

Tankó Gyula
Életvitel a Gyimesekben

TANKÓ GYULA
ÉLETVITEL A GYIMESÉKBEN

Tankó Gyula

ÉLETVITEL A GYIMESEKBEN

Gyimesi szokásvilág II.

**Erdélyi Gondolat Könyvkiadó
Székelyudvarhely 2001**

AZ ERDÉLYI GONDOLAT
SZERKESZTŐBIZOTTSÁGA

BEKE SÁNDOR (igazgató)

BENKŐ ANDRÁS

CSEKE GÁBOR

CSEKE PÉTER

CSIRE GABRIELLA

FODOR SÁNDOR

JANCSIK PÁL

NAGY OLGA

PÉNTEK JÁNOS

© Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, 2001

ISBN 973-9269-63-X

Támogatta

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

A GYIMESIEK UDVARAI, ÉPÜLETEIK ÉS LAKÁSAIK BERENDEZÉSE

Gyönyörű a gyimesi táj! Erdők, dombok, tisztások, források, bitkók, hosszú nyerges hegláncok, s lent mintha csak meséből szökkentek volna egy rajzlapra, lent a völgyekben kicsi játékházak, nagy, tágas, zöld udvarok. Üdítően hatnak a piros cserepes házak a zöld tengerben.

Ha végigjárom gondolatban gyermekkorom ösvényeit, nem tudom, melyik az igazi, a valóban bejárt ösvény vagy annak a hasonmása, amit talán szebbre álmodtam és újra meg újra álmodok. Rajtakapom magam, hogy bárhol legyek, a szülőföldemet magammal cipelem. Kín-e vagy öröm ez a cipelés? Ha távol vagyok tőle kín, mert fáj a távollét, a Duna-kanyarban is Tatros völgyét keresem, ha pedig otthon vagyok, mindig nyugtalanít az, hogy nagyon mostohák ezeknek az embereknek az életkörülményei. S mégis, ha valaki azt kérdezi: vonzódik-e Gyimeshez az itt született, határozott igennel kell válaszoljon. A „Legnagyobb székely” Orbán Balázs írja: „...ön-maga ellen vétkeznék, ki e gyönyörű havasi táj megnézését (Csíkban járva) elmulasztaná. (...) ...csinos, tiszta havasi lakok tűnnek elő az irtványok között, (...) a bérecekről nagy nyájak kolompzenéje hangzik le, míg lent a völgyben szorgalmas munkásnép nyüzsög”.

Ha valahonnan a hegyről nézünk egy gyimesi udvart, először is az udvar tisztasága és tavasztól késő ősziig a zöld gyep a szembetűnő. Az épületek hasonlítanak a felcsíki régi építkezésekhez (gerezdes vagy farkasfogas építkezés, a ház formája, a magas tető stb.). Erről írja Orbán Balázs, hogy a „csángó házak építészete is olyan, mint a csíkiaké, házaik fedele két olyan magas, mint maga a lak”.

Az udvaron található a kicsi „ház”, egy főző nyárikonyha, amely legtöbb helyén úgy van berendezve, hogy lakható, az öregek itt szoktak lakni. Ha nem több generáció lakik együtt, akkor is sok esetben itt töltik el a csángók az év legnagyobb részét. A „tisza ház” nagy alkalmakra való. Ebben a nyári konyhában lehet kemence is, más helyeken van külön egy szapuló kaliba, abban található a kemence is. Az udvaron van egy gazdasági épület, amely istállóból, csürből, johókosárból és szekértartó színből áll. Az istállóban kétfelől állások vannak 8—10 tehén részére, a gazdaság nagyságától függően, van még egy-két borjúketrec, disznóketrec, a ketrecek fölé egy függő szekérládaszerű tyúktartót készítenek, ahová egy lépőkén megy fel a majorság. Tehát hideg tél esetén minden állatot az istállóba csoportosítanak.

Innen közajtón a csűrbe léphetünk, amely áll egy nagyobb odorból (az istálló fölött), ahová a szénát rakják és egy kisebb odorból, ide a tavaszra való jó szénát és sarjút tárolják. A csűr fele be van fedve az odornál magasabbra, amit rakónak neveznek. Ide is tárolhattak szénát. A csűr oldalait 1,50—2 m magasságig kibélelik deszkával, mert régen itt csépeltek s így a gabona szem odapatlogott, nem vezett el. A padló is fosznideszkával szorosan padolt.

A csürből — a negyvenes évek után épített épületeknél — egy ajtó nyílik a „csűr kamrájába”. Itt tartja a gazda a szerszámait, de a gazdasszony is ide raktározza a szövéshez használt eszközöket: tekerőlevelet, csörlőke-reket, vetőfát, osztovátát. A csűr elég hosszú, legalább 6 m kellett hogy legyen ahhoz, hogy egy szekér megrakva, előtte lovakkal vagy tehenekkel, ide be tudjon állni. A csürből egy ablakszerű nyíláson a johókosárba lehet beadogatni a szénát. Ez az épület utolsó szakasza. Ezen kívül az épülethez van toldva egy szekérszín, amely fedett, de sokszor szabad az oldala, nincs beépítve.

A század elejéig ezek a helyiségek mind külön épültek, elég sok elszórt pajta volt az udvaron. Csűr nem létezett, a szénát a híjúba (istálló fölötti tér) oldalról 1x1 méternyi lyukon adogatták fel. A „johókosárt” még ma is azért hívják kosárnak, habár ma egy épületet alkot a csürrel, mert régebb külön volt építve. Egy jó gazdánál egy ilyen egyfedél alá épített gazdasági épület 16—20 méter is lehetett.

Még az udvarnak egyik sarkában található a fásszín, az istálló mögött a trágyadomb, mellette a kutyapajta. A már említett sütőben kenyeret sütnek, de itt tartja a gazdasszony a szapuláshoz szükséges felszereléseket, mint: szapuló-főző üst, hamasedény, cseber, kád stb.

A hatvanas évekig a nagymosáshoz szapulót raktak, hamuval, lúggal kifőzték a ruhákat és így mosták. Még ma is aki kendert, lent termel, a fonalakat, „a darabokat” szintén szapulóba rakja, így fehériti szövés és fonás előtt. Az udvaron közvetlenül a ház előtt vagy a ház hátánál gyümölcsös is van. A negyvenes évekig elég kevés gyümölcsfa volt az udvarokon. A legelső jobb minőségű gyümölcsfákat, almafákat akkor terjesztették el, amikor a század elején az országutak mellé almafákat ültettek s így „rákapott” a csángó is a gyümölcsre. Az első nagyobb gyümölcsösöket Sánta-teleken a Jániszerven ültették.

Kezdetben a gyümölcsösöket szakszerűtlenül alakították ki, s a következő gyümölcsfajtákat ültették: vackor (vadkörte), alma, sebesalma (sava-

nyú), szilva (főleg fehér, sárgaszilva vagy fosóka), kotyószilva, körte, cseresznye és kevés meggy.

Legtöbbször a gyümölcsöst bekerítették, hogy az állatok ne tegyenek kárt abban. Zavarás kertet készítettek, vagy vékony lécekből kerítést állítottak.

A bokros növények közül elterjedt volt az udvaron, a fügefafa (egres), leánka-füge (édesegres) vagy ribizli, borfüge (savanyú ribizli), szőrös füge (vadegres). Ezeknek a gyümölcsseit eltették télire savanyúság, kompót, befőtt formájában.

A savanyú almát és a vackort sarjába csomagolták az odorba, és tél közepén elővették a fonóban. A félig fagyos, leves savanyú almának jó íze volt, ezenkívül sok nyálat termelt, ami igen szükséges volt a fonáshoz, hisz fél telet az asszonyok fonással, a másik felét tekeréssel, szövással töltötték.

Az út felől — amint mondtuk — deszkából csinálták a kerítést egészen az ötvenes évekig. Nem lábra, hanem 4—5 m hosszúságban hosszára állították, mint a zavarást. A fa országában volt elég fa, habár az utolsó időben maga az állam is könnyörtelenül sok fát letarolt, sok kopár oldal van itt is.

Visszatérve az épületek elhelyezésére, a nagy udvaron kétféle szokás járta: a régi udvarrendezésnél az úthoz közelebb helyezték el az istállót, főleg ha a patak is arrafelé volt, s 15—20 méterrel bennebb építették a házat és a sütökemencét, abból a meggondolásból kiindulva, hogy ősszel, tavasszal a mindennapos esti, reggeli itatáskor a marhák ne vágják fel a talajt a ház előtt, ne legyen sár. Csak így lehetséges, hogy mindig zöld pázsit van tavasztól őszig a ház körül. A ház általában — ha hátul van — arccal az útnak áll és a ház hátánál egy kerítés elválasztja az udvart első és hátsó udvarra, amelyet „kertnek” is hívnak. Pl. „csapd hátra a johokot a kertbe”. Még az első udvaron lehet egy kút, a hátsó udvaron pedig van a „buda” (WC). Nem minden udvaron található kút, mert a hegyek benyúlnak a kertek végéig, közel a házakhoz, s így sok a forrás.

A másik építkezési szokás — főleg az utóbbi időben —, amennyire megengedi a sok patak és utca kanyargása, a házak igyekeznek az út mentét követni. Az út mellé épülnek és a gazdasági épületek a hátsó udvarra kerülnek. A házak modern kivitelűek, az út frontjára épülnek.

Térjünk vissza a régi építkezésekre. A gyimesi csángó a házat valamikor a múlt században maga építette kalákaival, először gömbölyű fából, meghántották a fát, és gerezdesen felépítették. Később a fát két oldalról faragták, mostanában pedig mind a négy oldalát kifaragják. Nem kell itt az erdő

országában sokat toldozni a fát, egyben behúzatja az udvarra a csángó a fát s helyben olyanra szabja, amilyenre szüksége van pillanatnyilag. A 20 méteres házhoz egyben van a 20 méteres borona. Az épületfát boronának hívják. A boronából épült házat nem vakolták le 2—3 évig, azért, hogy a borona száradjon ki. A boronát lelécezték vagy régebbi bolhaszeggel imitt-amott „beverték”, hogy ezután a vakolat, a „tapaszt” megálljon rajta. A század elején még nem volt vakoló kanál. Kézzel vakolták és simították a falakat, azután bemeszelték kissé kékített fehér mésszel. A vakoló anyagot az út sarából gyűjtötték, és habarcsot készítettek belőle. A „ház hátát” legtöbbször nem vakolták, hogy lélegezzen a ház. A sok fehér, kékes ház az óriásra szabott tetőkkel, tenyérnyi ablakokkal távolról lenyűgöző képet nyújtottak. Az „imitt-amott egy ház” stílusnak is megvolt a maga varázsa. Szabadságot sejtetett. Nyitott gazdaság, nyitott lelket is jelentett. Orbán Balázs nehezen oldódó embereknek írja le a csángókat, kiemeli a jószívűségüket és segítőkészségüket. Példa erre a több, mint 20 féle kaláka, amelyekkel egymást kisegítették a fontosabb, sürgős munkában. Így létezett: fonó, kaszáló, ganyézó, nyíró, szénahordó, boronahordó, pityókalopó, kenderlopó, építő stb. kaláka. A fundamentumokat (alapot) általában lapos kőből rakták ki, nem magasak s ezért a régi házak boronái belesüllyedtek a földbe.

Ha az udvarról behatolunk a régebbi épült csángó házakba, észrevesszük a hármass beosztást. Mivel az alap alacsony, ezért egy-két lépős lépcsőn (legtöbbször boronából faragott lépcsőfokok, esetleg vastagabb deszkából készült, ritkábban nagy lapos kövekből, ma betonból öntik) a közepén található ajtó nélküli ereszbe lépünk. Innen kétfelé ajtó nyílik: egyik ajtó a „nagy házba” (tisztá szoba), másik a „kicsi házba” vezet. Ez egy mindenese szoba: nappali, konyha, hálószoba, sőt régebbi a sütökemence is itt volt. Az eresz előtti részt végig a ház fala mentén „tötésnek” hívják. Az ereszből egy lappancsos padlásfeljáró van, ahonnan a „hijúba” (padlásra) jutunk létrával. Itt füstölték sokan a „disznókőccséget” (mások a szapuló kalibába, vagy sütőben). Még egy kamrája is van a háznak, a tisztá szobából nyíltott régebbi ide az ajtó, ma a konyhából van bejárat és a mostani háznak innen van feljáró a padlásra, a hijúba. A konyha alatt verem van (3x3 m-es pincécske), ahova a lejárat igen nehézkes, szintén egy nyitogatható lappancs található a konyha közepén. Itt lehet a verembe lejárni és itt tartják a krumplit és zöldségeket. Szokás volt, hogy a pityóka nagyrésztét valahova az oldalba ásott verembe tartották.

Egy másik típusú ház, amelyet a 20-as évek után építettek, egyenes, ereszt nélküli, nincs beugrása. A tiszta szobába és a kicsi házba vezető ajtók egymás mellett vannak. Ebben az időben kezdték építeni a háromszobás házakat is. Nem valami ésszerűek ezek a lakások, a hideg minden ajtónyitásra a szobába tódul, hiányzik az előszoba. A szobák előtt tornác is van, amelyet 4—6 db tornácfa tart és a tornác maga is kifaragott (alakos) deszkából készült, tornáckapuvál. Ezeknél a típusú házaknál már magasabb a fundamentum, sok helyen a pince bejárata a „tornác alján” (alatt) van, s a többi üres helyre apróra vágott fát szoktak rakni. Ebben az esetben a kamrába a bejárat a kicsi ház egyik szegletéből épült. A konyha alatt található a pince, s a kamrából járnak fel a padlásra lajtorjával. A csángóknál kevés az olyan ház, beleértve az új építkezéseket is, amely közvetlenül az útfrontra lenne építve. Ettől kerítés választja el a házat és közöttte egy kicsi virágoskert van. A házat régebb zsindellyel, dránicával (román eredetű szó) fedték, a csűrök nagyrésze még az ötvenes években is dránicával fedett. Különbség van a ház fedéséhez használt dránica és az istálló fedeléhez szükséges dránica között. Az előbbi szebben kidolgozott, kézivonóval gyalult és simított, cifrázott és rövidebb. Napjainkban az épületeket cseréppel és palával fedik. Visszatérve a dránicához minden patakon volt dránica-hasító, aki ennek a mestere volt. A dránicát nem akármilyen fából „bojtból” hasították, hanem voltak különleges helyek, ahol szép „szelhaerdő”, „szelhafenyők” nőttek, olyan bognélküli fák, amelynek csak a hegyében voltak csapjai, ezek 30—40 méterre is megnöttek, kitűnően és egyenesen hasadtak, valósággal pattantak, nem tekervényesen, s így könnyűszerrel hasították a dránicát.

Napjainkban kőből, téglából, bolcárból, habtéglából, no meg a hagyományos építkezési anyagból, fából építkeznek. Az istállókat a legtöbb esetben fából építik, mert az száraz levegőt tart, nem izzaszt. Ma a házak típusrajzok szerint épülnek, előszobával, két-három szoba, konyhával valamint kamrával, pincével, és fürdőszobával. A konyha viszont nem változtatta meg a szerepét, egy mindenek szoba (ebédlő, háló, nappali) és akkorára építik, hogy télen ide húzódik össze az egész család. Az utolsó időben 5—6 ház összetársul és szabadeséssel bevezetik a vizet. A civilizáció beköltözött a csángó házakba is: „az én házam az én váram”. Az emberek mind jobban visszavonulnak lakásaikba. Elmaradnak a hagyományos farsangi mulatságok, a kosaras bálók, a szerbálók, a sok esti tánc, a fogadott tánc és a fonó. A civilizáció fényes máza szétzúzza a lélekben született közösségeket. Az

emberek itt is önzőek, kapzsiak lettek. A régi házakat a múlt században be sem zárták, itt is csak egy seprűt tettek keresztbe az ajtó elé, s ez azt jelentette, hogy senki sincs itthon. De lopás nem volt. Az öregek visszaemlékezései szerint csakúgy, mint az akkori leírások szerint, a „nagyházban” vagy „tisztá házban” a következő bútorok voltak: a falak mentén az udvar és utca felé 3—3,5 méter hosszú tulipános pad volt, amelybe gúnyát, élelmet tartottak. Ilyen pad kettő is volt a szögletben, ahol ezek találkoztak, állt egy négy lábú asztal, házilag szőtt sötéttarka vagy vett abrosszal leterítve. Szemben a padokkal az asztal mellett székek álltak. Az asztalt a szoba közepére teszik az utóbbi időben. Az asztalon gyertyatartó volt, majd a plafonra rögzített petróleumlámpával világítottak. A pad felett a falon volt a kendőszeg. Valamikor ezen kendőket tarthattak, a neve után ítélve. A másik szögletben az ablakos fallal szemben állt a vetett ágy. A vetett ágyban truzsak (kenderből szőtt vastag szalmazsák), ágyilepedők, csipkés, hímes párnák (6—12), több cserge, festékes, nyújtópád-terítő stb. található. Még a „tisztá házban” volt egy almárium vagy éveges. A vetett ágy melletti falra a húszas évek után fényképeket, szentképet raktak. A legtöbb szentkép Máriát ábrázolta. Itt nagy a Mária-kultusz. Gondoljunk csak az ilyen kifejezésekre, intőkre, mint: „a babba Márja megver”, „lát a babba Márja”, „a babba Márja segít” stb. Sok kép ábrázolja Jézust, a sárkányölő Szent Györgyöt, a szívére mutató Jézust, vagy Máriát a szent fiával, esetleg Jézust a keresztfán. Az ötvenes években nagyon elterjesztették a cigányok a naívnak sem nevezhető pingálmányokat, ízléstelen, üvegre mázolt munkákat, amelyek angyalokat, szenteket akartak ábrázolni. Ezeket házról-házra hordozva terjesztették, ma leszedték a falakról. Létezik valóban a románok körében egy ikonkultusz, lehet hogy ennek egy primitív kinövése hatott a csángókra is. Nagyon sok ilyen szentkép román feliratú (Sfintu Ilie).

Ma gyakori a szépen berámázott, üvegezett Szentcsalád, Az utolsó vacsora, Szűz Mária Jézussal stb.

A harmincas évek után egy kb. 40x60 cm nagyságú tükör is nélkülözhetetlen kelléke lett a „tisztá szobának”, amelynek széles rájája volt, s fenn a falra dőlősen tették. Mögötte tartották az adónyugtákat és más hivatalos papírokat. Az ötvenes évekig a szobák felül gerendások, deszkázottak voltak, ezután a plafont is vakolják, síkítják, meszelik.

A vetett ágy mellett állott a nagy tulipános láda, máshol kasztenos láda, amelyben ruhát, esetleg pénzt tartottak. Ma ez a bútordarab teljesen kimaradt, bolti modern bútort vásárolnak. Újabban a helyi mesterek készí-

tenek deszkából pácolt, fényezett, modern bútorokat. Sok helyen a nagyházban a vetett ágy felett volt a kendőszeg, ahova nem edényeket raktak, hanem szép sorjába voltak terítve a bundák, fejkendők, nagyruha, ingek és más ruhadarabok.

A „nagy ház” vagy „tisztá ház” az asszony birodalma volt, oda más emberfia, főleg férfi nemigen lépett be. De volt egy vigasza a férfinak is: tudta, hogy a nyújtópadját ide állítják fel. A leánygyermek, akiknek sok szép kézimunkája volt itt, mert ők maguk is hozzájárultak a saját kelenyékük elkészítéséhez, bejáratosak voltak ide. Azonkívül mi tagadás itt guzsalyoskodott télen a férjhez készülő nagy leány. A tiszta szobában legtöbbször nem volt kályha, rettenetesen hideg volt.

A „nagy ház”-ban találhatóak a kisasszony legértékesebb dolgai: a „gúnyák”, vetett ágy, tányérok, kendőszeg, fehérnemű, vásznak, festékesek, fogdosottak stb. Ennek a szobának volt elől két kisebb ablaka, hátul pedig egy kicsi lelkődő ablak. Az 1900-as évek legelején, amint az kitűnik az akkori hozománylevelek áttekintéséből, változnak a bútorok. Először azokat a csiki, főleg szépvízi asztalosmestereknél rendelték, mert amint már Orbán Balázs is megemlíti „a csángóság a kézipart, a mesterséget nem szívelik”. Később az 1920-as évektől itt is elszaporodnak az asztalosmesterek, akik a bútortatot, tokozatot készítenek. Először az inasok a csiki mestereknél tanultak. A legrégebbi mesterség itt a kozsok és bundavarrás volt. Azután szaporodtak el a későbbi kézművesek, de meg kell állapítanunk: a Gyimes soha nem volt a kézművesség vidéke. Itt, az állattenyésztés és erdővágás volt századokon át, egészen napjainkig a fő foglalkozás. Amint mondtuk a húszas évek után itt is kialakulnak a nagy, hagyományos asztalosdinasztiák, mint a Jancsik, a Gyuri Károly családja és mások, ezek utódai ma is jó mesteremberek.

A bútor nagyrészt a házhoz az asszony hozta hozományban a házasság után, míg a férfi szülei építették fiúknak a házat. A legkisebb fiú örökölte a családi házat, vagy mostanában „kifizeti a többi testvérét részükbe”, esetleg máshol területet kapnak vagy készpénzt. Régebb azért, hogy ő örökölte a házat, el kellett gondoznia öreg szüleit, azokkal együtt gazdálkodott. Ha nem „jöttek ki”, azaz nem értették meg egymást, külön is mehettek.

De nézzük meg időrendi sorrendben mit is hozott az új asszony az új házhoz, megfigyelve ezúttal az akkor létező bútordarabokat is. Íme egy 1900-as évi gyimesbükki staférung, hozománylevél vagy pernefériumban feltüntetett bútorok „amelyet Olteán Gábor (Tolóka) hajadon leányának,

Annának részébe adott”: asztal — 2 db, kanapé — 2 db, kasztényos láda — 1 db, festett ágy — 1 db, karosszék — 1 db. Ezek a bútorok. De érdekességből tekintsünk be a pernefériumba, mit hozott még Annácska: csölökerék — 1 db, vasvilla — 1 db, seprű — 2 db, hússütő nyárs — 1 db. A staférung-levéiben még szerepel: üsttartó — 1 db, rosta — 1 db, szita — 1 db, vizeskártya — 2 db fából, tejes sétár — 1 db fából, szövövetőllő — 2 db, szapuló és lúgos cseber — 1—1 db, tiló — 1 db, léhel — 2 db, gereben — 2 db, kocsorba (szénkihúzó lapát) — 1 db, pokróc — 2 db, cserge — 2 db, festékes — 2 db, nyeregalávaló — 1 db, átalvető — 2 db, tarisznya — 2 db, zeke — 1 ünneplő, 1 viselő, bunda — 1 ünneplő, 1 viselő, karinca 8 db, bernyóc — 9 db, főkötő — 2 db, öv — 3 db, ruha (fejkendő) — 6 db, ing — 8 db, ingujj — 8 db, rúdilepedő — 8 db, abrosz — 2 db, zsák — 8 db, kendező — 6 db, csórika — 1 pár, gyertyaöntő — 1 db, szarvasmarha — 3 db, juh — 7 db, sertés — 2 db.

Egy 1916-os perneférium levélben (Baliga Györgyné) a következő bútorok vannak feltüntetve: pad — 2 db, láda — 1 db, asztal nagy — 1 db, karosszék — 2 db, evőasztalka — 1 db, tálas — 1 db, aggató — 1 db, kendőszeg — 1 db.

Egy 1919-es hozománylevél, a Bodor Ilonáé a felsorolt tárgyak vizsgálatán kívül azért tűnt érdekesnek, mert a tárgyaknál feltüntették azt, hogy honnan származik, ki készítette. A család minden tagja besegített a hozomány gazdagításához. Íme a hozománylevél: karospad — 2 db, padágy — 1 db, kasztenos láda — 1 db, ágy — 1 db, almárium — 1 db (úgy vették), tálas — 1 db, láda — 1 db, asztal — 1 db, asztalka — 1 db, szék — 2 db, mosószék — 1 db. Ezeket a falu asztalosa készítette.

Más tárgyak:

- 8 db párna és tok kenderből: anya és lánya készítette
- 3 db cserge: anya és lánya készítette
- 1 db kockás pokróc (fehér-fekete): anya készítette
- 2 db festékes: anya készítette
- 8 db lepedő: anya készítette
- 10 zsák csepükenderből: anya készítette
- 3 zeke: anya készítette
- 3 bunda, 1 lájbibunda: a falusi szücs készítette
- 1 ujjas: anya készítette
- 12 ünneplő ing: lány és anya készítette
- 10 viselő alsóing: lány és anya készítette

- 10 bernyóc: lány és anya készítette
- 2 pár cipő és 1 pár bocskor: vásár
- 14 ruha (fejkendő): bolt
- 15 esereptányér: korondi cigányok
- 15 eserép gübés tányér: korondi cigányok
- 1 érclábas: bolt
- 1 dagasztótekenyő: cigányoktól
- 1 mosószék: apa készítette
- 3 lapító: apa készítette
- 1 nagytükör: bolt
- 1 borító: kádár
- 1 túrós dézsa (tele túróval): kádár
- 7 borda (szövő borda): lövétei bordások

— légé, budáka, küpüllő, fejsétár, krinta — a sajtesinálás eszközei, tehát a kádár készítette. Ugyancsak ő készítette a szövéshez szükséges eszközöket pl.: esőllökerék, matolla, moszor, tekerőlevel stb.

Tehát a kádároskodás elég fejlett volt, fából sok edényt készítettek, amelyek még ma is hányódnak a régi házak padlásain. A hozományleveleket nézve még szembeötlik az, hogy a húszas években eltűnik két tárgy: a gyertyaöntő és a hússütő nyárs. Az asszonyok nagy mesterei voltak a hímzésnek, a szövésnek, gyönyörű ingeket hímeztek, mértani elemekkel, a csergék, festékeseik ma is nagyon keresett dolgok. Gyönyörű tarisznyákat készítettek, több mint 30 bernyócminta ismeretes, tehát a gyapjú-, len- és kenderfeldolgozásban nagy mesterek voltak. A borgolás, a kötés, a tézta-sütés nem volt a csángó asszonyok erős oldala. A férfiak közül híres kádárok kerültek ki, hisz nagyon sok tárgy fából készült (edények és más dolgok).

1910 után minden hozománylevélben szerepel a karospad és asztalka, amelyek a konyha kellékei voltak.

Egyes levelekben szerepel a padágy is, amelyet éjjelre fekvőhelyként, nappal pedig ülőalkalmatossággként használták. Ez egy bútordarab, Csíkban is ismert és a „kicsi házba” helyezték el.

De nézzük meg mi is volt a mindenés „kicsi házban”, amely konyha, szoba, háló is volt egyszemélyben. Ha „kicsi” is a neve, a konyha elég nagy, csak a „nagy házhoz” viszonyítva kicsi. Ide befér két ágy, asztal, asztalka, két karospad, amelyből egyik lehet padágy. Tehát lehet olyan 4x6-os is. A XX. század előtti kicsi ház berendezése egyszerűbb volt. Itt is volt kemence ahogy a régi leírások írják és az öregek mesélik. A „kuttor” főszereplője

legítésre alkalmas szabadtéri tüzelő. Ez elég kezdetleges volt még az 1910-es években is, a tágas szoba ajtó felőli oldalán a padló szintjére építették négyszögben, „száda elé nagy lapos követ tesznek, itt főznek, sütnek nem éppen kényelmes helyzetben. Ez tulajdonképpen a kemence előtti szabad-tüzelő. A kezdetleges tüzhely fölé a sütőkemence oromszélére fektetett csónak alakú füstfogó található, amely a füst egy részét felfogva a házból a hiúba (padlásra) vezeti. A kemence nagy párkányán tartotta a gazdasszony a guzsalyat, az orsóját és főzőeszközeit. Itt vannak a cseréptányérok, üst, érclábos, fakalányok, a hússütő nyárs, s itt dorombolt a macska is.

A kemencétől nem messze volt egy aggató, ahová az edényeket aggatták mosogatás után. A sutuba (szeglet) volt egy kezdetleges fogas, arra aggatták a zekét, bundát, ujjast és más ruhadarabokat. A sutu másik felében a múlt század végéig volt egy primitív ágy, prices, amelynek az alja üres volt, ahová télen behozták, ha nagy hideg volt az újszülött bárányokat, a „kicsi borjúkat”, amíg megerősödött, sőt volt olyan eset, hogy a malacokat is ott tartották.

Az állatszeretetet jellemezte a csángókat. Az állataik után éltek, de egész nyáron azért dolgoztak, hogy télire legyen kóst a marháknak. Gondoljuk el, kora tavasszal kiköltöztek a kalibához, a nyári szállásra, egy félévet állandóan ott tartózkodott, pásztorkodott, feji, sajtot készített az egész család.

Kaszáláskor íme egy csángó asszony munkanapja: reggel 4 órakor kel a kalibánál, megfeji az állatokat, „elcsapja” azokat (legeltetni hajtja), tejet olt, „sajtot csinál”, „ordát főz”, „kiveri a vaját” és elkészíti a reggelit a kaszásoknak. Ekkor kb. 8 óra van. Elviszi az ételt a kaszásoknak, ez is több mint 8—10 km. Tíz óra körül ha odaér. A kaszálóba pallogat, takar, ebédet ad, és visszagyalogol a kalibáig, ahol összeszedi, keresi a marhákat, borjúkat, fej, vacsorázik s valósággal ágyba esik. Reggel 4-kor újrakezdi. Nincs is itt kövér csángó asszony, főleg nyáron.

S mégis állatszeretetre nevelték a gyermekeiket is. A gazda beszélget az állataival, bóbisgatja őket, aggódik értük. A csángó akkor imádkozik, amikor reggel mosakodik, imájába beleszövődik a gondja is, így végzi imáját:

„Drága jó Istenem, Babba Márjám, Jézusom, tartsd meg a marháinkat”.

A húszas évek után a „kicsi ház”, a konyha felszerelése változott. Itt található egy vagy két magas ágy, a nagyobb ágy alatt van egy kicsi, kihúzogatós ágy (nappalra betaszítják a nagy ágy alá). Ez a kicsi ágy házilag készült. Ebben aludtak a kisebb gyermekek. Általában egy vagy két karospad is van a konyhában, amelyre ülnek. A padban lisztet, tojást, szitát, kicsi

tekenyőt, málékeverőt tartanak. Az űst a kályha mellett van felakasztva. Az asztal a pad fejénél, a sarokban található, felette van a lecsüngő petróleumlámpa. Minden konyhában a sutuban (a sarokban), a kályhához közel volt a tálás, alul a vizespad. A tálason felborítgatva tartották a cserép- és pléhtálat.

A puliszkafőzés után tejet töltöttek a nagy űstbe, a rápergelődött puliszka jó ízűt adott a tejnek is, puliszkát tettek hozzá, körülülték azt és 5—6-an is ettek, kanalaztak szerre abból. Sok mosatlant ilyenkor nem hagytak, mert a második fogás egy nagy túrósbóc volt (gömbölyítették a puliszkát, belsejét túróval töltötték).

A vizespadon vizesvedret tartanak. Ezek felett a falra akasztva van az aggató, amelyre pléhedényeket és kantáros fazekakat aggattak.

Minden konyhában található egy kicsi asztalka, ahova a nagyobbacska gyermekeknek terítettek, esetleg itt ettek az öregek is.

A kicsi asztalkára tették a „málélapítót”, oda borították ki a puliszkát. A maradék tárolására az asztal fiókját használják. Ezért mondja a háziasszony ma is, ha elmegy hazulról, és panaszkodnak a gyermekek hogy éhesek: „nem vittem el az asztal fiókját”.

A nagy család jellemezte a gyimesi csángót. Akinek 1—2 gyereke volt, az fukarnak vagy betegnek számított. Óriási bűn volt a gyermekeltevés. „A jó Isten adta, ő vegye el”. „Ahol 12 eszik, még egy száznak jut”.

De felvetődik a kérdés: hol fektették le a 14—16 tagú családot? Nyáron nem volt probléma, elszóródott a család. Télen, az ágyakban 5—6 személy fért el szorosan. A többi pedig a „sutuban” hált. Az ének is azt mondja: „a sutuba a zekén háltam”.

A bútortatot, amint már említettük, a század elején Szépvízen és más csíki községekben rendelésre készítették. A húszas évek után már minden községben, sőt patakon dolgoztak asztalosok, akik elkészítették a szokásos, megrendelt bútorokat. Külön konyhabútort csak az 1960—70-es évek után rendeltek. A bútornak való deszkát először „málégőzzel” vágta ki. Ez azt jelentette, hogy egy állványt szereltek fel, és függőlegesen fel-le húzta két ember a fűrész. Ez nagyon nehéz munka volt ez. Később vízi fűrészeket készítettek, minden patakon működött ilyen fűrész a tízes évektől egészen az ötvenes évekig, amikor az állam elvette ezeket, kulákká léptette, elő gazdáit. (Ilyen vízfűrészek voltak Ugrapatakon, Borospatakon, Hidegségen.)

Ez persze egy lépés volt az önellátó gazdálkodás szétzúzása felé, hisz ez a rendszer valakitől, pillanatnyilag az államtól függővé akarta tenni ezeket

a szabadlelkű csángókat is. Az adag bevezetése pontot tett mindenre. Milyen megalázó függőségi tudatot teremthetett az a helyzet, amikor vette a csángó a kicsi szekérkéjét és hetente 2—3 kg adagot húzogatót a boltból.

Ismeretes az a tény, hogy Gyimes zárt vidék. Ezért itt ősszel úgy beszerették pénzért vagy cserébe (tejtermék, bőr, gyapjú, deszka) a szemesgabonát, hogy az egy évre elegendő volt a csángó gazdának. A kukoricát Moldvából, egyebet Csíkból szereztek be. Itt csak árpa, krumpli, kevés rozs termelt meg. „Nem számított gazdaembernek az, akinek ősszel az évi gabonája nem volt a hiúba”.

Az udvar szép, tágas, pázsitos volt. A ház mellett a kicsi virágoskertbe majoránna, rezedát (rezetát), csukrosszegfűvet, tátikot (oroszlánszáj), fátolant (rózsafajta), violát, őszirózsát, györgyinát, rozmaringot, muskátlit (lizi), citrost, árvácskát ültettek. Ezek közül sok szerepel a lakodalmi bekiáltásokban is:

„Ide ki a gödörbe
Szegfű termik a fűbe
Csukros szegfű, viola
Szívem vigasztalója”

Ez a virágoskert az új építkezéseknél is megtalálható, de most a ház és az út közti kicsi részt használják ilyen célra. A ház körül még megtermelik a fokhagymát, „szaporahagymát”, káposztát (ezt ma inkább vásárolják a háromszékiektől), salátát, murkot, hagymát, karalábét, répát, töst (olyan íze van, mint a karalábénak, olyan formája, mint a répának), zellert, csombort, tárkonyt, tormát, borsót, faszulykát, babot (nem paszuly), mákot stb.

Majdnem minden udvaron tenyésztik a következő háziállatokat: tehén, ünötinó, bikaborjú, ökör (ma ritkábban van, a 40-es évek előtt majdnem minden két háznál volt), juh, disznó, ló, kanca, ménes, csitkó, borjú, göje (nőstény), kan, ártán (herélt disznó), kecske, kakas, tyúk, csürke, pulyka, lúd, réce.

A nyolcvanas években elterjedt a szegény ember állatja, a nyúl is.

Az 1960-as évek végétől a csángó már nem vághatta le a szarvasmarhát. Az állam félpénzért vette meg, ezért nagyot csökkent az állatlétszám.

A lakások ma modernek, 2 szoba-konyhások, fürdőszobával. A bútort, beleértve a konyhabútort is úgy vásárolják.

Eltűntek a vetett ágyak, a rudilepedők, kendőszegek. Bizonyos alkalmakra minden háznál előkerülhet a ládafiából a csángós ruha.

Elsőáldozásra, kortárs találkozókra, bérnálásra, valamint a szüreti bálra

csángósan öltöznek az emberek. Szépek, lelket melegítőek ezek az ünnepek.

De jó is elkóborolni a jelenből, újra bejárni azokat az ösvényeket, amiken elődeink baktattak. Van a lelkemnek egy olyan része, ami senkié, csak a múlté. Ilyenkor itthon vagyok a szobámban, nem látok, nem hallok. Körülöttem az élő, valós alakok éppúgy elmosódnak, mint azok, akikhez visszamenekültem, akikkel kosaras bálba, guzsalyasba, fonóba, kalákába, jártam.

Irodalom

Orbán Balázs: A székelyföld leírása. Fanda könyvnyomda. Pest, 1868.

Balog Ödön: Néprajzi jegyzetek a gyimesfelsőlöki és gyimesközéplöki csángókról. (Kézirat)

Dr. Kós Károly — Szentimrei Judit — Dr. Nagy Ernő: Moldvai csángó népművészet. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1981.

Adatközlők:

Ambrus Fülöp — 84 éves

Molnár Péter Busulán — 75 éves

Tankó Péter — 84 éves

Tankó Béla Kondor — 74 éves

HOGYAN BESZÉL A GYIMESI CSÁNGÓ?

Helyi sajátosságok, szókészlet, szómagyarázat

Amikor Orbán Balázs az 1860-as évek végén Gyimesben járt és meghallgatott egy búcsúztatót, így lelkesedett:

„A búcsúztató a székely nép szeretetteljes összetartásának, a szülő és gyermekei közötti patriárchális viszonyának látjuk megható jelentését:

„Kedves édesanyám, ki engemet szültél,
Mellettem s érettem éjt nappallá tettél,
S mint jó tyúk csirkéit híven fedezgettél.”

vagy:

„Mint galamb a fiát szárnyra eresztettél.”

A búcsúzó még röglönöz is, s egy-egy kiváló barátját vagy barátnéját vagy valamely szeretett rokonát belefoglalja a búcsúztatóba. Az ily mondóka pedig mindig versekben vagy legalábbis rímekben történik, mi mutatja szép zengetes nyelvünknek fejlettségét, mert ahol a nép ösztönszerűleg, öntudatlanul versel, az oly nyelv nagy fejlettséggel és költői beccsel bír. Ezáltal szülemlenek a nép között a balladák, legszebb népdalok, melyek folytonosan változnak, újulnak, a nép költői hajlamát s az édes anyanyelvet fejlesztve szépítik.” (Orbán Balázs: A székelyföld leírása)

A nyelv gazdagságát, ötletességét bizonyítja a sok lakodalmi bekiáltó, a csujjogtatások, és a „kettős” nevű tánc alkalmával bekiáltott ércelődő szövegek is. Szépségükre, ötletességükre álljon itt egy néhány példa:

Amikor a „hazait kiveszik” (a menyasszonyt elindítják a szülői háztól) a következőt kiáltják a nyoszolyók:

„Édesanyám jöjjön ki
Mert ingemet visznek ki.
Hova legyek, merre menjek,
Hogy tőled el ne vigyenek?”

Vagy:

„Feljött a nap tisztulásra
Indulni kell más szállásra
Más szálláson meg kell állni
Ott más szokást kell tanulni.”

Ezek a csujjogtatások, amelyekkel már Orbán Balázs is találkozott, már költői nyelvről tanúskodnak, amely nyelven lehetett és lehet szép érzéseket kifejezni.

Bizonyító példa nyelvünk gazdagságára a sok szép kesergő, ballada, a helyi népdalváltozatok. Valahol az „Isten háta mögött”, ahol a sasok, farkasok, s 15 háznyi csángó él, Háromkúton jegyezte le Kallós Zoltán a következő népdalt 1960-ban.

„Elbújdosom, megpróbálom
Ha elveszek nem lesz károm
Ingem úgy sincs ki sajnáljon
Ki értem könnyet hullasson...
Én elmegyek közületek
Mert köztetek nem élhetek,
Valahára visszatérek
Még kapjak meg belőletek.”

Lehet-e ennél szebben kifejezni azt az érzést, ami a szülőföldhöz köt? Erre a tiszta nyelvre valóban büszkék vagyunk.

Neked a te nyelved gyönyörű kincs.

Neki szebb, mint az ő nyelve — nincs.

De nekem az én nyelvem igazi drága kő.

Milyen fájdalmas, amikor ezeket a közhelynek tűnő mondatokat nem tudom szépen kimondani. Nehézkesen, de magyarul beszél a moldvai csángó, s félve tekint erre-arra, mikor azt kérdezik, hogy kicsoda ő? Csak annyit mer válaszolni a kérdésre, hogy ő katolikus. Ez már szárnyaszegett, gúzsbakötött nyelv és lélek.

Más a helyzet a gyimesiekkel. Az ők nyelvjárása a felcsíki (Szentdomokos környéke) és az alcsíki (tusnádi) nyelvjárás változata, de mivel sok helyről csángáltak ide az emberek, a gyimesi nyelvjárás tartalmaz kászoni, udvarhelyi, háromszéki és moldvai csángó elemeket is. Vajon lehet-e egy gyimesi csángó nyelvjárásról beszélni? A gyimesi csángó évszázadok folyamán mondhatni mindennapi kapcsolatot tartott a csíki székelyekkel, ahonnan tulajdonképpen a csángók nagy százaléka származik. Ez a kapcsolat lehet gazdasági és kulturális jellegű. Itt árut cseréltek, vásároltak, bútort csináltak. Szókészletük, építkezésük, szokásaik nagy része, vallásuk azonos a környező falvak lakóival. Közösén imádkoznak búcsú alkalmával a csodatevő csík-somlyói Szűz Máriához. Az öregek hagyományai szerint Mária Magdolnakor, a középlokiak védőszentjének búcsúja alkalmával a csíkiak, a „falusiak” valósággal elárasztották a középloki ismerősöket, ahol barátságban „méggyéztek” — vendégeskedtek. Gazdaságilag a gyimesvölgyi erdők, legelők például Nyillink, Apahavas, Fekete-erdő, Papoj és mások, a csíki közbirto-

kosság birtokai voltak. Közben az itt lakók árendában használták, később megváltották azokat a területeket, ahol ma élnek. De ma is, ha valaki a telekkönyvet keresi, be kell mondani, hogy pl. borzsovai, szentmihályi, je-nőfalvi, szépvízi telekkönyv.

Gyimes földrajzilag elég zárt vidék, a nők nagy százaléka az 50-es évekig úgy halt meg, hogy soha ki nem tette a lábát Gyimesből. Innen az is következik, hogy a nyelv régi, archaikus ívét itt őrizték meg a legjobban. Ezt az iskola sem zavarta, de a szájhagyományokból kitűnik: a csángók nem sokat fáradoztak a tudományokért. A következőkben megemlítünk egynehány alig észrevehető eltérést, ami a csiki és gyimesi ember minden-napi beszédében észlelhető. Így hangtanilag nézve a dolgot, a csángóknál megrövidült az *ó*, *ú*, sok szóban: pl. ut, buza, turo. Itt említem meg, hogy az *e* hang pl. az ember szóban nem olyan nyílt, mint a felecsiki kiejtésben.

A szóképzést tekintve vannak szavak, amelyek csak Gyimesben ismereteseek. Íme néhány példa közülük: aggató = edénytartó, abrosz (tájszó) = asztalterítő, azkot = azokat, ángyi = sógorasszony, bütü = a vége (a fa bütüje), büz = szag, bambuc = cukorka, boroszlán = orgona, bécsap = béhajt, cefre = serdülő leány, curung = karó, cüvek = cölöp, csiperke = szurok (rágószurok), csökött = nem nőtt meg, csibbed = csipked, csapa = csipa, duvad = kiduvad, duvaszka = fonal, diszke = fiatal juh, dürüsöl = lesúrol, evet = mókus, ehül (megehül) = éhes lesz, eregel = mendegél, éveg = üveg, firigyel = falángat, festő = festék (pl. tojásfestő), fancsika = rongy (pl. jön a fancsikás) gezder = vékony gally, ezzel gyújtanak tüzet, gáz = petróleum, hopocál = ringat, elaltat ölben, hetevény = fiastyúk, hiú = ház és csűrpadlás, hág = átmászik, de a lónál: meghágatta = fedeztette, iszánkodik = síkározik, guzsalykodik = legény jár hozzá, güzü = vénlány, író = a tejfőlet kirázzák, vaj válik ki és ami megmarad az az író, sebstej = savanyútej, percenkula = egy időszak július 18—21. között, ekkor jó idő szokott lenni, izlik = tüsszent, rekeg = ordít, kiabál, bög.

Itt csak ízelítőt akartunk adni arra, hogy ha a szavak többsége közös az átlag magyar szókészlettel, nagyrésze pedig a székely nyelvjárással, azért vannak szépszámmal olyan szavak, olyan kiejtések ami csak a gyimesieknél fordulnak elő. A *héza* felecsikon *hezza*, *hozza*, a *j*-zés mindkét vidék őregeinél gyakori: *hujza*, nincs teljes hasonulás. Ugyanez a helyzet a *-val* *-vel* esetében is: a hasonulás hiányában, szekerveit, kandérvalt stb. ejtenek.

A csángó szókészletben találunk olyan szavakat, amelyeket a románból vettek át, magyar hangrendnek, kiejtésnek megfelelően alakítottak.

Pl.: bitkó = hegycsúcs, orom, tisztás, erdő nélkül „a johok a bitkón poronyáznak”.

ásica = helységnév. „égetés” a román arde-arsita-ból jött, hangkivetéssel, tentellő, fetyellő = kissé ütődött, a román tenteleu-ból

kaus = gabonamérőfa- eszköz, románul caus.

Az előbbieket összevetve a csángóknál is találunk elég sok alakított szót, amit vagy a román nyelvből vettek át és elmagyarosítottak, vagy helyben egy archaikus formáját őrzik meg a szónak, amit a székelyek már elfelejtettek, s ma azt állítjuk, hogy csángó szó.

A század első évtizedeiben is a hozzánk látogató kutatók megállapították, hogy egy jól konzervált, archaikus székely nyelvjárást beszélnek.

Az összegyűjtött mondák, imák, és a ma élő öregeink elbeszélései felvillantják azt, milyen volt a székelyek népköltészete, beszéde, nyelvezete a szóbeliség fénykorában. Mert a mi századunk ötvenes évéig ezt a régi székely nyelvjárást a gyimesi népcsoport konzerválta elszigeteltsége révén a legjobban. Ezért történhetik az meg, hogy ha kiválasztok egy néhány itt jól ismert szót, mint: nincsább, megét, parapács, megszonnyul és rákérdzek három egyénre akkor a gyimesi ismeri, a csáki sejtí, a zilahinak fogalma sincs, hogy mit jelentenek.

Az iparosítással, az iskola általánosításával, ingázással, a rádió és más hírközlési eszközök elterjedésével, az olvasással egy jóirányú frontális támadás érte ezt az archaikus nyelvet és egyre közeledik az irodalmi nyelvhez. Mivel az ötvenes évekig az iskola nem volt divat a csángók körében, a szóbeliség, a mesélő készség volt jellemző nyelvükre. Még ma is élnek különlegesen szépen, ízesen mesélők, akiket a nép körülvesz összejeveteleken. Na, hogy is volt az, István bá, amikor... S a mesélő meséli. Miben különböznek ezek a történetek, elmesélt mondák, esetek más népcsoportok ilyenszerű alkotásaitól? Ismét a nyelvhez kell visszatérnünk. „Különlegességüket a nyelvi-stilisztikai archaizmus és az élőszóban való mesélés szépsége adja. Így csak olyan emberek tudnak történeteket mondani, akiknél az írásnak, olvasásnak nincs vagy alig van jelentősége, ahol a költészet elsősorban a szájhagyományban él”.

Minden népcsoportnak megvannak a különlegesen, ízesen mesélő egyénei. Ilyen született gyimesi tehetségek voltak: Antal János (Pisti), Ambrus Fülöp (Hosszú), Blága István (Mozsikás), Tankó Imre (Sánta Péterkéjé), Jáji Vilma, Mónus Berta és ki tudná mind felsorolni őket. Minden helyzetben bizonyítják, hogy szép, gazdag nyelvünk van. Olvassuk csak el a gyimesi csángó mondákat! Hallgassuk csak meg a gyimesi keserveseket! Régen minden valamire

való gazdaembernek itt saját keservesese volt, amiről a zenész is tudott és amelyeket mulatás közben „elhúzatott” a Pulikákkal, Halmágyiakkal, Zerkulával. Ő maga sorsának megfelelően toldozta, alakította a szöveget. Keserves sors, keserves szöveg, szomorú dallam! Így született a keserves:

„Tegnap a Gyimesben jártam
A búval megtalálkoztam
Ujan szerződést kötöttem
Soha el nem marad tőlem”

A szóbeliséget, az elmesélők ötletességét igazolja a következő történet, amelyet Blága István mesélt lakodalmakban a táskarádió megjelenésének idejéről:

„— Most ki van a johokkal Lófűrészben, István bá, ha kied itt lakodalmazik?

— Én már rég nem pásztorkodom!

— Hát...?

— Vettem egy ilyen táskarádiót, felköttem a berbécsre s beállítottam, hogy fogja Bukarestet. Minden órában elkiáltja magát, hogy aszongya »Aici Bucuresti!« A farkas jól tud románul s amikor meghalja, hogy itt Bukarest, ereszd! ...Nem akar ő Bukarestbe lenni! Kevés ott a hús!...”

Hát így szórakoztatják egymást, gazdag, ízes, kitalált történetekkel a csángók összejöveteleken. Ezt az ízes nyelvet nemcsak kutató elődeink, de mi is megcsodáljuk. Felejthetetlen utazásom volt egy pünkösdi szombatján Comanesti-ről Gyimesig: jöttek a moldvai csángók a pünkösdi búcsúra, Somlyóra. Egyesek románul, a középkorúak és öregek magyarul imádkoztak, magyar szenténekeket énekeltek. Öröm volt hallgatni őket. Évszázadok folyamán szűkre szorított, gúzsba kötött nyelvükön énekeltek, beszélgettek, belekeverve beszédükbe sok idegen szót. Megkérdeztem az öregasszonyt, aki magyar imakönyvből olvasta az imádságokat, hogy otthon hogy beszélnek.

— Csángóul, fíjam — volt a válasz. Mű katolikusok vagyunk...

Mi minden benne van ebben a válaszban. Először is óvatosság, félelem, hitvallás. Kezet szerettem volna csókolni ennek az öregasszonynak s vele együtt minden Moldvába szorított magyarnak, akik még meg mernek szólni magyarul, akik századokon keresztül megőrizték, amennyire csak tudták, nyelvüket, és tiszta magyar neveiket: Balló Kata, Bálint Anna, Deák Iona, Fazakas Péterné, Horváth Péter, Lőrinc Györke, Szabó Erzsí, Kertész Veron s még sokan mások. Nem nevetnivaló, ha ők így mondják:

„Mennek a trenhez, a gárára” (a vonathoz az állomásra). Gondoljuk

meg, hol éltek, milyen nyelvi ráhatást kellett kibírniuk, s akkor óriásokká nőnek a szemünkben. Érthető az is, miért olyan félénken szólalnak meg azok az iskolás gyermekek, akik eddig „román iskolába jártak”, s akik a testvéri kéznyújtás árán Csikban tanulnak. Félnék többek között a kigúnyolástól is. Inkább hallgatnak.

A gyimesi csángók más nyelvi közegben éltek, nyelvük tiszta, élvezetes, ízes. Az idecsángálók nyelve, szókészlete ötvözött. Aki jártas a szókészlet-tanban vagy etimológiában, észrevesz más elemeket is. Talán először a moldvai csángó nyelvjárásban és a gyimesiben megtalálható közös elemekről kell említést tennünk, s akkor megértjük azt is, hogy a román hatás miatt olyan erőteljes a moldvaiak nyelvére, esetleg miért találunk a gyimesi népcsoport szókészletében is itt-ott román eredetű szavakat, többet, mint az általános irodalmi magyar nyelvben. Íme ízelítőnek egy néhány szó, amely mind a két népcsoportnak a szókészletében megtalálható.

abrosz = asztalterítő

almási = szöttesminta

apró = himlő, betegség

apró = háromnyistes szöttesminta

arendál = kibérel, románul „arenda”

bernéc = a katrinca felkötéséhez használt keskeny, szöttes öv, több, mint 20 minta ismeretes

bátáskarınca = alul magából szőtt vörös szegélyű katrinca, románul bata

béhány = a vászon szélét leölti, bészegi

bukéláj johó = orra körül fekete, máshol fehér juh, románul bucalai

csutak = fatönk, csutakos

durga = vastagra font szősz, gyapjú, románul, durga

essze = össze, pl. esszeszed, esszegyül

éveg = üveg, ablakéveg

fakócs = fakulcs — helység

ficfa = fűzfa

gerezdes = építkezési mód, gerenda összerakása

harisnya = fehér posztónadrág

hijú = padlás

hímez = kivarr

innap = ünnep

lik = lyuk

krinta = sajt készítéshez használt eszköz

a kicsi = előszó gyakori használata, kicsi ház, kicsi fedő, kicsi zseréb, kicsi tarisznya

kozsok = bunda, románul cojoc

radina = koma mulatság, románul radina

orda = édes sajt, savóból, románul urda

hetevény = fiastyúk

sebes = savanyú „sebesteį”, savanyútej

tötés = a ház eleje, tornácszerűség

A felsorolt szavak között találunk, román eredetűeket is, mint: orda, kaus, durga, bernéc, arendal stb. A szavak nagyrésze hangbéli eltérést szenvedett a helyi sajtóságos kiejtés törvényei szerint. Pl. innap = ünnep, johó = juh, Héza, hoįza, ficfa, buza, divó, sétár, kalán, lilityúk, fakócs = fakules, essze, éveg, csipor, sárig = sárga, veres. Vannak szavak amelyek azonos alakúak az irodalmi nyelvvel, de jelentésük más, pl.:

sebes = itt savanyú, pl. sebesteį

pecek = itt ajtózár — biztosíték, bépeckel

hím = itt varrás, ingdísz

béhány = itt a vászon szélét bevarrja, beöltögeti

kihány = itt a vízből kiszed, kidob

ruhacska = itt zsebkendő

megsírül = itt megfordul

megtér = itt meggyógyul

megtér = itt megfordul

harisnya = itt fehér posztónadrág

csapos = ágas

szállás = itt lakás

elcsap = itt kihajt

csiperke = itt szurok, gyanta, rágó

füttő = itt kályha

kivették = itt vetették, kidobták

melegítés = itt csángó eledel, túró, vaj, hagyma, tojás

reavette = rávetette

féreg = itt egér

vállott = itt vált

evet = itt mókus

ütték = itt ütötték

gazda = itt szószóló — lakodalomban

takar = itt szénát gyűjt, feltakar

Ha viszont megvizsgáljuk a moldvai szókészletet, világosan látszik a mindennapi román ráhatás, mert rengeteg román szót vettek át, és az aktív szókészletükbe került, ami a gyimesieknél hiányzik:

apukál = megfog

bába = vénasszony, románul baba

balkon = erkély, románul balcon

batik = fejkendő, románul batic

bárka = csónak, románul barca

baranzsika = selymes

bedena = meszelő, románul bidinea

berbetyonka ing = férfiing, románul barbat

cepus = hegyes fog, cővek, románul tepusa

furkucicás karinca = villás himes karinca, románul furculita

gusája lesz = felhólyagzik, románul gusa

kacavejka = női rövid bunda, románul cataveica

keptar = börmellény, románul pieptar

macsinál = őrlő, románul macina

megpival = megványol

plita = főző (kályha), románul plita

szoba = csempékályha, románul soba

servet = asztalkendő, románul servet

Itt találkozunk egészében átvett román szavakkal, de érdekes helyi adoptálással is a magyar hangrendnek megfelelően, vagy sok esetben a román szó magyar ragot, képzőt kap. Például:

megpival = megványol, románul piva

furkucicás = villás hím, románul furculita

Amint említettük a gyimesi népcsoport főképp a felcsíkiak nyelvjárását beszéli, persze tarkítva más hatásokkal is, annak megfelelően, hogy honnan csángáltak ide a beszélők. A moldvai hatásról már beszéltünk, azt is említettük, hogy sok szóban megrövidül az *o*, *u* (ut, buza, turo).

Mi történik a szókészletben? Ezt a népcsoportot a szóbeliség jellemezte századokon át. Tchéa a hangtani észrevételeken kívül úgy gondoljuk, a szókészlet az, amiben igen is csángók a csángók, és az alapszókészleten kívül, amely közös a székely magyar szókészlettel, létezik egy pár itt formált szó, elnevezés. Ezek egy részénél ismeretlen, vagy nem elég világos az eredet. Például:

— pornyál — este fejés után még megetetik, megjárattják a juhokat

— perenkula — Kondor Béla: jóideje, azaz Magdolna előtt egy héttel, 3—4 napos időszakot így hívnak — ekkor jó idő szokott lenni. „Perenkula előtt kaszálók a nagykertbe, mert sarjus hely”.

— rekeg — kiabál, ordít, de „bolyong a kirekesztett lélek”. Talán a román a racni — kiabál szóból ered.

Vannak olyan szavak, amelyeket a középkorúak, és az öregek ismertek, és az iskolás gyermekek tanácstalanok voltak a szó hallatán. Úgy látszik ezek a régi szavak kihalóban vannak. Ilyen szavak:

bulák = vénlegény, románul burlac

güzü = vénleány

gezder = a fa vékony száraz gallya, tűzgyújtásra alkalmas a kalibánál.
„Hozz gezdert gyujcsuk meg a tüzet”.

pornyálni = (mint fennebb) „Fejés után setétig pornyálnak a juhok”

késleg = csomag nélkül, gyalog „késleg mejek”

firigyel = lekap, sérteget, „lefirigyelt ingem es”

höncsökös = féregtúrásos, hangyabolyos „Ujan höncsökös, hogy csak elig tuttam feltakarni”

hetevén = fiastyúk „Feljött a hetevén”

fajka = sok „Annának egy fajka gyermeke vót”

szetet = siet „Ne szetess!” (elfuserál)

küszküllő = járomszeg „Húzd ki a küszküllőt”

fancsika = rongy „Teli van a pad fancsikával”

csőrika = lábszárvédő — posztóból

duvaszka = orsóra font fonál, adag — egy duvaszka

pipere = vékony, hosszú fenyőkaró — rúd

curung = ugyanaz mint a pipere, valamivel nagyobb

ujjas = ruhadarab, mejjesbundához, posztóból

bórfüge = savanyú ribizli

csia = aki félénk, ijedős „Ez a csitkó csia”

farszika = csípő

cserkabala = a fiatalok kedvenc játéka a kalibánál, egy nagy csutakra két hosszú fát (6 m) szegeztek keresztbe, azokra ráültek, két legény hajtotta.

karmantyú = a kéz csuklójára 15—20 cm védőt horgoltak gyapjából

Kutatásaim során, amiket különböző tájegységben végeztem (Csík, Gyergyó, Szilágyság), a szavakat három csoportra osztottam:

1. Olyan szavak, amelyeket csak Gyimesben ismernek napjainkban.

2. Vannak szavak, amelyeket Gyimesben és Csíkban is használnak.

3. A tájszók közül a legtöbb a két szomszédos tájegységben ismerős, Szilágyságban ismeretlenek.

A következőkben igyekszünk felsorolni a legfontosabb gyimesi tájszavakat, esetleg hangtanilag jellegzetesen ejtett szavakat, mert amint említettük, vannak szavak, amelyek a csángóknál mást jelentenek (füttő, harisnya, kihány). Mások itt keletkeztek, csak itt használják (gezder, rekeg, pornyál, késleg, szok menni).

A szavak legtöbbször magánhangzó rövidüléssel találkozunk.

aprózár = zöldségüzlet, románul aprozar „Hozz valamit az aprózárból”

a fejbe = a patak felső fejébe „Bogos Kálmán a fejbe lakik”

apró = himlő „Kijött a gyermekek az apró”

ahajt = nem messze — a székelységnél is használt

aggató = edényeket aggatnak rá, régi konyhabútor darab

accsak = add csak ide „Accsak a sétárt”

abajog = nyugtalanul jár-ke

aszongya = azt mondja — elmesélésnél gyakori szó „Istán aszongya”

aszkot = azokat „Hozzad hamar aszkot a szegeket”

álivánka = tejfőllel kevert, kukoricalisztből készült tészta, románul alivanca

ámbolyog = cél nélkül jár-ke, félrejár „Egy jóhó elámbolygott a seregtől”

árnyék alatt = szerszámos szin, szekértartó az istálló mellett

ányi = sógorasszony

árenda = bér, románul arenda „Árendába vette a földet”

árdé = paprika, románul ardei „Árdét vett”

Ásica = helynév, románul arsita — égés

babba = szép — gyermeknyelv, de babba Mária — drága szép Mária „a kicsi bárány babba”

bambuc = cukorka

bába = öregasszony, románul baba

bács = felelős juhász, románul baci „Gyuri Józsi Émre beállt bácsnak”

balán = nagyon szőke, románul bālan

Baliga = név, románul balega — trágya

bálmos = tejfőlből főtt édesített finom puliszka, románul balmas

D.L.R.M.

bankus = ördög, kísértet

báta = széle, szegélye, románul bata (D.L.R.M.) például a karinca bátája

berbécs = kos, románul berbec

bergőburján = növény

- berszán = juhpásztor, románul birsan
 bernyóc = a karinca színes, kb. 10 cm széles és 2 m hosszú felkötő öve, mintegy 25—30 gyönyörű színes szöttes bernyócminta ismeretes, románul birnet (D.L.R.M.) — moldvai kifejezés
 be = de „Be böcs vagy”
 bécsombolyít = begöngyöl
 belévette = bevetette, beledobta „Bévetette a vízbe”
 bikkfa = bükkfa
 bicska = zsebkés — népi
 berbetyel = imádságot mormol
 bitang = fattyú, „ennek a leánnak bitangja van”
 bitkó = hegy, dombcsúcs „A bitkón látszik valaki” románul bitca (D.L.R.M.)
 bizzeg = zümmög „A légy a fülemnél bizzeg” — hangutánzószó
 belbel = alszik — gyermekszó „Belbelj fiam”
 béhatott — Beért, bejutott, behatolt
 „Ugra hegyén havazott,
 Még ide es béhatott
 Nekünk új asszonyt hozott” — lakodalmi békiáltó
 béviziz = összelocsol „Mé vizitesz bé?”
 bezsen = sűrű, bokros erdő
 botos = kötött, nyáron könnyű lábbeli
 brigigyó = sajt készítéséhez, aludttej felferéséhez használt faeszköz
 bóc = túrósgombóc, puliszkába csomagolt túró, ráteszik sütni a kályhára
 bogározik = a legyek csipésétől elszalad a tehén, de személyre is mondják: „Elbogározott haza”
 bojt = fenyőág
 bojtos = fiatal fenyő — sarjerdő „A tehének a bojtosban vannak”
 bong = gomb
 Bongos = melléknév
 bog = faág vége, ágas-bogas
 borfüge = savanyú ribizliből készült bor
 boroszlán = orgona „Boroszlán bokor van itt”
 bécsap = behajt (beenged) „A kertbe bécsapta a borjúkot”
 böcs = büszke „Be böcs vagy”
 budokál = bújócskázik „Gyere budokáljunk”
 buba = baba „Kicsi bubája van”

buda = árnyékszék, WC

budáka = faedény, a sajtkészítéshez, moldvai nyelvjárás

budza = ajak „Vastag budzajú”, románul buza

budé = tőrőtartó, kisebb a dézsánál

burdé = lebúj, kicsi kaliba „Burdéba lakik”, románul bordei (D.L.R.M.)

bundzsák = mohatakaró „A hely nem jó füves, bundzsákos”, románul

bunceag

buzdugán = buzogány „Vette buzdugányát”, románul buzdugan (D.L.R.M.)

büz = szag, de illet is „Jóbüzü virág”

bütü = valaminek a vége, a fa bütüje, a ház bütüje

cándra = forgács, vékony deszkavégek

cefre = 13—14 éves leányocská

cibre = vékony, böjtös leves

cincár = szúnyog, románul tintar

curung = hosszabb karó „Hozott egy szekér curungot”

cüvek = cölöp

cüvekel = cölöpöket állít, de sántikál is „Elig cüvekeltem le”

cigáj = finom, vékony szálú gyapjú, románul tigai (D.L.R.M.)

ciment = cement, románul ciment

csaflinta = szerszám a fa húzatásához, románul ciofling (D.L.R.M.)

csap = vékony tűzifa

csapa = csipa

csalóka = fenyőtoboz

csapás = csipás

csármál = zajt üt „Ne csármálj”

csiiperke = rágószurok, fenyőaljgomba, románul ciuperca

csipor = csupor

cserkabala = játék a kalibánál, csutakra keresztbe két boronát szegeznek, körbe hajtotta 2 ifjú, a többiek 8—10-en ültek a boronákon

cserge = gyapjúpokróc, románul cerga (D.L.R.M.)

csimpolya = itt klánéta

csia = félénk „Csia csitkó”

csics = fabog, kidudorodás

csihán = csalán

csibbed = csipked

csinálmány = varázslat, fermeka

- csetten = sűrű bokros „A csettenben vannak”
ceszle = szúnyog
csipor = csupor
Csobányos = helynév, románul cioban = pásztor
csombor = kakukkfű
csórika = fehér gyapjúharisnya posztóból, lábszárvédő, románul cioric, szűknadrág (D.A.)
csóré = ruha nélküli, meztelen „Csórén maradt”
csöszmőtöl = lassan tesz-vesz
csudálkozik = csodálkozik, románul ciuda
csutak, csutakos (Lásd előbb)
csurufála = szarlé, ha valakire nagyon haragudott egy lány vagy asszony, ezzel leöntötte. Nagy szégyen volt ez!
csürke = csirke „Őszi csürke, tavaszi / Milyen szép a hazaki” (menyasszony)
derget = dörömböl
diszka = fiatal nőtény juh
degenyeg = szekérkerék-kenőcs
divó = dió
dógozik = dolgozik
dráncia = a zindelynél nagyobb, fából hasított lap, házak, csűrök fedésére
dugdós = elrejt
durga = gyenge minőségű szöszből vastag fonal, románul durga (D.L.R.M.) megdurgál = megfon
disznyó = disznó
döfődik = döfköd
dörgöl = töröl, de átvitt értelemben megüt „Megdörgöllek!”
duliga = nadrág nélkül jártak, hosszú ingben a fiúk, 8—10 éves korukig „Duligába jár”
durungozik = derget, dörömböl
duzmál = szomorkodik, felhúzza az orrát
duvaszka = egy adag fonal az orsón
ehejt = itt, közel — székelyek is használják
elburungozik = hangosan elmegy
eleregel = elmegy, meneget
elhint = elszórja a magot „Elhintette a lent”

- elmejek = emegyek
eppe = éppen, majdnem
ett= evett, „Ott ett nálik”
erőst = nagyon erősen „Erőst siet”
eszkabál = összeállít, csinál, készít
esztena = a pásztorok szállása, románul stina (D.L.R.M.)
esztrunga = lyuk, ahol a fejéshez mennek a juhok
elromlik = eltörik a csésze
elcsap = kihajt „Elcsapám a teheneket”
evet = mókus
ejsze = talán, lehetséges
ehül = éhezik, megehül = megéhezik
elkételenkedik = elkedvetlenedik, elereszkedik
elig = alig „Elig értem haza”
elámbolyog = félremegy a többitől
elnyuvad = elfullad
enyim = enyém
élés = ennivaló az állatoknak „Itt jó élés van”
evetpili = mókusnál kisebb, hosszú vékonyfarkú erdei állat
éveg = üveg
élet = telek, lakás
erőst = nagyon „Erőst likas ez a bakancs”
facsar = csavar „Kifacsarta a kezét”
fajka = sok, románul falca = csapat (D.L.R.M.)
falángat = sérteget
farsika = csípő „Fáj a farsikája” — népi tájszó, a testnek közvetlen a far fölötti része (M.E.Sz.)
fancsika = rongy (lásd előbb)
festő = festék
fejbe = a patak felső felébe
fecsel = kilocsolja a vizet „Ne fecselj!”
fejelről = felülről
felkucorodik = felkunkorodik
fetyellő = baj van az eszével, románul fatalau = kók
felvetem a puliszkát = lisztet teszek a fővő vízbe
fehérétek = étel, tejből és puliszkából főzik, később grízből
fermekál = elrontja a tehén tejét, varázsol

faszulyka = paszuly
 fazak = fazék
 feszt = állandóan „Feszt nálunk van”
 fénkő = fenőkő
 festékes = gyapjúból szöttes
 fészeg = világtalan, nyomorék
 fészi = fejsze
 féreg = egér „Féreglikba es belébúnna”
 firigyel = lehúz, falángat
 firingózik = ide-oda ütődik, össze-vissza jár
 firtat = kérdez, kutat
 forrás = forradás, sebhely „Forrás van az arcán”
 futtak = futottak
 furt = állandóan
 füttő = kályha „Tégy fát a füttőbe”
 fűge = egres
 fuszékli = zokni
 franc = fene
 fűtyör = fűtyül „Este ne fűtyörj, sir Mária”
 főköm = népi — szemölcs, szüntelen a kézre nő
 gaga = alsónadrág, gatyá
 gájica = mátyásmadár, románul găita (D.L.R.M.)
 galuskás káposzta = töltött káposzta, hús, köles és kukoricaliszt keveréke
 gamaccság = utálatos (szitkozódás) „Be gamaccság ez a leán”
 gardon = ütős, jellegzetes hangszer
 gardanyozik = zenél
 ganyézik = trágyát hord „Ganyézó kalákánk vót”, románul gunoi
 gargyánok = csúfnév, románul gardian (D.L.R.M.)
 gazda = lakodalmi szertartási irányító
 gáz = itt petróleum, gázás = aki petróleumot árul
 gerdán = kutyaöv, románul gherdan (D.L.R.M.)
 gereben = gyapjú, kender tépő, fésülő
 gereblye = amivel a szénát összegyűjtik
 gezder = vékony ághegyek, nálunk tűzgyújtásra használják
 gilics = korcsolya, gilicsезik = korcsolyázik
 gúnya = ruha „Innapló gúnya, viselő gúnya”
 guzan = patkány, románul gurgan

gurucsál = megront, fermekál
gúzs = kerítésnél két cölöpöt összefog
gyilán = fehér-tarka
gyüt = gyűjt „Csapot gyüt”
hadar = hadarva beszél
hazaji = menyasszony „Őszi csürke, tavaszi / Jaj de szép a hazaji”
há = hát „Há kejed mit csinál”
bág = átmászik
hazol = hazulról „Elment hazol”
hejába = hiába „Hejába mentél el”
hetevén = fiastyúk
hermónika = harmónika
herzsábás = beteges
him = az inge dísze „Milyen him van az ingen?”
hejsza = tánc
honn = otthon „Honn van édesanyám”
hopocál = ráz „Meghopocálta a gyermeket”
hönyörög = legurul „Hönyörgöznek a gyermekek”
höncsökös = féregtúrásos, hangyabolyos hely
hiú = padlás
hojza = hozza
husáng = karó
húshagyat = húshagyó kedd
hunyaszkodik = ütésre készen áll, felhúzza a kezét
idele = itt lent
ideki = itt kint „Ide ki a gödörbe / Szegfű termik a fűbe”
imá = ezután
ingem = engem
ice = ürmértékegység
innap = ünnep „Innapló ing”
irántik = irántuk
író = a tejföl savója
ittegyen = itt
istrinfi = harisnya
iszánkodik = csúszkál a jégen
izlik = tüszent
jeszt = ijeszt

johó = juh

kaliba = nyári szálláshely, kalibázás

kaláka = egymást segítő közös munka: van pityókalopó, kaszáló, szénahordó, ganyézó, boronahordó, fonó, tapasztó stb. kaláka. Több, mint 22 féle kaláka ismeretes

kandargat = kanyarít „Felkandarodik a vége”

kantáros fazék = itt füles cserépfazék, Korondon vagy Dánfalván készült, mázas, kevés díszítéssel. Eredetileg kantáros szíjból, zsinemből készült hálószerű tartó, abban vitték a fazakat (M.É.K.Sz.)

karinca = lepelszoknya

kárinkózik = káromkodik

kap = talál „Kapott egy bicskát az úton”

kankó = horog „Kankós him”

karmantyú = csuklóvédő

kaszaj = farakás „Van egy kaszaj fám”

kákó = a szövés egyik eszköze, a fonalat ezzel aggatják a motollára

kászú = fakéregből készült edény, eper, málna szedni

kapocán = ráhúzzák a szopós borjú orrára, szűrős vas csápjai vannak s így a borjú nem közeledhet a tehenekhez.

kerengő = elbódorgó, különjáró, csavargó

keccsü = kesztyű „Endrével köttük a keccsüt”

kendőszeg = minden „nagyházban”, tisztaszobában volt, ünneplő fejkendőket aggattak rá

kendező = törülköző

keptelan = selymékes, vizes helyen növő, nagylevelű növény, ökörfarkazó

kerget = hajt, űz „Ne kergesd azt a kutyát”

kavus = fa szórólapját „Hozz egy kavus lisztet” románul caus

kert = kerítés „Szép kertet csinált a ház elejibe”

kételen = (elképtelenedik) tehetetlenné válik

kibongol = kigombol

kén = kín, kínos

kicsap = kihajt (a legelőre)

kiveri a vaját = tejszorból vaját kőpül

kied = régies kend, ön, maga

kietek = kendtek, magázás

késleg = gyalogszerrel, pakknélkül

korászla = a frissen borjúzott tehéntejből készült étel, románul corasla

(D.L.R.M.)

- korobgyászka = balkáni eredetű néptánc
kós = berbécs
kobgyila = karó
korcsoma = kocsmá „Koresomáros”
kóst = étel, takarmány „Az idén jó kóst termett”
kocsok = bunda
kocsorba = szénvonó a sütőkemencében, románul cocioarba
klánéta = hangszer, románul clarinet
könnyű = könny
kokojza = piros áfonya
köccség = kenyér mellé való hideg étel: sajt, orda, szalonna
kimozsikáltat = ha egy fiúhoz nem ment el táncolni a lány, vagy megsértette, régebb „kimozsikáltatta” a táncból a zenészekkel, kivezették. Nagy szégyen volt.
kifeccsen = kiloccsan „Mind kifeccselte a vizet”
krinta = kávaszerű eszköz, olyan, mint a szita, a friss sajtot beleteszik és felveszik a formáját, románul crinta (D.L.R.M.)
kujak = ököl „Megmutatom a kujakomat”
kútgárgya = kútkáva
kukuj = gyermeknyelv: aludj! „Kukuj le fiam”
kukuj = „Az ütéstől a fejére kukuj nőtt”, románul cucui
kucorodik, kucorog = kuporog, guggol „Lekucorodott, amikor egy fajka kutya megtámadta”
külü = nagyobb harang
küszküllő = járomszeg
köttük = kötöttük
küti a málét = a kész puliszkát kiborítja a lapítóra
lapi = levél
lajtorja = létra
lapocka = fából faragott kis lapát alakú eszköz, van puliszkás lapocka, ordafőző lapocka
lapító = deszkából készült, sulyok alakú eszköz, erre „ütik ki” az üstből a puliszkát
lábtól = fordítva fekszik
lajtorjás szekér = szénahordó szekér
leptibe = kapásból, egyből „Leptibe, mint Magyar Jóska” — gúnyos szólás

- leveleződnék = leveleznek
levizít = összevizesít
lámpai = petróleumlámpa „Lámpagyújtáskor értem haza”
legküsebb = legkisebb
leszentül = lenyugszik (a Nap)
légé-légej = faedény a savanyútej tárolására „Anna a légét hozd ki, s te magad es gyere ki” — vicces szólás
liggat = lyuggat
lik = lyuk „Eröst likas a bakancsom”
lódít hajít „Ellódította a tarisznyát”
lóé = lóvá „Rögtön egy szép lóé vált”
lütő = lejtő „Lütőre megy”
ma! = vigyázz mert! „Ma megkapod a magadét!”
má = már „Mét nem jó má?”
me = nesze, fogd
megestéjeledik = valahol az úton utoléri az este
meggyavul = meggyógyul
megjed = megijed
megyézik = vendégeszkodik
megét = megmérgez
megjő = meggyógyul „A gyermek megjött”
melegítés = csángó eledel: túró, orda, tojás, vaj
megkeveredik = lehever, fekszik valahová (lóra mondják)
megkucorodik = összehúzódik, megszárad „Kucorodjék meg a keze aki lop!”
met = mert
mé(t) = miért
metek = nesztek
megpergel = megpirít, kissé eléget (pl. rántás)
megtér = megfordul
megbubázik = gyermeket szül „Kata megbubázott”
megkötötte = kötötte
meggurucsál = elvarázsol
megütődik = meghökken
megsikogat = megsimogat
megtöpdös = köpköd, igézet ellen
megteszi a tüzet = megrakja a tüzet

mejje = melle, csicse
megmotol = átkutat
megmuccsegájosodik = penészedik, románul mucegai
megszonnyul = megszomjazik
megsirül = megfordul
megváltozik = fehérneműt vált
megváltotta = megvásárolta
megvette = megdobta
megvergál = ellenőriz
málé = puliszka „Málét főztem gyere bé”
málékeverő = pulizkafőzésnél használt vékony rudacska
megkel = a tésztára is mondják, de begennyesedik az újja is
melléje áll = mellé áll
megüt = meggyilkol
magát = önt — itt csak így önöznek, magáznak
ménes = mén „Ménes ló”
ménisóra = erdei gyümölcs, piros áfonya, románul menisoara
magad = te
mé(t) = miért „Mét hazudsz?”
micsa = micsoda!
mija = tessék? „Mija Jánis?”
mincsább = mindsem „Mincsább lopjak, inkább éhezek”
mitöte = mióta „Mitöte vársz itt?”
moszt = fűrészpor
morzsolt = leves, gyúrt tésztával
mozsika = hegedű
monyator = juhajtó fiú, románul minator
mucsukás = a liszt bogos, románul macinea
moszor = fonal csévélő cső, románul mosor
muha = moha, puha növényzet
mű = mi „Mű es menjünk táncba”
nagyüdő = vihar
nekiszelhül = nekirohan
nannyó = nagymama
nevetlen ujj = gyűrűs ujj
nyámjai = rokonai, románul neam (D.L.R.M.)
nyoszolyó = koszorúslány

- orda = tejtermék, második édes sajt, románul urda
omlójában van = nemsokára megfiadzik, megkölykezik az állat
otlogyon = ott „Otlogyon van egy szék”
osztováta = szövőszék
osztán = azután
ótó = tejoltó
őreganya = gyakran a nagymama, nanyó helyett használják
ördögborda = növény, páfrány
öröjzön = örizzen „Isten öröjzön, hogy essen”
pank = pók
pankháló = pókháló
pallogat = elszórja a rendet, hogy száradjon
parapács = beszédes
patak = itt falu, pl. Ugrapatak, Görbepatak stb.
pánkó = fánk
pereckel = az eső szítál, alig esik „Egy kicsit pereckel”
perne = a lány hozománya
percenkula = 3 napos időszak Magdolna előtt (július 22)
pesverkedik = hóbörög
pélica = vékony hártya
pillogtat = pislog
pityóka = krumpli
pili-pilinke = hópehely, vagy szírom
pipere = karó
pipiza = gyenge étkü, de gyenge munkájú is
pozdorja = a kender és a len tilolásánál, sikításánál maradt durva héj
„A Bálintné pozdorjája szúrja a szemét”
porond = fővény, románul prundis (D.L.R.M.)
pornyál = fejés után még megjáratják a nyáját
pótornics = madár, románul poternici
podis = fennsík, románul podis
prüsszent = izlik, tüsszent
pufa = arc
putregáj = elkorhadt fa, románul putregai (D.L.R.M.)
rápenyos = koszos, románul rapen
radina = komatál, de jelenti a mulatságot is „Radinát vittünk”, „Men-
jünk radinába”

rakottyás = rekettyés

rakottas = mintás szöttes

rázint = lassan ráz

reglő = legelő

regel = legel „Kispejlovam mért nem akarsz regelni” (népdal)

rekeszt = bezár

reavette = rávette

reasikít = rásikít, finomabb malterozás, tapasztás

rea = rá

rejik = rájuk „Az apjik rejik nézett” (mese)

rekeg = kiáltoz, ordít, ijedtében ijesztget

rend = földön sorba fekvő lekaszált fű

reszfug = a tőgy megbetegedése a juhoknál

rikojt = kiált

rikácsol = vacsog, kiabál

riskó = fenyőalj gomba, románul risco

ruhacska = zsebkendő

ruha = fejkendő „Delénruhét vett”

sárig = sárga

sánkér = szitkozódás, nemi betegség

savó = a sajt készítésénél kinyomott lé

sajtfacsaró = ebbe teszik bele a frissen készített sajtot, amíg a savó kifolyik belőle

száda = a patak, a falu alsó fele, pl. Ugraszáda, Hidegségszáda

szádokfa = hársfa

sebesteje = savanyú tej

senyved = elrohad

sereg = sokaság „Egy sereg ember”

szenvedéje = előestéje „Karácsony szenvedéje”

szelha = hosszú fájú erdő (szelhas erdő)

sze = hiszen „Sze ott se voltál”

szegibe, szegletibe = sarkába

szetet = siet

szapul = mos, de ver is „megszapul”

szénáshiú = szénapadlás

sétár = sajtár, faedény

sikító = finomabb tiló

- sikogat = simogat
sikodik = csúszik a jégen
sirít = megfordul, de megüt is „egyet serített”
sorok = két hegyoldal találkozása, pl. Hosszúsorok (helynév)
solló = sarló
sorozatra megy = besorozzák katonának
sor alá megy = besorozzák katonának
sutu = szeglet „Most menyecskéhez járok / Sutuba zekén hálok” (népdal)
suhutt = schol
sulyok = mosásnál használt verődeszka, ezzel sulykolnak
suvadás = beomlás
személ = hasonlít
szeglet = sarok „Ez a kicsi szeglet / Megér három ezerest” (tánc)
színe = első oldala egy szövetnek, ellenkezője a fonákja
szító = korom, „Szitós vagy, ejsze tüzet tettél?”
szipka = kályhacső, de szivarszipka is
szok = jönni szok, menni szok, nem szoktam, arra szok járni
szonnyú = szomjas „Olyan szonnyú vagyok”
szörcse, szöre = selymes fű
szökés = pattanás „Szökés lett az arcára”
szulánk = fulánk „Benne maradt a méh szulánkja”
szulla = ágakból készített hegyes kaliba
takar = szénát gyűjt
takargató = kis asztalterítő
talabor = deszkadarab, ezzel csúsztak le az oldalról; „talaboroztunk”
tagadkozik = tagad, eltagad valamit
tarogat = kezével integet, gesztikulál
tapyított = étel, szalonna és túró keveréke
temonda = pletyka
terü = csomag, de egy szekér széna is „Hozott két jó terü szénát”
teccik = úgy tetszik, úgy tűnik „Úgy teccik, mintha láttam vóna”
tehen = tehén
tentellő = nem épeszű, fetyellő
tente = altató
térre = térdre „Térre koppant”
tigaj = lábos, amiben melegítés készül, románul tigai
tollú = madártoll „Tollút foszt”

tőpik = köpik
tőpdős = köpdős
törökbúza = kukorica
tőri a zsigora = nem fér a bőrében
tőtés = régi ház eleje, töltés
tokán = lakodalmas húsétel, románul tocana
tunel = alagút
tüzet tesz = tűzre rak
truzsak = szalmiaszak
vadpáva = siketfajd
vakarú kalács = dagasztóteknőből levakart tésztából készült sütemény,

kalács

vágtató = durvább, betörő tiló
varasbéka = varangyos béka
válott = változott
vaskesztyű = boxer
vacsog = visít
váll = válik
vejem = vő
vergelődik = igyekezik „Hiába vergelődik, csak szegén”
veszter = szvetter
vetegő = zavarás, hasított kerítéseknél a kaput helyettesíti, 5—6 karó
amit felszűrnak, levetnek
verem = oldalba, földbe ásott gödör, amiben pityókat tárolnak télire,
tavasszal kifedik. Verem volt a régi házaknál a könyha alatt is.
vett = vetette
verebes = pásztorok hálóhelye
veselkedik = nekigyürkőzik
virics = tavasszal nyírfa leve
vizsla = szemfüles, fürge
zabola = zabla, románul zabra
zavara = hasított kerítés „zavaráskert”
zeke = fekete gyapjúposztó, zsinóros hosszú kabát, románul zeghe

(D.L.R.M.)

zurran = csorran
zupogat = becsapja az ajtót „Mit zupogtatsz?”
zuvatol = pletykál

zseréb = húsz ige, fonal mértékegység

zserébel = nem vág a kaszája rendesen, imitt-amott levágatlan füvet hagy „Eccer te jól zserébelsz!”

zsendice = tejtermék, miután az oltott tejből kivesszik a sajtot, a megmaradt savót felfőzik, a sűrűje feljön, ezt leszedik, ez a zsendice. Zacszkóba teszik, kifolyik a savó, megmarad az orda, románul jinita (D.L.R.M.)

zsigorás = beteges

zshatag = zuhatag eső „Utolért a zshatag”

Mint más népcsoportok, a csángók is nagyon ötletesek a hímek, hímzések neveinek a megválasztásánál. A nevek metaforikusan a természet elemeihez igazították, de elképzelt lények nevét konkrétá tették a formák, minták neveiben. Ilyen mintákat ismerünk pl.:

— bőrhímzés: lidérc láb, ökörhúgyos, sulyokvirág, likas virág

— csángósing-hímek: tötöttrózsa, füsüs-szemes, bojtágas, szarufás, almás, pankos, faragófészis, százközepű

— karincaminták: apróvirágos, minden asszony formája, kurvák formája, nagyvirágos, eljes-utaja mintájú

— bernyóchímek: tűzvasas, kégyófejes, szilvás, leveles, virágos

— tojásminták: tyúkláb, béka segge, berbécs szarva, töltött rózsza, kégyós, tekerőleveles, cserelapis, kakastaréjos, pásztorhorga, teneres, ördög térgye, fehér kabala, útaveszett

A csángó asszonyok a szövés, varrás, tojásírás mesterei voltak és minden tárgynak, formának szuggesztív nevet adtak.

A gyimesi beszéd több kutatója, ismerője aláhúzza annak archaikus zamatát. Felvetődik a kérdés, mi adja a gyimesi nyelv régiességét?

Először is a nyelvi zártág következtében még a századunk 50-es, 60-as éveiben az öregek, nők nem érintkezhettek más nyelvi közegekkel. Tehát a szavak megőrizték régies formáikat: ehejt, ahajt, hújza, héza stb. A század elején egészen a 40-es évekig az asszony magázza a férjét, ami az apa-központúságot juttatja eszünkbe. Innen származik a férjnek a más megnevezése: „az uram”, „a gazda”, „az öreg”. Itt az „öreg” a bölcses, a mindentudó urat is jelentette. Az asszony így szólította meg a férjét: „hallá-e kend!” Mást is így magáztak, ami egy jele a régiességnek. A következőkben még felsorolunk egy néhány archaikus jegyet, amivel az öregeknél még napjainkban is találkozunk:

a. régies igeidők, pl. ott valék, ott levék, hallá-e

b. a magánhangzóval kezdődő szavakban a határozott névelő „z” hangját

összeolvasztják a szóval, pl. a zember, a züdő, a zudvar

c. ha valamit az öreg nem hall, vagy nem ért tisztán, így kérdez vissza: „mija?“, „he?“, pl.:

„Hallá-e hova tevé a züstöt?”

„He?”

„Azt kérdém hova tette a züstöt!”

„Mija?”

„Rossznyavalya vén süket!”

„Menyek ebbe helybe”

d. a gyakori igék túlzott használata: -gat, -get képzővel. Pl. bögicsélget, elbeszélgetgettünk, folydogálgat, eleregelgetek haza.

e. gyakran használják az el- és le- igekötőket. Pl.: leszentül, levizül, legazol, elcifrul, elburungozik, eleregel, elmejek, el van csapulva.

f. a meg- igekötő túlzott használata. Pl.: meggurucsál, megestéjedik, megjő (meggyógyul), megkucorodik, megsírít, megtérít (visszafordít)..

Külön családias hangulatot kölcsönöz a régi csángó nyelvnek a kicsinyítő képzők gyakori használata. Pl. Andráska, Péterke, Gyulacska, Fülöpke. Tehát itt ritkán használnak olyan kicsinyítőt, mint: Andris, Peti, Gyuszi.

A másik kicsinyítési forma, ami még gyakoribb a „kicsi” előszó használata. Hangsúlyozzuk, hogy nem kis, hanem kicsi. Pl. kicsi fiam, kicsi Emre, kicsi Borbáné, kicsi János bá, stb. ez nem kicsikét jelent, hanem azt a személyt, akihez szeretettel, kéréssel fordulnak.

Könyvészeti anyag:

Orbán Balázs: A székelyföld leírása. Fanda könyvnyomda. Pest, 1868.

Balogh Ödön: Néprajzi jegyzetek a gyimesfelsőlöki és gyimesközéplöki csángókról. (Kézirat)

Kallós Zoltán — Martin György: Tegnap a Gyimesben jártam. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1989.

Antal Imre: Adalékok Gyimesközéplök monográfiájához. (Kézirat)

Basnyák Sándor: A gyimesvölgyi magyarok hitvilága. Folklór Archivum, XIV — 1982, Budapest

Márton Gyula: A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1972.

Dr. Kós Károly — Szentimrei Judit — Dr. Nagy Jenő: Moldvai csángó népművészet. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981.

NÉVRENDSZER A GYIMESI CSÁNGÓKNÁL

Személynevek, melléknevek, gúnynevek, állatnevek

A nevek számbavevésénél nem a nyelvészkedés volt a fő célunk, nem szándékoztunk etimológiai magyarázkodásba bocsátkozni. Minket főleg egy adott helyzet érdekel: melyek a gyakori családi nevek, ismerik-e a viselőik honnan kerültek Gyimesbe — amely a XVII. század elején még nagyrészt lakatlan volt —, és úgy hozták-e a nevet, vagy itt alakultak ki.

Megállapíthatjuk, hogy a családi nevek egy jó része máshol is ismeretes, és a névvel együtt jöttek a viselői is. Így a székelység lakta területeken éppúgy, mint itt, ismertek az olyan családnevek, mint: Antal, Bara, Hajnal, Kristály, Tamás, Sántha, Bíró stb.

Ha a tömeges betelepedést a XVIII. század végére és a XIX. századra tesszük, akkor érthető az is, hogy a vezetéknevvvel együtt jött a valahonnan elcsángáló, mert ebben az időszakban a magyar vezetéknevek már kialakultak. Tudjuk, hogy a családnevek Magyarországon már a XIII. században feltűnnek, használatukat azonban csak öt évszázaddal később teszi kötelezővé II. József. Ismeretes az is, hogy egyes népeknél (Törökország, Tunézia és több arab ország) csak a XX. század második felétől használnak vezetékneveket. Összevetve más helységek családnévtípusaival, a következőket állapíthatjuk meg:

a. Itt teljesen hiányoznak az olyan névtípusok, amikor az apanév válik családnévvé: pl. Péterfia — Péterfi. Ez más népeknél még gyakori. Peterson (skandináv országok), nem is beszélve az arab országokról, ahol időtlen idők óta dívik ez a névadási mód: pl. Abdul ibn Husszejn — Abdul, Husszejn fia.

b. Hiányoznak az olyan típusú nevek, amelyeknél az „é” birtokjel i-vé, y-ra alakult. Pl. Ferenczy.

c. A gyimesi családnevek között találunk teljes alakú utóneveket is Pl. György, Antal, Tamás, Gergely, László, Péter, Gábor, Tamás.

d. Vannak olyan névalakok, amelyek a teljes név becealakjából származnak. Pl. Tankó — Tamkó — Tamáska — Tamás, Biricske.

e. A nevek egyrésze helységnevekhez kötődik, pl. Hidegkuti, Baczoni, Galaci, Vaslaban (Vaslábi, románul Voslobeni), de ez a névtípus is ritka és újkeletű.

f. A családnevek nagy többsége a ragadványnevekből alakult ki és utalhat a foglalkozásra is. Pl. Timár, Szócs, Molnár, Berszán, Pap, Bíró stb.

g. Sok más név ragadványnév volt eredetileg. Pl. Görbe, Sánta, Baliga, Nagy, Bukuri, Balog, Csillag, Vizi, Bokor, Bodor (göndör), Fodor, Tatár (rossz), Sárig, Balán (szöke).

Anélkül, hogy tovább csoportosítanánk a neveket, a gyimesiek legrégebb, saját csángó neveiknek tekintik a következő neveket: Tankó, Timár, Simó, Póra, Fikó, Főcze, Mihók, Molnár, Bodor, Baliga, Bilibók, Csóka, Csilip, Csillag, Ambrus.

A felsorolt nevek közül egyesek eredete világos: Tankó, Timár, Baliga (románul balega = trágya), Molnár stb.

Ismeretesek: Fikó, Főcze, Póra, Bilibók, Csilip. A felsorolt vezetéknévek közül a legelterjedtebb a Tankó. Tiszta csángónak számított vezetéknév, de meglepetésünkre, már Kriza János is említést tesz róla mint vezetéknévről a Vadrózsák című művében, tehát a név előfordul az Erdővidéken is.

Amint említettük, a csángók tudják, honnan csángáltak ide a névvel együtt. De a névvizsgálat arra is fényt derít, hogy a három ma létező községben vannak községenként eltérések egyes nevek gyakoriságában: tehát a becsángálás esetleg máshonnan történt. Jött egy család, területet foglalt, elszaporodott, kialakult a nemzetség.

A Tankó név a leggyakrabban szerepel, de nem lehet azt állítani, hogy azok mind egy Tankótól származtak: ismerünk Tankókat a moldvai csángók között, Háromszéken, Udvarhely és Szentkeresztbánya környékén is. Román eredetű nevekkel Gyimesbükkben, Hidegségen, Borospatakán, Sötétpatakán találkozunk. Nagyrésziük ma római katolikus magyarnak vallja magát. Gyimesbükkben élnek ortodoxok, akik románoknak is vallják magukat, de a számuk elenyésző.

Gyimesben található román eredetű nevek: Blága (szlávból), Vaszi, Baliga, Olteán (olténia), Csorba (ciorba = leves), Bukur, Gheorghita, Ungurán, Nyika (Nicolae), Kulcsár.

A vezetéknévek között találunk olyanokat, amelyeknek a megfelelője úgy a magyar, mint a román nyelvben megtalálható. Ilyen névpárok: Bokor-Bucur, Gheorghita-Györgyice, Colceru-Kulcsár, Szócs-Suciu, Hainala-Hajnal.

Vannak testvérek, akik közül egyik magyar, másik a román megfelelő változattal van bejegyezve, attól függően, hogy amint itt mondják „melyik világban született”: „rég Magyar-országban” (1918 előtt), „rég román világban” (1918—1940), „kicsi Magyar-országban” (1940—1944), vagy 1945 után „orosz békjövetel után”.

1945 után is, egész napjainkig érezni lehet a nyomást a hivatal részéről a nevek elrománosítása érdekében. Így pl. világos a Hajnal név erőszakos elrománosítása Hainala-ra. Igaz, fordítva is érvényes, Baligából lett Hidegkuti, Colceruból Kulcsár.

A nevek azonban nem mindig mérvadóak a nemzetiségi hovatartozás meghatározásában. Így olyan nevek viselői, mint Blága, Vaszi, Györgyice, Baliga, Oltyán stb. nem tudtak román elődökről, római katolikusok, magyarul beszélnek, s magyarnak vallják magukat. A csángókat sok botcsinálta tudós rakosgatja nemzetiségük szerint ide, oda, anélkül, hogy őket kérdeznék meg, minek vallják magukat. De hát itt a sok szép, tiszta, magyar eredetű név is, mint Tamás, Tankó, Csillag, Molnár, Ambrus, Bara stb.

Amint említettük, a vezetékneveket nincs szándékunkban etimológiai szempontból vizsgálni, csak felleltározzuk azokat, de a pusztá felsorolás is azt mutatja, hogy ezek a nevek ősi magyar-székely nevek, viselőik úgy hozták magukkal. Akik más vidékről más nevet hoztak, teljesen beolvadtak a többségbe, magyar identitástudatuk van, a nevek kiejtése, helyesírása a magyar helyesírás és kiejtés szerint alakult: Vaszi, Baliga, Nyika (vasi, Nica, Balega).

A vezetékneveket a helyiek nagyon ritkán, vagy egyáltalán nem használják, nincs azoknak közlési szerepük az emberek között, csak a hivatalos dokumentumok rögzítik így a neveket. Egy 1934-es listát véve alapul a Tankó név az össznevek 40%-át alkotta. Az egyik legrégebb patakot is, a mai Kápolna patakát valamikor Tankók patakának hívták.

A keresztnivekről vagy utónevekről

A megkérdezettek szerint a keresztniveket a következő szempontok szerint adták:

1. A szentek neve szerint:

Szent János — János

Szent Péter — Péter

György, Gyula

Mihály stb.

Ez érvényes a női nevekre is.

2. Valamelyik szeretett nagyszülő, rokon, esetleg koma neve szerint. Ritkán adták az apa vagy anya nevét. „Egy név elég a családban”, „Annából elegendem van” stb.

3. Főleg lányok esetében találtunk olyan névadási módot is amikor a falu valamelyik aktív, ismert emberét utánozták a névadásban: ha annak volt egy Róbert, Ildikó stb. nevű gyermeke, sokan ilyet választottak.

A nevet az apa és anya együtt választja, megegyezés alapján.

A gyimesi fiatal pár, amikor az Álmos nevet adta a gyermekének, hogy ne lehessen más nyelvre lefordítani, a nagymamát megkérdezték, hogy hívják az unokáját: „Valami szunyókáló” — volt a válasz.

Egy másik nevet a Botondot, a nagypapa Pálcának mutatott be, Pálmát sem találta a nagymama „Valami fa” — mondta.

Sorrendben a régi gyakori nevek a következők:

Férfiaknál: János, Péter, András; György, Imre, Károly, István, József, Mihály, Fülöp, Miklós.

Nőknél: Anna, Erzsébet, Katalin, Ilona, Mária, Matild, Gizella, Borbála, Jula, Berta, Margit.

Középkoron sok a Mária-Magdolna név, amit a falu védőszentjétől kölcsönöztek.

Megfigyelésünk szerint itt ritka volt az Áron, Mózes, Ignác, Máté, Szidónia, Zsófia, Loránd, Zsuzsa. Összehasonlítva évenként a nevek változását, a következőket állapítjuk meg:

1949-ben Középkoron a 169 születettből a nevek előfordulása a következő:

Anna — 19, János — 13, Imre — 12, György — 10, István — 7, András — 7, Mária — 7, Erzsébet — 7, Péter — 6, Ilona — 2, Ibolya — 1.

Ritka nevek: Emil, László, Franciska, Piroska, Sándor, Márton, Szilveszter, Miklós.

Találunk férfi dupla neveket is: Zoltán-Miklós, Szilveszter-Dezső, Zoltán-Viktor, Imre-Antal, János-Béla, István-Csaba, György-Imre, és női neveket szintén: Mária-Olga, Olga-Erzsébet, Mária-Katalin, Mária-Ildikó, Matild-Teréz, Mária-Emma, Katalin-Emma, Ilona-Katalin, Mária-Veronika, Mária-Magdolna.

1951-ben jelenik meg az Ildikó név és három hármas név:

Tankó Gábor Zoltán István

Mihók Ildikó Mária Etelka

Antal Péter László Levente

1968-ban új nevek tűnnek fel: Tünde-Csilla, Léda-Hajnalka, Hilda-Ildikó, Brigitta, Dóra, Rebeka, Izabella

1990-ben a 85 névből 53 kettős név.

A névválasztás indítékai:

„Hogy ne tudják románra fordítani”

„Mert más es így csinálja”

„A városban a testvéreméknél hallottam”

„Mert egyik név pogány volt, s egy keresztény nevet es kellett adjunk”

Új nevek 1990-ben: Rolland-István, Armella-Erzsébet, Norbert-Mihály, Bernadett, Zita, Rita, Gyöngyvér, Timea-Teréz, Adél-Magdolna, Amália-Erika-Mária, Éva-Beáta stb.

Amint látjuk, a hagyományos nevek száma csökkent, Gyimest sem került el az új nevek divatja.

A keresztnevek közül jellegzetesen ejtik a következő neveket: Káruj, Istán, Emre, Tera, Borbár. Helyi sajátosság a nevek kicsinyítőképzős alakjai is: kicsi Gyula, kicsi Péter, Emrike, Boriska, Annacska, Márika, Pistu, Pistacska, Katacska. A hetvenes évekig így becéztek és ismeretlenek voltak az olyan becenevek, mint: Gyulus, Tibus, Bandi, Anikó, Zoli, Pityu, Imrus stb. A születési anyakönyveket vizsgálva megállapíthatjuk, hogy egyáltalán nem használták a kettős nevet. Ezután évente egyre többen választanak gyermeküknek kettős nevet, s amint láttuk 1990-ben már majdnem 3/4-e a gyermekeknek ilyen nevet visel: Anna-Mária, Teréz-Eszter, Piroska-Erzsébet, Mária-Piroska. Az igazi divatos városi nevek a 70-es évektől terjednek el. Ilyenek: Beáta, Krisztina, Emilia, Hajnalka, Gyöngyvér, Emőke, Emese, Renáta, Zita, Rita, Csilla, Izabella. Fiúknál: Róbert, Zolt, Lehel, Endre, Botond. A következőkben felsoroljuk a leggyakrabban használt fiú és lányneveket, a becenevekkel együtt:

Férfi nevek:

János: kicsi János, Jánoska, Jancsika

Péter: Péterke, kicsi Péter

Imre: Emre, Emrecske, Emrike, Emrikó, kicsi Emre

György: Gyurka, Gyurika, Gyurkacska, kicsi Gyuri

András: Andris, Andriska, kicsi Andráska

Károly: Káruj, Kárujka, kicsi Karcsi

István: Istán, Pista, Pistacska, Pistuka

József: Józsi, Jóska, Józsika

Női nevek:

Anna: Annacska, kicsi Anna

Erzsébet: Erzsi, Berzsi, Erzsike, kicsi Erzsi

Katalin: Kata, kicsi Kata, Katacska

Borbála: Borbár, Boriska

Ilna: Ilnka

Juliánna: Jula, Juci, Juliska, kicsi Jula

Teréz: Terézsi, Tera, Teracska, kicsi Tera

Matild: Matil, Matilka, kicsi Matild

A nevek használatának szemantikája van. Ha a név viselőjét vezetéknevén szólítják, az magázást jelent, ugyanakkor a beszélők közötti viszony nem mondható családiasnak, inkább a kisebb rangút szólítják így:

— Tankó, mi a véleménye?

A személynevek használata függ a használó lelkiállapotától is, főleg ha kicsinyít. Pl. Boriska (még nem haragos, becéz, dédelget), Bori (már ridegebb), Borbár (ideges, hangos megszólítás a családon belül)

Persze a megszólítás függ a megszólított életkorától is pl. Teracska, Tera, Terézsi.

Melléknevek, gúnynevek

A hivatalos névrendszer áll a családnévből és személynévből. Az embereket itt azonban nem így tartja nyilván a falu. Egyetlen községrészen, mint Ugrapatakán hiába kérdeznénk, hol lakik Tankó Péter, mert itt 16 ilyen nevű személy él és rögtön visszakérdeznak: „Melyik Tankó Péter?” De Huszár Pétert, Sajka Pétert, Kolontos Pétert, Mozsikás Pétert stb. már a gyermekek is ismerik. Ez a népi névrendszer ismeretes, amit melléknévnek, ragadványnévnek is hívnak és amelyet aztán örökölnek a gyermekek is. Pl. A (Tankó) Huszár Péter fia már Huszár Péterke. Tehát itt sok család visel ugyanazon hivatalos vezetéknevet, esetleg keresztnévet is, s akkor valamilyen módon meg kell őket különböztetni. Így születtek a melléknevek. Ezek eredetileg lehettek gúnynevek is, de ma már egy nagy rokonságot, családot, nemzetséget jelentenek, s nem veszik rossz néven ha így szólítják őket. Tehát ma már nem gúnynevek. Ezek a családi melléknevek még a hivatalos névhasználatba is behatolnak, és így írják be őket a községházán: Tankó Péter (bitang), Tankó Péter (mozsikás), Tankó Péter (huszár). A mellékneveket néha a hivatalos bejegyzésnél a jegyzők kicsi betűvel írták, ami ténylegesen mutatta, hogy nem egy személy nevééről van szó, hanem egy csoportot neveztek így.

Nem állíthatjuk határozottan, de lehetséges, hogy a Tankók (s mások is) a három községben valamikor egy tőből származtak, ők vannak a leg-

többben, a lakosság 45%-át alkotják. Ma már azt is tudjuk, hogy a név ősi székely név, a Tamás név kicsinyítő formája. De az idők folyamán az eredeti melléknevekkel nemzetségeket hoztak létre, tehát a Tankók is rétegződtek társadalmilag, vagyon szerint is. Ez onnan adódik, hogy egy-egy családban nem egyformán oszlott a vagyon, voltak olyan családok, ahol 10—15 felé oszlott a birtok. Ugyanakkor a testvérek sem állhattak egy szinten, ki tudja mennyit hozott az asszony, esetleg hozzájárult az illető ügyessége, szorgalma is a rétegződéshez. Ezeket véve alapul a Tankók a következő melléknevekkel megnevezett nagy csoportokra oszlottak:

Birták (szegényebbek)

Bitangok (kezdetben jómódúak, de nagyon szaporák s így hamar felaprózódott a birtok)

Cifrák (szegényebbek), inkább mesteremberek

Csótik (jómódúak)

Peperák (szegények)

Göncök (a legszegényebb ág)

Huszárok (középszerűek)

Gyugyuk (szegények)

Jánik (szorgalmasak, az újra nagyon fogékonyak, a gyümölcstermesztés bevezetésének szorgalmazói)

A Tankók még a következő családcsoportokra oszlanak: Pétukok, Sajkák, Sárigók, Senájok, Szentek, Szulik, Tulikok, Ugetánok stb.

Az Antal név a következő melléknevekre oszlik: Antókok, Biricskék, Boricák, Bucsik, Czakók, Fináncok, Gazdák, Pistik stb.

A Timárok felosztása: Bükkösi, Bori, Cepök, Igyenes, Lélek, Mínyák, Szalonnák.

Egyes neveknek, családoknak nincs melléknevük, ilyenek: Bara, Bíró, Balázs, Hidegkúti, Vizi stb. Történelmi kronológia szerint ezen nevek viselői a legújabb betelepülők, akiknek még nem futotta nemzetségi, családi tagozódásra. De visszatérve a legnépesebb csoporthoz a Tankókhoz, vizsgáljuk meg mi történik akkor, ha egy nemzetség, mondjuk a Bitangok nagyon elszaporodnak. Hogyan történik a népi név jelölés? A Bitangok nemzetsége 40 családból, közel 200 emberből áll, s itt is lehet 4—5 Péter, akkor honnan tudják, hogy melyik Bitang Péterről van szó.

Nos, a népi névadás, amely egy idegennek bonyolultnak tűnhet, a hármas névválasztás „oroszos” módját használja, használva az apa nevét is. Így létezik:

Bitang Pistacska Péter (melléknév+apanév+keresztnev)

Bitang András Péter (melléknév+apanév+keresztnev)

Ismerünk négyes tagozatú nevet is:

Bitang Gyurka János Péter (melléknév+nagyapa+apa+fia)

Bitang András Péter Gyula (melléknév+nagyapa+apa+fia)

Ha ismertebb a név, elmaradhat a melléknév s így hármas név maradt:
András Péter Gyula.

Hangsúlyoznunk kell, hogy ezek a melléknevek nem gúnynevek, ezek használatáért nincs harag. Egyesek ismerik a melléknevek eredetét is, könnyen leszámaztathatók. Pl.:

Mozsikás: ma közülük senki sem tud hegedülni, de a névadó jó muzsikus volt.

Bitang: törvénytelen gyermek, fattyú volt az eredeti elnevezett.

Balányok: „Az elődök aszongyák nagyon szökék voltak”.

Kondorok: göndörhajúak voltak.

Búlátottak: egy elődjük mindig szomorú volt, így is csúfolják őket: „Búlátott asszonynak búlátott gyermeke, nagyot szart a ház közepébe, s sírdogál mellette”.

Duppos: hajjas, borzas.

Gyengék: „Erőst gyenge vót, egy kandér vizet se bírt”.

Egyes melléknevek átalakultak vezetéknevvé: Bilibók, Csóka, Pulika. Van egy néhány melléknév, amelyek átmeneti fázisban vannak a gúnynév és a melléknév között. Ezért a viselőik nem veszik jó néven ha így szólítják őket. Verebek, Dellók, Cseszlék, Bogárok, Zacsik, Bingósok, Csontosok. Így ha valaki Tanó Fülöpöt Csontos Fülöpnek szólította, rögtön kész volt a válasz: „Bennem sincs több csont, mint benned a ráksúly enne meg” (A ráksúly az egyik legsúlyosabb káromkodás, rossz kívánság a csángóknál).

A gúnynevekről

A csángók humorérzékét mutatja az is, hogy rengeteg itt a gúnynév. Az igazi gúnynévért haragusznak is a viselői a névadóra, vagy a név használóira. A gúnynevek legnagyobb része gyermekkorban alakult ki, és a kialakulás okai között szerepelhet:

1. Testi fogyatékoság alak, forma.: bütyök, balánveres, bacsófejú, fogatlan, angolkóros, hargas lábú.

2. Beszédhiba, kiejtési hiba a gyermekkorban: dunyi, gübüty, tyatya, hupa.

3. Nagyobb gyermekkorban történt esemény: fel a fára, cine bate, nagy betű, cirkula.

4. Tulajdonság: sunyi, tyutyu, búlátott, földnyomó.

5. Sokszor használt egyes szavakat: cibákos, ejsze, izé.

6. Állatokra hasonlít: malacka, kutyakölyök, ülü, pántikagilisza, rozmán, tücsök, sáska.

Ezek a nevek legtöbbször egyéniek és gyakran valamilyen tulajdonságért kapják azt: Sebes (gyors mozgású), Tóth (tótul beszél az aki hadar), Csendes-Óceán (örökké pihen, lusta).

A névadókat „nevezgetőnek” hívják, aki mindig gúnyolódó kedvében van, az „csúfondáros”. A nevezgetést nem veszik jó néven, példa erre a következő eset is: A falu kerpácsoló suszterét „csimasznak” csúfolták. „Vidd el fijam ezt a rossz bakancsot, s mondgyad Csimasznak fodojza meg!” — mondja az öreg csángó. A gyermek ismerte az illetet és urazta a susztert: „Csimasz úr, édesapám...”, de nem volt ideje befejezni, mert repültek a kaptafák feléje. Szegény nem tudta, hogy nem ez a suszter rendes neve.

Voltak Gyimeszerte ismert, tehetséges gúnynévadók. Ilyen volt Ugrán Ferenc Pista Józsi. Ritkán beszélt, csak hosszasan mosolyogva jól megnézte az embert... s kész volt a nagyon találó gúnynév. Vajon hány ilyen gúnynevet adott, érdemes volna azt felmérni. Nagyon találóak voltak ezek a nevek. Valaki a menyét Csendes-Óceánnak nevezte el ezelőtt 25 évvel, s még ma is így hívják. Az asszonyka jól megtermett volt, de nem ugrott egy helyett kettőt.

Az unokáját Tengerszemnek nevezte. Ha az anya Csendes-Óceán, miért ne lenne a lány Tengerszem? A harmadik szomszédját Kőrösi Csoma Sándornak nevezte 30 éve, s ma is így hívják. Egy másikat Földnyomónak, a harmadikat Doktornak, de ki tudná felsorolni mind az általa adott neveket.

Itt kell megemlítenünk, hogy habár a gúnynevek nagyrésze egyénekhez kötődik, vannak olyan gúnynevek is, amelyek az egész családra vonatkoznak és öröklődnek. Ilyenek: Duduj, Geberján, Csontos stb.

Adattár

1. Vezetéknevek

Antal: Felesíkről jöttek, gyakori név

Andrei: az András romános népi formája

Ambrus: gyakori név, Ambarus székely
Baconi: származásra utal, Bacon
Balázs: személynévből származik
Baliga: román eredetű név, balega=trágya, gyakori név Középlokon
Balog
Balla
Bartos
Berszán: román eredetű: birsan
Bilibók
Bíró: ritka név
Blága: román eredetű, eredetileg szláv: blagadarnii=hálás
Bezsán: ritka név Hidegségen
Bodor: gyakori név
Bokor
Bucur: a Bokor román változata
Bukuri: az előbbiekből származik, gyakori Hidegségen
Cencer: ritka, melléknévből származik
Cüvek
Csillag: gyakori név Hidegségen
Csilip
Csóka: ritka név
Csorba: román ciorba = leves, esetleg magyar foghíjas
Deák: ritka név
Farkas: gyakori név Felsőlokon
Fábián: ritka név
Ferenc: személynévből származik, ritka
Fikó: gyakori név Középlokon
Fodor: ritka név
Fócze: gyakori név Középlokon
Gábor: gyakori csángó, de cigány vezetéknev is
Galaczi: ritka, helységnévből
Gál: ritka név
Görbe: tulajdonságból ered
Györgycze: román eredetű: Gheorghita
Gercuj: ritka név
Gergely
Gucuj: román eredetű

Hajnal: ritka vezetéknev Hidegségen
Haineala: a Hajnal erőltetett román változata
Halmágyi: ritka név
Jánó: gyakori Középkon, Gelencéről jöttek
Karácsony: gyakori mindhárom községben
Craciun: a Karácsony átfordított román változata
Kristály: ritka név
Koncz
Kolumbán: ritka név
Kulcsár: ritka név Hidegségen
Colcieru: a Kulcsár román változata
Kuna: ritka név
László: személynévből, elég gyakori
Ladó: ritka név
Lecsenka: ritka név
Mihók: gyakori név
Molnár: foglalkozásból, gyakori név
Nagy: ritka név
Nyika: román eredetű
Nyerges: ritka cigánynév
Oltyán: helységnévből: Olténia
Oltean: a fenti román változata
Oláh
Pál: személynévből, ritka név
Póra
Prezmer: brassó melletti helységnév
Rusz: nép nevéből (Orosz)
Rusu: a fenti román változata
Sánta
Szabó
Szávuj: román név
Szöcs: foglalkozásból, gyakori név
Suciu: a fenti román változata
Simon
Simó
Tankó: leggyakoribb vezetéknev, Tamásból kicsinyítéssel
Tamás: ritka név

Tatár

Timár: nagyon gyakori név

Vaszi: román eredetű, Vasile

Veress: ritka név

Virág: elég ritka, inkább cigány név

Vizi: ritka név, nemrég jöttek

Zerkula: inkább cigánynév, ritka

Ungurán: román eredetű, ungur=magyar

Ungurean: a fenti román változata

2. *Melléknevek*

Angyalok, Andrika (kicsinyítő Andráska), Andruc, Ágoston, Ángor, Antók (Antal), Allózi névből; Bárán, Banka, Baconi, Bandi, Bele (ismeretlen eredet), Bitang (jelző), Bicska, Balán, Bokacs, Birta, Bizdi, Bingós, Babba, Biricske, Bigyó, Bogár, Berbécs, Biri, Borica, Boris, Borbár (egy kardos asszonyról nevezték el a nemzetiséget), Belegány, Bocs, Bule, Busulán, Burkus, Bucsi, Biringya, Bükkösi (itt lakott egy tanyán); Cakó, Cerán (románul taran=paraszt), Cepök, Cibákos, Cifra (jelző), Ciher (ismeretlen), Csíki, Cencer, Cecus, Ceszle, Csekkes, Cóla, Compi, Csontos, Csóti, Csonka (fél kezére csonka), Csula, Csukuj, Jancsik (elődjükről nevezték el), Jancsika; Dodé (barna), Dió, Dani, Duláj, Dávid, Duppos (hajas, szőrös), Delló, Dutye (románból du-te!-menj el!, moldvai kiejtés); Facsaros (csavaros, összevissza), Fekete (barna hajú), Fidri (ismeretlen), Fehér, Fatkas, Finánc, Fejér, Firgóc (gyors, szerény); Gazda, Garas, Gargyon, Gezder (tűzgyújtásra használt gally), Gönc, Gyenge, Gothárok, Gyugyu, Gyurici, Gyúker; Harangozó, Helena (erős női jellem), Hejsza, Hitler, Humpi (ismeretlen), Hosszú, Huszár (akitől származnak huszár volt), Jáni, Jancsi (elődjükről nevezték el), Juon, Ingyenes (ismeretlen a név eredete, ő volt Gyimes „fő hazugja”), Irha, Istók; Kaka, Kácsó, Kapulác, Konc, Kocsák, Kicsi, Kirca, Kondor, Kóta, Köszén, Kolontos (mindenbe beleszólt), Kormán, Kötel, Kilenc, Kukulác, Kuruc, Kusti (szegény), Kukuricás, Lukács (névből), Lukri; Márka, Magyar, Margitok, Macsuka, Minya, Mozsikás (valaki zenész volt), Muszka; Néma, Nákó, Nyikulájok, Nyárfa, Pisti (névből); Pákháli, Pili, Pink, Piskó, Pecula (piculából), Pecmon, Porondi, Pétuk, Pepera, Puliszka, Perzsi, Puci, Purdi, Purkár, Pulika; Rab, Rajkó, Redván, Róka; Sajt, Sajka, Senáj, Sebes, Sárig, Solymos,

Samuka, Susuj, Szakics, Szent, Szebeni, Szuli, Szuka, Szölek; Tapsi, Tekeres, Tót (gyengén beszélő, „tótul beszél”), Tudura (románul Tudor), Tyiva; Zakota; Ugethán; Vándor, Viasz, Vereb, Vögyi; Zacsi, Zsizsi, Utász.

3. *Gúnynevek*

Angolkóros, Angyalbigyiró, Árvabárány, Bikfic, Bacsó (halfajta), Bogár, Begyes, Bugyi, Bigyiró, Bengő, Berbécs, Bolinder, Budza, Balánveres, Baksa, Bunda, Búlátott, Biltyők, Bacsófejű, Bolinder, Cibákos, Cirják, Csitkó, Cirkula, Csontos, Csizmás, Csendes-Óceán, Divat, Dinamó, Duduj, Dunnyi, Dunel, Faszko, Fuszko, Gibac, Geberján, Gagarin, Gübügy, Gezder, Féreg, Fakutya, Fogatlan, Felafára, Fafej, Halák, Harukály, Hupa, Hangyász, Huggyos, Hitler, Hüvelykmatyi, Horgaslábú, Izeg, Júdás, Jata, Kalhuz, Kormos, Kancsi, Kapi, Kacsa, Kafi, Lila, Erdőapó, Evetpili, Ejsze, Izé, Madarász, Malacka, Maszkura, Nagybetű, Mókus, Mézes, Nájlonbaba, Nyuszi, Szárnyashangya, Tengerszem, Totyika, Tyukász, Tyutyukás, Petyó, Pipás, Pantkán, Pántikagilisza, Patkán, Sas, Simi, Szeli, Szóval, Rigó, Rozmár, Tücsök, Sáska, Szöszi, Zsiráf, Ülökata.

4. *Gyakori állatnevek*

A tehénneveket több szempont szerint adták:

1. Szőrük színe után: Piros, Cifra, Balán, Roska (románul rosu = piros), Szürke, Murgu.

2. Formájuk, vagy valamilyen tulajdonságuk után: Tögyi, Csinos, Csendes, Hegyes.

3. Gyakran virág, vagy női neveket is adtak az állatoknak: Mancsi, Zsuzsi, Kati, Bözsi, Jolán, Szegfű, Rigó, Viola, Leánka.

Az ökör és lónevek gyakran megegyeztek:

— az emberi nevek utáni elnevezés esetében: Laci, Pali

— tulajdonság: Vidám, Bátor

— átvették a Moldvában vásárolt ló vagy ökör nevét is: Puiu, Doina. Mivel ökröt ritkán vettek innen, ezért egyetlen román eredetű ökörnévvel találkoztam: Bizsor, románul bujor = rózsa.

Több a román eredetű tehénnév: Balán (balan), Roska (rosu = piros), Murgu (murgu=szürke), Flori (floare = virág), Ruzsan.

A kutyanneveket legújabbán a gyermekek adják, és itt is, divatos neveket

választanak, könyvek, filmek után: Cézár, Rexi, Fuxi, Dingó. Van egynéhány román eredetű név is: Brezoi, Vizu, Doiban, Balán, Mures stb.

Az ökörneveket a gazda adja, a tehénneveket hol a gazda, hol a gazdaszony. A lóneveket a gazda adja. A legtöbb ökörnév becézett férfinév.

Állatnevek adattára

Tehénnevek: Bezsán, Bimbó, Bojti, Balán, Boglár, Boci, Boris, Bezsi, Csinos, Csendes, Cifra, Emma, Gyöngyi, Flori, Juci, Jolán, Kati, Hóka, Hódi, Hegyes, Lenke, Leány, Leánka, Lizi, Lombi, Mancsi, Murgu, Mendru (románul mândru = büszke), Piros, Rigó, Rózsai, Riska, Rezi, Ruzsán, Roska, Szürke, Tarka, Tógyi, Szegfű, Szuszi, Virág, Vidám.

Ökörnevek: Bandi, Bimbó, Bizsor, Betyár, Fecske, Fickó, Gyuri, Jámbor, Jani, Laci, Kondor, Marci, Mozsár, Palkó, Pali, Pista, Rigó, Samu, Szilaj, Vidám, Zsiga.

Lónevek: Betyár, Betyi, Bátor, Bubi, Bandi, Cézár, Csillag, Csinos, Dajka, Doina, Dacos, Fakó, Fecske, Gizi, Gabi, Holló, Jancsi, Jani, Juci, Laci, Lina, Maesi, Mircea (románul Mircea), Mancsi, Pali, Pityu, Rigó, Samu, Szürke, Száresi, Vidám.

Kutyanevek: Alex, Artúr, Bajusz, Bátor, Betyár, Borzas, Bokrász, Bojtár, Burkus, Bödics, Buksi, Bundás, Berszán, Brezoi, Bogár, Bodri, Bogács, Cézár, Civil, Cigán, csobán, Csöpi, Csutak, Cselfi, Dugi, Doiban, Dingó, Dollár, Dudás, Fillér, Fickó, Férgész, Fuxi, Fanni, Fifi, Farkas, Hocu (románul hot = tolvaj), Huszár, Juhász, Kifli, Kozák, Kántor, Kormos, Lackó, Lexi, Mackó, Maros, Mures, Morzsa, Mozán, Medve, Muki, Mokán, Néró, Pici, Piszli, Pizlinger, Pamacs, Rajna, Ringó, Rexi, Snajder, Sajó, Sándor, Sanyi, Szikra, Sziba, Szóga, Tarzán, Tacskó, Tacsai, Tisza, Tigris, Tolmács, Ugri-Bugri, Vidra, Vitéz, Vadász, Vizu.

Macskanevek: Bajusz, Berta, Cila, Cirnos, Cile, Ceci, Cecus, Cecilia, Cilus, Csuli, Caki, Dormi, Emili, János, Jancsi, Kormos, Kati, Kajtár, Lódi, Manó, Mirmur, Magdi, Mari, Mica, Mihály, Picus, Pici, Pista, Pintyöke, Samu, Szerényke, Sári, Sziszi.

A gyimesi csángó különleges állatszeretetről

A gyimesi ember évszázadok óta az állatok után él. Ezért őket a különleges állatszeretet jellemzi. A mindennapi imádságukba, amit este-reggel

mosakodás és törülközés közben mondanak el, vagy munkaidőben belefoglalják állataikat és az imát így fejezik be: „Drága jó Istenem, Boldogságos Szűz Mária aggy egészséget... Őrizz meg a szerencsétlenségtől és tartsd meg a marháinkat”. Főleg a szarvasmarhákra gondolnak, mert itt gyér a fű ahhoz, hogy 4—5 terű szénát tegyenek el a hosszú télre egy tehénnek. Ezen kívül a marhatartó embernek nincs ünnepe. Mégis a csángó símogatja, valósággal elbeszélget az állataival és becézi azokat:

- Nye Leánka, hová mész?
- Csá, Gyöngyike!
- Hó ide, Kati!
- Jobbra Laci! stb.

Régebb, nagy hidegben bevitték a konyhába 2—3 napra a „kicsi bárányt, borjút”, amíg megerősödött, hogy ne fázzon.

Különösen féltette az állatot a tejelvevőtől, a betegségektől, a farkastól, medvétől. Ezért tavasszal, amikor kiköltözött a kalibához, láncot tett a kapuba, azon léptek át az állatok, így bekötötték a farkas száját, az nem tett kárt az állatokban. A rossz szellemeket az istálló ajtajára rajzolt keresztel üzték el.

A borjú pokláját elásták, a lepedőt, amibe felfogták az újszülött borjút, nagy kegyben tartották, de ha valaki „megfermekálta” a tehenet, elvette a tejet, ha a lepedőt verték, a bűnös szenvedett. Hittek abban, hogy a fermekáló asszonyoknak pántlikás varasbékájuk van és annak a segítségével képes „megfermekálni”, elvenni a tej zsírját. Ez a hiedelem napjainkban is létezik.

A ráolvasásokon, hiedelmeken kívül egy csomó népi gyógymóddal védtek, óvták a marhákat, mert azok hozták — igaz sok keserves munkával — a mindennapi falatot. Így a megfertőzött álvör vagy árionnak (románul alior) levével a fájós lábú juhokat gyógyították.

Az ármoar a marha szügybetegségét gyógyította, a reszfug (románul razfulg) a juh tőgyét gyógyítja, a gyertyafü-gyökeret étvágygerjesztőként használták a marháknak. Ha fölfúvódik az állat, epefüvet adnak neki.

Figyelik, gondozzák állataikat, mert azok hozták és hozzák — igaz sok keserves munkával — a mindennapi falatot.

Irodalom

1. Anyakönyvek, amelyek a helyi római katolikus plébánia és a község-háza tulajdonában vannak.

2. Nevek térben és időben — Korunk füzetek. Kolozsvár, 1984.
3. Új Erdélyi Múzeum 90 (1—2). Budapest, 1990.
4. Studii si materiale de onomastică — Editura Academiei. Bucuresti, 1969.

Adatközlők

Ambrus József Istvánné, 75 éves

Tankó János Tulik, 80 éves

Ambrus Péter Kukulác, 68 éves

GYERMEKVILÁG GYIMESBEN

A gyimesi gyermek élete

A ma gyermeke, éljen városban vagy falun, egy univerzális gyermek. Ha életvitelüket vizsgáljuk, kitűnik, hogy a falusi gyermek ma is sokkal elfogultabb, feladatai vannak a mindennapi munkában. Egy falusi bácsit még ma is az botránkoztat meg a legjobban, ha panelházban lakó városi hozzátartozóit látogatja meg, hogy milyen sok tébláboló, semmittevő gyermeket lát a környéken. Pedig ha megkérdezzük, milyen gyermekkori játékot ismer, egyszerűen képes legalább ötvenet felsorolni. Mert a falusi gyermek is játszik. Tekintsünk bele a gyimesi gyermek életmódjába, játékaiba. Három időszakot és korosztályt vizsgáltam: a század elejét, a negyven-ötven éveseket és az utolsó évtizedet.

A század elején, sok gyermek volt jellemző a gyimesi családokra. Ha fel akarnánk sorolni azoknak a gyimesvölgyi csángóknak a nevét, akik tíz gyermekes családokból származnak, bizony sok lapot igényelne. Nem volt ritka az a család sem, ahol 14—15 gyermek született. A század elején a nagy család gazdasági erőt jelentett, mert a sokrétű munkában sok munkáskézre volt szükség. Ez főleg olyan családokra vonatkozik, amelyek legalább 8—10 hektár földdel rendelkeztek. Az ilyen dologközpontú közösségekben mindenkinek akadt munka. Főleg nyáron a „nagy dologűdőben” azaz kaszáláskor nagy szükség volt a sok munkáskézre, másképp a gazda „belenyuvadt” a munkába. Vizsgáljuk csak meg, milyen munkaalkalom adódott egy átlag családban nyáron, kaszáláskor. Valaki a kalibánál, a nyári szálláson, ahol az állatokat tartották, reggel fejt, megoltotta a tejet, savót főzött, elesapta a marhákat, egyszóval ellátta a bajt, úgy kilenc-tíz órakor végzett. Ez általában a háziasszony feladata volt, aki innen indult a reggeli frustukkal a kaszásokhoz. A kalibánál nappalra egy-két gyermek maradt, akik fát hordtak, őrizték, majd estére a szállásra gyűjtötték az állatokat. A nagyobb fiúk kaszáltak az apjukkal, a leányok ameddig felszáradt a harmat, a ház körül gyomláltak, a majorságokat látták el, mostak, majd kilenc óra után mentek ők is pallogatni, a rendet forgatni, takarni, ágot vinni a szénaboglyák alá, a gyermekek vizet hordtak csicses korsókban a kaszáló férfiaknak és takaró fejéknépeknek. Öt-hat óra felé csak a kaszáló férfiak maradtak az oldalon, az asszonyok a kalibához gyalogoltak hat-hét

km-t, és ott este 10—11-ig dolgoztak az állatokkal. Ez így ment közel két hónapig, emberfeletti munkát végeztek, igaz nem is létezett itt kövér asszony vagy férfi. Irigyelték is azt, aki kövér volt és ha nem volt túlzottan eltorzult az illető, akkor a kövérség ideális szépségnek számított: „Jaj, milyen szép kövér ez a fejeznép” — mondogatták. „Könnyű Gyurka Jánosnak, mert ők reggel haton elmennek kaszálni s még a kalibához es jut két leány, az anyjuk pedig a kicsi gyermekkel otthon dolgozik. De én minden reggel egyedül kezdem a munkát s egyedül végzem” — mondogatta nevelőapám kaszálás idején. De azt már elfelejtette mondani, hogy ez a család, amikor este összegyűlt, tizenhárman várták, hogy a ház asszonya kiossza a vacsorát. Egy asztalnál nem fértek, az apróbbja a kicsi asztalkákra szorult, a sutuban. A puliszka volt a főeledel és volt olyan nap, amikor egy tűzhelyen két puliszkát is főztek, szerre, mert nagy űst kellett volna ahhoz, hogy tizenhárom-tizenöt személynek egyszerre megfőjön a málé. Viccesen mondogatták is: „Akkora málét főztünk, hogy felálltam a tetejére s béláttam Gyürkébe.” De nem hinném, hogy valaki a sok közül, éhesen kelt volna fel az asztal mellől. Sőt én, a nevelőszülőknél kényesen tartott egyke, a szomszédban, a sok gyerekkel egy kályháról ettem életem legjobb héjában sült pityókáját.

Tisztelet övezte akkor a sokgyermekes családokat. Sokszor kisegítették ők a gyermekteleneket, öregeket. Egyszer csak eljött az az idő, amikor megszólták a sokgyermekes családot, főleg ha anyagi nehézségekkel küzdött. Valaki szájából csak kipattant az ítélet, ami ma is szájon forog: „Élig-élig élnek, de szaporodnak mint a nyulak”. Talán az is lehetett a baj, hogy az amúgy is kevés föld sok felé oszlott. De azok a régi, sokgyermekes anyák, apák soha nem gondoltak volna arra, hogy gyermeküket állami intézetbe adják, hogy az államtól várjanak valamit. Igaz, a múlt század elejéig itt ritkán volt dolguk az állammal, hisz ők az államtól is futottak, rejtőztek ide a hegyek közé. Az elején a völgyek fejében bújkáltak, majd idő teltével beadták a derekukat: katonának mentek, ha nem volt muszáj, nem jártak ki a faluból. Sokáig járta az a mondás: „Ahol tíz száz eszik, a tizenegyediknek es jut valami”. És nem engedték idegenbe szolgálni a leányokat sem. Az iskolával is úgy álltak, hogy helyben jártak, ha egyáltalán jártak, 3—4 telet. De a század elején, sőt a közepén is nagy volt az analfabéták száma, iskola helyett a gyermekek pásztorkodtak. Pásztor népcsoport volt, mesterséget alig tanultak, felsőbb iskolákat alig végeztek. Egy régi szájhagyomány szerint a besorozó bíró érdeklődik a csángó legénytől:

— Aztán jártál-e, fiam felsőbb iskolába?

— Igen, a felsőbe jártam, mert akkor még itt lent nem volt iskola!

De miért is törték volna magukat az iskola, a hivatal után, hisz: „Az úrnak es úr parancsol” — mondogatták. És nem szerették a parancsol, szabadnak érezték magukat, akárcsak a nagy erdők madarai.

...És egyszer csak rántört a népi demokrácia. Sok minden, ami a hagyományos értékrendet jelentette, fejetetejére állt, bomladozni kezdtek a faluközösségek, de a kisebb primér-közösségek is veszélyhelyzetbe kerültek. Az állam igyekezett valamilyen formában, még ha álcázva is, rátenni a kezét mindenre, még a gyermekre is. „Hősanya” címet adományozott a sok gyimesi anyáknak, akik sok gyermeket szültek. Más segélyt nem kaptak, mert kevesen dolgoztak állami munkán. Ezért az ötvenes évek végén sokan beálltak állami munkára, ingáztak sok kilométernyi távolságra a környező városokba. Később az anyák közül is többen választották az állami munkát, ritkán volt együtt az egész család, a gyermek tehernek számított ebben a harácsoló, gyűjtő, anyagi, modernizálódó világban.

Ami a születési adatok meredek csökkenésénél is fájdalmasabb, az az a szomorú tény, hogy ma a nagy családok a társadalom peremére sodródhatnak, sokan gyermeket szülnek és szülés után lemondanak a gyermekről, sok közülük a züllött, alkoholista család. Ezek a gyermekek apával, anyával rendelkeznek, mégis rettenetesen árvák, mert szüleikről sok rosszat hallanak már zsenge gyermekkorukban. Az apát, anyát, rokonokat pedig nem lehet megválasztani. Tisztelet jár ma azoknak a sokgyermekes családoknak, akik megőrizték a néhai sokgyermekes gyimesi családok értékrendjét.

Valamikor itt a gyermekeket Isten áldásának tekintették. De ne gondoljuk azt, hogy az asszonyok mindig elfogadták ezt az isteni ajándékot. Néha a gyermekeltevés rudimentális eszközeihez folyamodtak, és sokszor ráment nem csak az egészségük, de az életük is. A „meddű” nőket, akik nem tudtak szülni valamilyen okból, elítélte a falu szája és soha nem a férfit hibáztatták, pedig ki ismerhette akkor a meddőség igazi okát? Ugyanúgy elítélték a gyermekeltevést, és azt, aki nem vállalta a kihordást és a szülést. A meddőség fő okozójának ezt tartották: „Igen, mert fiatal korában »felpizskált« eltetette vagy eltette a gyermekét” — mondogatták. Tehát ez Isten és ember előtt bűnnek számított. És ilyen jelzőkkel illették: „nem szereti a gyermeket”, „nem tud áldozni”, „önző”. Ha pedig valaki megbetegedett, a sajnálat mellett ott volt a szemrehányás is: „Tönkretette magát”, „Megbüntette az Isten”, „Azért reszket, mert gyermeket tett el”.

A guzsalyaskodás egészen a hetvenes évekig szokás volt itt. Bővebben a *Gyimesi szokásvilág* című könyvemben esik szó. (Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, 1996.)

A „guzsalyaskodás” szó századelei jelentésében már nem kapcsolódott a „fonó” szóhoz, hanem a párválasztás, a próbaházasságnak volt egy fajtája. A fiatalok megkeresik az alkalmat a találkozásra, ismerkedésre: fonóban, kalákában stb. Szimpátia esetén a fiú megtáncoltatta a leányt és ígérkezik: „este ketten kéne háljunk”. A leány helyben nem ad választ, de ha egyetért a dologgal, az egyik barátjánőjével meghívhatja guzsalyasba a legényt. A guzsalyaskodó esték: kedd, csütörtök, szombat és vasárnap este.

Az ének is azt mondja a guzsalyaskodó estékről:

„Tudom babám mit ígértél csütörtökön este,
Hogy a nyáron ketten megyünk el az esküvőre.
Azt a király meghallotta, meg es irigyelte,
Bésorozott katonának három esztendőre.”

Ha a fiatalok megszeretik egymást, a legény a szülők tudtával a leánnyal hál. De hangsúlyozom, a kezdeményezés és döntés ebben az ügyben teljesen a leányé, ha ő nem hívja a legényt, az hiába ígérkezik. Így házasság előtt jól megismerik egymást, tehát ez egy fajta próbaházasság. Itt valamikor a házak nagyon távol voltak egymástól, mert a házak a patakok, völgyek fejébe épültek, a legény öt-hat kilométert is gyalogolt szeretője házáig. Este tíz-tizenegy órakor veszélyes lehetett erdön-mezőn ennyit gyalogolni. S akkor lefektették a legényt valahová az egyik szegletbe:

„Míg a leányhoz jártam,
A sutuban zekén háltam,
Most a menyecskéhez járok,
Derekaljas ágyban hálók.”

Megtörtént, hogy egy legény esztendőket járt guzsalyasba egy leányhoz, és csak azután házasodtak össze, ha úgy határoztak. Hanem mindenki tovább járta a maga ösvényét. Bizony megtörtént, hogy felbomlott a barátság. Egy biztos: nem úgy történt ez a dolog, ahogy a külső szemlélő elképzelte. Elítélték azt a leányt, aki gyakran váltogatta a legényt és ahogyan itt mondták „füvet-fát össze-vissza hált.” Az együttválás nem jelentette feltétlenül a szexuális együttélést. Ezt csak akkor engedhették meg maguknak, amikor biztos volt a házasság, az utolsó szakaszban. És a statisztikák is azt mutatják, hogy a törvénytelenül született, ahogyan itt hívják „bitang-gyermekek” száma nem nagyon különbözött a csíki községek adataitól. Ez főleg

két dolognak volt az eredménye: szigorú vallásosság, és a leányanyak elítélése a faluközösség, a „falu szája” által. Sok bitangos leány nem ment soha férjhez, a fiatalság kinézte maga közül, ha férjhez ment sem öltözhetett diszes, fehér hazainak, nem lehetett csőszleány a szüreti bálban, nem vihetett lobogót a pünkösdi búcsúmenetben. A legény másfelől kellett hordja a bokrétát a kalapjában. Ezeket a „bitang-gyermekeket” általában a leány szülei nevelték. Életében magával hordta az anyja bűnét. Ezek voltak a „bitang-gyermekek”; szüleik pedig „bitangos leány”, „bitangos legény”. Persze ha valamivel szülés előtt összeházasodtak, akkor a dolog elsimult. Ha a terhesség már látszott, akkor nem öltözhetett rakott hazainak.

Ha egy gyermek valamilyen testi hibával született, az a hiedelmek szerint azért volt, mert az anya terhes korában „megcsudált valakit”.

A szülés egészen az ötvenes évekig, otthon történt és az a család problémája volt. Az anyós segítette világra jönni az újszülöttet, a férfiaknak, gyermekeknek ott semmi keresnivalójuk nem volt. Ha nappal történt a szülés, őket egyszerűen kizavarták a házból, mert itt minden, még a szülés is a mindenes kicsiházban történt. Mindig és minden faluban létezett egy ügyesebb, bátrabb, hozzáértőbb „fejérnép”, akiből más körülmények között kitűnő szülésznő lett volna. Így csak bábaasszony volt a neve, őt mindenki így ismerte. Valaki szülés esetén utána szaladt. De ebben a szétszórt gyimesi világban gyakran megtörtént, hogy az asszony egyedül szült. A terhes asszony az utolsó percekig dolgozott. Megtörtént, hogy a mezőn, takarás közben jöttek a jelek, és ott is szült. Az utolsó napokban kímélték, amennyire csak lehetett a terhes asszonyt. Íme, hogyan szól erről az egyik adatközlő: „Még régi magyarvilágban történt, és úgy tíz esztendősen cefre lehettem, nagynéném terhesen maradt. Nyár volt, pont nagy dologüdőben, mindenki az oldalon firingózott. Ilonkaném olyan nagyon volt, hogy otthon maradt, ott es volt dolog. Hát egyszercsak reájött a szülés. Mit csinált, mit nem, este a szomszéd asszony mondja, hogy nagynéném eccer csak kiáltja a tornácból:

— Gyere, Jula, mert megmalacoztam!

Lépik le Julaném, s hát Uramisten, mit lát? Nagynéném három gyermeket hozott a világra sült egyedül. Ezért mondta, hogy megmalacozott, mert három gyermek bögött az ágyban. Ehej, akkor a fejérnépek szívósabbak voltak, nem olyan nyafogósak mint a maiak!” (Tankó Erzsébet — szül. Gábor — 1911)

Ha 4—5 gyermeknél több született, és ha még szegények is voltak, a

45-ös háború után, a fiatalok szülei, rokonai nem nagyon lelkesedtek. Ha viszont volt amit aprítani a tejbe, akkor azt mondták: „Jaj milyen szép, nagy család!” De ha szegények voltak, a leány anyja gyakran lánya szemére hányt: „Fiam, fiam, mért nem ügyeltek, sze úgy szaporodtok, mint a nyulak!” Vagy: „Erőst belépett fiam a gyermek!” De hogy figyeljen, hiszen a védekezés legelemibb módját sem ismerték, ilyen tanácsokat ők nem kaptak a családban. Valahogy ez a kérdés tabu volt a csángó családokban és elkerülték ezt. Nagy volt a gyermekhalandóság. A század elején itt nem volt orvos, a gyermekek közel ötven százaléka nem érte el a felnőttkort:

„Mi tizenegyen születtünk, de a leánykákból csak egyetlen egy maradt meg, a fiúkból pedig három.” (Blága András 55 éves)

„Egymásután haltak meg. Csak születtek s haltak, már siratni sem tudtuk, pedig az szégyen, ha nem siratod a gyermekedet.” (Tankó Blága Anna — 66 éves)

„Isten adta, Isten vette el” — mondogatták, s az élet ment tovább. A háború utáni szomorú években még borúlátóbban vélekedtek, észelve a háború embertelen pusztításait, a sok halottat és nyomorékot. És azt mondták: „Jó, hogy elvette a jó Isten. Így anyyalka lett belőle. Ki tudja mire nőtt volna fel?” Valóban a sok gyermek felnövelése, eltartása nem volt soha könnyű, de később, ha ügyes volt a család, jól fogott a munkáskéz.

Már szoltunk arról, hogy a hatvanas évekig otthon szültek a terhes nők. A hatvanas években szülőotthonokat létesítettek, szakképzett nővérek, orvosok segédkeztek a szülésben. Majdnem minden faluban volt egy ilyen, elég gyengén felszerelt szülőotthon. Még ma is működik egy Felsőlokon, és csak a problémásnak ígérkező szüléseket utalják Csíkszeredába. A szülés után hat hétig az anya nem járt el hazulról sem templomba, sem mulatságokba, sőt a mezőre dolgozni sem, mert attól tartottak, hogy a gyermek megkeresztelése előtt az anya is „tisztátalan” és a mezőt meg a falut elverheti a jégeső. Századeleji felvételek vannak arról, milyen szorosan „bépókálták” bekötözték a csecsemőt, egész egy éves koráig, hogy a lábai majd egyenesek legyenek és ne legyen karikalábú. Szorosan bernyóccal keresztbe kötötték. Aztán ha járni kezdett, nadrág nélkül, duliságban járt a gyermek, térdén alulig érő hosszú kender vagy len ingben egészen legényke koráig. Később, a századunk húszas éveitől a gyermekek kis kender vagy len nadrágocskát hordtak, ezek házilag készültek. A hatvanas évekig nagyon ritkán hordtak bolti holmikat. A leánykák cefre korukig szintén ilyen házilag készült pendelyt viseltek, később karincát és kis hímzett ingecskét. Itt az ötvenes,

hatvanas évekig ismeretlen ruhadarab volt a-bugyi, az öregebbek soha ilyen nem viseltek. A fiúgyermek, ha járni kezdtek, hátul lyukas nadrágba jártak egészen négy-ötéves korukig, vagy a már említett majdnem bokáig érő kenderingben. Ilyenkor úgy mondták, hogy „duligába jár”. A tisztálkodás nem volt, nem lehetett erős oldaluk, mint bármelyik kalibázó, pásztorkodó népcsoportnak. „Ha akkorára nőttünk, hogy hasznunkat lehetett venni, tavasszal, Szentgyörgykor úgy kiköltöztünk a kalibához, hogy onnan ritkán jöttünk haza, le a völgybe. Ott töltöttük a nyarat a marhák mellett, pásztorkodtunk, játszadoztunk. Jó volt, amikor szép üdő volt. De ha esett az eső, a bocskor vagy bakancs úgy beázott, hogy locsogott. Ott nappal nem lehetett szárítani. A nadrágot, gatyát éjjelre sem húztuk le, az rajtunk megszáradt. A vizes, sáros kapcákat a szabadtüzelő mellé tettük, reggel olyan kergesek voltak, hogy egy félóráig dörzsöltük s csak úgy tudtuk rátekerni a lábunkra. A sok sáros víztől sebek kerültek a lábainkra, úgy hívtuk, hogy „vaktetés”. Erőst visketett a lábunk, a lábujjak között csupa seb volt. Hát a víz az égből jött lefelé, de az ivóvizet úgy hoztuk a csorgóról. Egyszer-egyszer, főleg a kezeinket savóban mostuk, egy kicsit bűdös volt de jó puhán tartotta a kezét. Eppen csak a szemünket mostuk s a kezünket, mint a macskák. Szegény édesanyám ősszel elig tudott kivenni a koszból.” (Tankó István-Bitang sz. 1913) A kisebb gyermekek fürösztése fából készült „feresztő-tekenyőbe” történt. A nagyobbak, főleg télen ritkán fürödtek tetőtől-talpig, csak derékig szombatonként. Ilyenkor az anya becsípte a hónalja alá a gyermeket, istenesen beszappanyozta a fejét, hogy szikráztak a kölyök szemei. Minden ilyen fürdés óriási kín volt a gyermek számára. Főleg nagy ünnepek előtt nemcsak lelküket, de a testüket is illett tisztába tenni, mert koszosan nem várhatta a Jézuska születését vagy feltámadását. Nyáron más volt, főleg melegben a helyzet, mert a kristálytisza patak gübéiben lehetett lubickolni ünnepnapokon. Máskor arra itt nem volt idő. Ezt úgy csinálták, mint a világ minden gyermeke. A hetvenes évektől ezek az emberek is kitekintettek a világba, és lassan belopakodott ide is a civilizáció.

Amint említettük, a betegségek tizedelték a gyermekeket. De azért minden bajra, nyavalyára találtak valamilyen orvosságot a nagy természetben. Ha mégis meghalt a gyermek? Hát, Istenem, így volt megírva a nagykönyvben! Isten adta, Isten elvette, mert szerette! A gyógyító-szerekből, burjánnyokból nyáron egész télire valót gyűjtöttek és ott fityegett-lógott a gerendába akasztva. Nem csak maguknak, hanem az állataiknak is tartá-

lékoltak ezekből, és rettenetesen hittek gyógyító erejükben, mint ahogy hittek a varázslásban, igézésben, fermekálásban, megrontásban. Nem ismer-tek sokféle gyermekbetegséget, csak ami kívülről is látható volt. Még a harmincas évek végén is itt nyugodtan elvitt kicsit-nagyot a vakbélgyulladás. A közszájon forgó gyermekbetegségek: torokgyékje szökött, kivert rajta az apró, megigézték, megcsömörlött, fáj a hasa, farkastájogja van, étvágytalan, megfermekálták, gurucsába lépett, orbánca van, hurut. Mivel itt nem volt orvos, azért valamilyen módon igyekeztek védekezni, gyógyítani ezeket a nyavalyákat. A legismertebb gyógynövények:

Kokojza, kokojzalapi, ménisóra, utilapi, ezerjófű, csihán, málnalapi, ma-dársózsdi, zöldcsalóka, fiatal fenyő új hajtása, kamilla, fecskefű stb. A gyógynövényeken kívül más eljárásokat is alkalmaztak a gyógyításra pl. a csömör esetén „megdörgölték”, igézés esetén „vizet vetettek” és a szenes vízből megittatták, bizonyos szöveg kíséretében, amelyet ráolvastak. Ha a gyermek szemére árpa nőtt, akkor learatták, versikét mondva:

„Az árpát elvetem / Megnő, learatom / Kicsépelem, zsákba rakom / Megőrölöm, / Hazaviszem / Megszítalom, megdagasztom / Megélesztem, sütni teszem / Kiveszem s elosztogatom / Ptü, ptü, ptü! / Távozz árpa!”

Ha a gyermek nyelvére falat nőtt, azt is egy versikével gyógyították. Ha a gyermek valamitől megijedt és éjjel felcsiadt, akkor ólmot öntettek az értő asszonynál, vagy könyvet nyitattak a regáti román popánál. De ezeknél sokkal praktikusabb eszközök is kéznél voltak a gyermekek gyógyításában. Így minden háznál volt egy darab szárított farkashús, amivel a gyermek hasfájását, vagy ahogyan itt mondták „farkastájogját” gyógyították. De gyógyító varázssereje volt a zsenge nyírfaágnak is, amit a Pünkösdi búcsúról hoztak Csíksomlyóról. Ezzel megérintették a gyermek beteg testrészét és várták a hatást. Szeplő gyógyítására a „keresetlen víz” volt alkalmas, amire véletlenül bukkantak rá erdei barangolásaik közben, egy faodúban. A cukor orvosságnak számított és ha a gyermek kapott egy-két kockát, az bizony ünnepnek számított. Ha fájt a nebuló torka, egy kanál cukorra petróleumot cseppentettek, s az fertőtlenített. A rühös gyermeket petróleummal és disznózsírral bedörzsölték, a tetves fejet bekenték petróleummal. A negyvenes évek csodaszere a sósborszesz vagy kámfor volt.

A fiúk hajviselete: a múlt század végén és századunk elején is a férfiaknál, gyermekeknél a hosszú hajviselet volt a divat. A negyvenes évek után majd-nem kopacra nyírták, esetleg csitkófrizurát hagytak.

A leányok hajviselete: a leánykák haját körbefonták minden reggel és

középen elválasztották. Később jött a katicás és félkaticás elválasztás. Az ötvenes évektől két ágba fonták a leánykák haját, akkor még nem vágják rövidre, itt olyant csak a tanító kisasszony viselt. A hatvanas évektől a csángó fehérszékelyek is gyakran elhagyják ezt a zárt világot, dolgozni mennek. A leányok haját már kicsi korukban rövidre vágják. Csoda számba ment: „Hallotta-e, komámasszony, Kálmánné levágatta a haját! Kell es neki rövid haj a tehenyek mellé!” — mondogatták a vénasszonyok. Ma már megszokott dolog.

A gyermekek ruházatát a hatvanas évekig házilag állították elő. Már említettük a hosszú inget és köntöskét meg karincát. A század elején a gyermekek is, akárcsak a felnőttek, csángós viseletet hordtak, főleg ünnepnapokon: kis kerek kalap, lobogós csángós, kieresztett ing, varrott bundácska, csángószíjú, lábhoz tapadó harisnya vagy galya, télen meg kiskozsokot és kucsmát hordtak. A huszas évek után megjelent a székelységtől átvett sziürke posztó gúnya: priccsesnadrág, kicsi kabátka. A posztót házilag szöttek, hisz gyapjú bőven volt. Megszöttek a posztót és ványoltatták, majd a szabók valamelyikével megvarratták. A szabók a csiki községekből jöttek, és itt letelepedtek. Az egyik utódjait ma is úgy hívják, hogy a „kicsi magyar” családja. Itt a székelyt magyarnak titulálják még ma is. A leányok hétköznapokon ritkán hordtak csángósruhát, mert a karinca nehezen áll, ha hiányzik a megfelelő derék. Ezért pendelyszerű köntöskét hordtak, de ünnepnapokra teljes díszbe öltöztek. Napjainkban a gyermekek is csak különleges alkalmakra öltöznek csángósan: iskolai ünnepségre, első áldozásra, bérnálásra.

Térjünk vissza egy kicsit a hathetes gyermekhez. Ha beteges volt, hamarabb megkeresztelték, nehogy meghaljon keresztvíz nélkül. Ha egészséges volt, akkor hathetes korában keresztelték. A keresztelés eltért és még ma is eltér más vidékek szokásaitól. A szülők testvérei nem keresztelnek. Még a baba megszületése előtt, aki keresztelni akar, a jövendő komák, elkérik a keresztelőt. A keresztelést viszonozzák, ha valaki keresztelt egy családnak. Ha nem születik több gyermek, akkor megtörténik, hogy a koma első unokáját keresztelik. Így megesik, hogy korban a komatársak eltérnek egymástól, habár nagyrészüik egykorú. Megtörtént és még ma is megesik, hogy egy gyermeket 30-an keresztelnek, így a gyermeknek harminc keresztapja és keresztanyja lesz. Számon sem tudja tartani őket. A keresztszülők segítsége két-három alkalomra szorítkozik: első áldozáskor, iskolai végzéskor, érettségire valami ajándékkal, legtöbbször pénzzel felsegítik és a lakodalmában az átlagnál nagyobb ajándékot adnak. Ezenkívül itt az a szokás, hogy a

gyermek keresztapjának-keresztanyjának titulálja az összes testvére édes keresztszüleit. Tehát létezik édes keresztszülő és csak keresztapa meg keresztanya. Így a gyermeknek lehet 40 keresztapja is. Aki karjaiban tartotta a keresztelésnél a gyermeket, az az első édes keresztszülő. Az újszülöttet és a gyermekágyas anyát meglátogatják a rokonok, szomszédok és radinát visznek: tésztát, mézespálinkát, mostanában sört, hogy legyen teje az anyának. Távozáskor az ajtóból visszadobnak ruhájukról egy foszlánydarabkát, mondván: „Ptü, ptü, se álmod, se tejed nem kell!” Így nem viszik el a gyermek álmát és tejét. Már említettük, hogy hat hétig az anya még a kútra sem mehetett. „Tisztátalannak” számított, és ebből az állapotból csak akkor került ki, amikor a pap felavatta, imádkozott érte, és együtt megkerülték az oltárt. Ez kereszteléskor volt. Persze ennek a hat hétnek, éppen úgy mint a böjtnek is, egészségi szempontból megvolt a jól meghatározott szerepe, mert a kismama szüléskor legyengült, fel kellett erősödnie.

A keresztanyak elviszik a csecsemőt a templomba keresztelni, mindenki két szál nagy gyertyát visz, arra kötik a kolozsát, ez fehér gyolcs, szalaggal átkötve, ami egyfajta ajándék is. Egy szál gyertya a templomban marad, a másik a „bubás” háznál. A gyertyákat régebb világításra használták, ma vagy megőrzik a soros viszontkeresztelésig vagy eladják azokat. Hogy világításra is használták valamikor az kitűnik egy ismert népdalból is:

Faggyú gyertyát égetek én,
Barna leányt szeretek én,
Erre gyere csak, majd megcsókollak,
Úgy es tudják, hogy az enyém vagy!

A kolozsna a vászon darabkán kívül tartalmazott kis ruhácskákat is. Napjainkban a keresztszülők mindketten megjelennek a keresztelőn.

Az első keresztanyám, aki szenteltvíz alá tartotta a fejemet, legénykoromban megállított az úton:

— Mondd, édes keresztfiam, haragszol-e reám?

— Én nem, hát volna miért?

És a következőket mesélte el:

„Amikor téged kereszteltünk kicsi keresztfiam, elvittünk a tizenkét keresztanyáddal a templomba. Amikor vége lett a szertartásnak, hát Fazakasné keresztanyád, aki korcsomáros volt ott a templom mellett, azt mondja, hogy lépjünk bé hozzá, melegít egy kicsi jó bort, mert február volt, erőt megfáztunk a hideg templomban. Bé es mentünk s ott hirtelen jól beszédünk a meleg borból s indultunk fel hézzátok, úgy egy három-négyszáz méterre

laktatok. Menyünk ott a temető mellett, egy vasúti híd alatt s valakinek eszébe jut, hogy kéne pisiljünk, a bor kikíváncozott. Téged szépen letettünk a hóba, jól bé voltál pókálva. Elvégeztük a dolgunkat s mentünk tovább. Otthon bévonultunk nagy esete-patéval, mind ilyen nagy szájúak voltunk mint én. Eccer öreganyád azt kérdi:

— Hát a gyermek hol van?

— Jaj, az Isten fáját, hát a keresztfiúnkat abban a helyben hagytuk! És futok vissza s hát te ott pillogtatsz, még csak nem es sírtál. Ez így volt keresztfiam, ha haragszol, ha nem.” (Bodor Anna sz. 1909)

Keresztelő után megrendezték a radinát. Ez a keresztelő mulatság, amely egy lakodalommal vetekedik. A komák radinás kasban (ma is így hívják) vitték a különféle kalácsokat, három liter bort és egy liter pálinkát. Napjainkban kimaradt a kásos menet divatja, de a radina előtt a komák elküldik a hozzájárulásukat: fehér lisztet, tojást, egy levágott tyúkot, zsírt, cukrot, laskát stb. Ők csak üres kézzel érkeznek. A házigazda zenészt fogad, a komákon kívül még hivatalosak a testvérek, mindkét részről, szülők, jó barátok. Úgy készülnek, terítenek, akárcsak egy lakodalomban. Tehát ez vetekszik egy kisebb lakodalommal: esznek, isznak, táncolnak és néha verekednek is, akárcsak egy jó lakodalomban. Mostantól már az anya is élhette a közösség szokásos életét: járhatott templomba, mulatságba, és ami még fontosabb volt, dolgozhatott.

Dologidőben, ha volt aki a „kicsibubával” maradjon, nem vitték magukkal az oldalra, mert meredek oldalakban dolgoztak. Néha magukkal vitték, ha lakóhelyen dolgoztak, árnyékba tették, ágból árnyékot állítottak. Ha otthon maradt — és a legtöbbször így történt —, akkor ott vigyázott rá egy nagyobb testvére, vagy a már munkaképtelen „nannyó”.

A névadás divatja időnként változott. A század elején a fiúknál a leggyakoribb nevek: János, Péter, Mihály és András. A leányoknál: Ilona, Borbála, Margit, Anna, Erzsébet. Még 1949-ben is a 169 újszülöttből Középlokon 13 János, 19 Anna, 12 Imre és 10 György volt bejegyezve. 1951-ben megjelentek az első dupla nevek: Mária-Olga, Olga-Erzsébet, Katalin-Emma, fiúknál pedig Zoltán-István, László-Levente. 1968-ban teljesen új nevek jelentek meg: Máté, Szidónia, Loránd, Emil, Szilveszter, Tünde-Csilla, Léda-Hajnalka. 1990-ben már 85 névből 53 kettős név: Roland-István, Timea-Teréz, Norbert-Miklós, Adél-Magdolna. Névválasztási indítékek:

„...a városban a testvéremnél hallottam”

„...hogy ne tudják lefordítani románra”

„...a kettős név szerencsés, egyik szentnek a neve”

A gyermek nevelése fegyelmezással, intéssel, helyen-helyen veréssel történik. A mindennapi intéseken kívül, mint „ne kiabálj”, „állj egyenesen”, „ne csámcsogj” stb. jelen vannak az ijesztő feddések is: „jön a bankus s elvisz ha rossz vagy”, „este ne fűtyörj, mert a babba Mária sír”, „ne káromkodj, mert a pap kívágja a nyelvedet”. Az iskolától is elvárják a szigorúságot és az öregebbek felfogása szerint az a jó tanító, aki szigorú, akitől félnek a gyermekek: „Az öreg Orbán tanított itt, kántor-tanító volt. Na, az igen, az megszedte a gyermekeket! Ott olyan csend volt, hogy még a légy sem zümmögött. A nádpálcával olyant vágott a gyermekre, hogy a helye fel-belendázott. Az asztán megtanított becsületre!”

Köszájon forgó nevelési intések:

„Ne kiabálj, ne bőgj, mert elviszen a bankus!”

„A házban ne fűtyörj, mert babba Mária sír!”

„Beszélj tisztán, ne csámcsolj, ne piszkáld az orrod!”

„Szent István után ne feredj, mert a szarvas belépisilt a vízbe!”

„A kút fölé ne hajolj, mert beleránt a kankósbarát!”

A következőkben a gyermek táplálkozásáról szólunk. A csecsemőt anyatejjel szoptatta a kismama, ameddig csak volt teje. Olyan eset is ismeretes, hogy a gyermek három éves koráig szopott. A gyermek elválasztása a csicstől, azaz leszoktatása a szopásról, szomorú napokat okozott úgy a gyermek, mint az édesanya életében. Valamilyen csípős vagy sós dologgal bekenték az anya mellét és elképzelhető mit érzett ilyenkor a gyermek. Ha így sem ment az elijesztés, akkor egy-két hétre elszakították a gyermeket az édesanyjától, és valamelyik leánytestvére vagy a kismama édesanyja gondozta, teljesen idegen környezetben.

Sokszor ilyen esetben a néha teljesen lelkileg átalakult édesanya többet sírt mint a kisgyermek. „Nyolc gyermekem volt, s amikor választottuk őket, édesanyámra bíztam. Nem volt szabad lássam őket, csak ha aludtak. Nem jött olyan nap az égre, hogy valamilyenkor ott ne leskődtem volna s hallgattam, hogy sírnak-e. Én is végig sírtam velük.” (Blága sz. Tankó Anna 1910) A gyermeket egész kicsi korától minden étellel megkínálják. Megrágják az ételt és szájból vagy kézből beadják a gyermeknek. A gyermekek főelege, akár csak a felnőtteké, a tejtermék volt. A tejből sok jó falat készült: édestej, aludttej, légében sebestej, tejszín, tejföl, fehérétek, zsendice, édesorda, sajt, vaj, bálmos, álivánka, melegítés, sebeszsendice. A pu-

liszka is mindennapos eledel volt, a gyermekek inyenc falata az „üstbe-tej”. Amikor nagy tűzön megfőzték a kemény puliszkát és sokáig kavargatták, akkor az üstben kereken rápergelődött a kore, arra tejet öntöttek, puliszkát aprítottak bele és a korcot levakarták, aminek kitünő íze volt. Ha több gyermek volt a családban, valósággal versengtek, amikor az anya kiborította a párolgó puliszkát a lapítóra:

— Na, ma ki vakarja ki az üstöt? Ki a jó gyermek?

— Én, én — ugrott a gyereksereg.

A anya kiválasztotta a legjobbat vagy legkisebbet, esetleg megosztották a jó falatokat. Puliszkából készítettek túrósbócot és magyarmálét, amit már a fent említett ételféleségekkel együtt elfogyasztott a legkisebb gyermek is.

A zsidó és örmény kereskedők a múlt század végétől errefele, amikor a vasút is megépült, ide is elhozták a minden gyermekszájnak kívánatos nyalánkságokat, cukorkákat. Az öregek még ma is emlegetnek egyfajta cukorkát, a medveszart, állítólag olyan jó ízet azóta sem ízleltek. Lehet, hogy ezek csak a gyermekkor ízei, amit nehezen, vagy soha nem feledünk. A déli gyümölcsöket egészen a hatvanas évekig alig ismerték. De addig ritkán láttak itt paradicsomot, és a vidék nem bővelkedett gyümölcsökben sem. Még 1966-ban is megtörtént Hidegségen, hogy egy iskolai ünnepség alkalmával narancsot osztogattak a gyermekeknek. A nagyobbak örömeire a kisebb nebulók nem tudtak mit kezdeni a narancssal. Héjastól kezdték azt majszolni, akárcsak az almát. De így keserűnek tűnt, és lerakták az ablakok párkányára, az asztalra a narancsokat. Amíg hírt kaptak a tanítók, a nagyobbak jól beszédtek a narancsból. Az asszonyok nem voltak nagy mesterei a téasztásütésnek sem. Csak köttes palacsintát, pánkót, álivánkát sütöttek. Lakodalmakra, radinára és az év nagy ünnepeire finom kalácsot készítettek. Ezenkívül a gyermekek várták a kürtőskalács, valamint a pereg és rétes sültését is.

A dologközpontú csángó család

A gyimesi köves, meredek hegyoldalak terméketlenek. Alig terem meg a család részére a pityóka. Ezenkívül kendert, lent, hagymát, murkot termeltek. Maradt az állattenyésztés, amelyet ma is úgy végeznek, mint kétszáz évvel ezelőtt. Óriási területeket kaszálnak le a gyérfüvű oldalakon, hogy a hathónapos etetési időre elég széna gyűljön. Sok tehenet tartanak, de azok nem fajmarhák, sokat esznek, de kevés tejet adnak, csak a sok munka velük,

haszon kevés. Főleg nagy dologidőben, kaszáláskor minden dolgos kézre szükség van. Ezek a családok munka-központúak voltak, tehát ha sok gyermek született, az sok munkás kezét is jelentett később. A fiúgyermeknek volt igen-igen nagy a becsüje. És a gyermek akkor jelent igazán gazdasági erőt, ha a család iparkodó, szorgalmas volt és főleg jó szervező volt az apa. De megtörtént, hogy az anya vette át a kormánybotot. Márpedig egy gazdálkodó családban a legkisebttől a legnagyobbig mindenkinek akadt dolga. Sok mindent kell tenni egy gazdálkodó családban: vannak nagyállatok, majorság, disznók, fát kell aprítani, azt be kell hordani, itatni kell az állatokat, vizet hordani, az istállót és udvart seperni, takarítani kell, télen hóhányás, a leánykák, fejjérnépek pedig fonnak, szőnek, csőrölnek, mosogatnak, takarítanak, készítik a soros leány staférunghátját. Ez volt ősszel és télen. Nyáron, a nagy dologidőben sokat dolgozik a család minden tagja. Ilyenkor nem lehetett henyélő, semmittevő gyermekkel találkozni. Úgy belénk csépeltek a munkát, hogy ha időnk volt is, középiskolás vagy egyetemista korunkban, dologidőben szégyellettük napozni, vagy az udvaron tétlen ülni. Nyáron még egy hét-nyolc éves gyermeknek is bőven akadt dolga. A felnőttek kaszáltak, a gyermekek pedig pásztorkodtak, nappal vizet vittek a kaszásoknak a forrásról, hogy a tikkasztó melegben még életmagra kapjanak, azután elpalták a rendet, hogy száradjon a széna, ágot húztak a boglyák alá, segítettek a forgatásban, szárításban, szénát taszítottak be az oldalon, hogy a nagyobbak jobban haladhassanak az összetakarítással. Nagy hasznát vették a gyermekeknek a kalibánál is (nyári szállás valahol a legelőn). Itt fát hordtak a közeli erdőből a kalibához, vizet vittek, kiverték a vaját, elcsapták az állatokat, mire feljött egy felnőtt fáradtan a kaszálóból a kalibához, minden készen állt az esti dologra: fejtés, sajtesinálás, savófőzés stb. A fentiekből is látszik, hogy bizony a gyimesi gyermeknek akadt dolga: „Istenem, hogy vártuk mi, gyermekek, hogy legyen egy ünnep, akkor nem dolgoztunk, összegyűlt a család s mi játszodhattunk kedvünkre.” (Gábor István — 52 éves).

Nem kell azonban arra gondolni, hogy a csángó gyermeket megölték a dologgal. Csak olyan munkával bízták meg, amire képes volt. Sőt mi több, a nehéz munkától, ami károsíthatta volna a fiatal szervezetét, egyenesen tiltották. A század elején katonaság előtt nem engedték kaszálni a fiatalot, mert az igen nehéz munka: „Mi gyermekkorunkban duligában jártunk, olyan hosszú ing volt, bokáig érő, nem is húztunk gatyát vagy csángós-harisnyát. Édesapám régulás ember volt, erőt szigorú, de nem engedte, hogy kaszál-

junk, azt mondta, katonaság után lesz idő arra is. Pásztorkodtunk s ilyen könnyebb munkát végeztünk” (Tankó Péter-Bitang — 1898). De ott, ahol az állattartás a fő megélhetési forrás, bizony a pásztorkodás igen-igen fontos munkának számít.

A múlt század végén és századunk első tíz évében amikor nevelőapám gyermekekedett, egy kimondhatatlanul nyugodt, patriárchális élet volt itt. Alig ismerték a pénzt, következésképpen nem létezett hajsza a pénz után, kisebbek voltak az igények, de nagy volt a nyugodtság. Természetes életmódot éltek, a pénzt, iskolát, nadrágos embert nem értékelték, úgy, ahogyan azt a legnagyobb székely, Orbán Balázs is megjegyezte. A múlt században megépítették a töltött utat, amely a gyimesi szoroson át összeköti Erdélyt, Csikországot felől Moldvával. Később, 1897-ben a magyar állam megépíti azt a vasutat, amely összeköti Erdélyt Moldvával és egyúttal bekapcsolja Gyimeset a gazdasági körforgalomba. Szájhagyományok őrzik azt a rácsodálkozást a civilizációra, amikor a pöfögő, szikrát okádó gőzösök ló és ökörvontatás nélkül végig zötyögtek, füttyögtek a Gyimesvölgyén. Ebben az időben ellepték Gyimesvölgyét a zsidó és örmény vállalkozók. Pénzszagot éreztek, üzemetek építettek és a gyimesi fenyőárú elindult hódító útjára.

Háromszáz körül volt akkor Gyimesben a zsidók száma és akárcsak az örmények, ők is civilizációs tényezőnek számítottak, mert azon kívül, hogy általuk kóstoltak bele a csángók a pénz ízébe, kereskedőik megismertették a zárt világ lakóit egy csomó új áruval, elkezdve a szegtől a csokoládéig. Életvitelükkel is új dolgokra tanítottak: orvosuk volt, közfürdőt rendeztek be, ma 100—140 évvel később is úgy emlegetetik, hogy a „zsidó feredő”. De a civilizáció emberarcú jótékonyágai mellett számolnunk kell annak hátrányaival is egy archaikus népcsoport életében: eltűntek a nagy őserdők, megindult a hajsza a pénzért, s az magával vitte a csángók közmondásossá vált nyugodtságát. Egy másik dolog ami feje tetejére állította ezt a csendes világot az első világháború volt.

Vajon ez az első óriási világégés kímélte volna a gyermekeket? Idekívánczok egy háborús gyermeksors, amikor innen Magyarország túlsó határáig menekültek a családok. Megrázó az anya viszonya a gyermekéhez. De igen-igen kicsinek tűnt egy alig kezdődő élet ebben a nagy világégésben, amikor mindenhol a halál leselkedik. Íme, hogyan vall gyermekkoráról Tankó Póra János, aki pont az első nagy világégés éveiben volt csecsemő:

„Mit tudnék mondani a gyermekkoromról? Amikor a románok jöttek 1916-ban én kéthetes buba voltam. Gyalog indultunk a nagyvilágnak és

ahogyan anyám meséli, egész Keresztúrig gyalog mentünk. Az van vagy háromszáz kilométer, vagy nem is tudom. Én hét hónapra születtem, erőt gyenge gyermek voltam, elig-elig ettem. Amikor a Nagyerdőn mentünk keresztül Udvarhely felé, hát meghalt a szomszédasszony második gyermeke is. Egy nagy odvas putregályos bikkfa tövébe vájt egy odut és oda bédugta a gyermeket. Akkor azt mondja édesanyámnak:

— Komámasszony, tegye oda kied es a maga gyermekét.

— De hát ez még él, hogy tegyem oda?

— Nem sokáig él az! Nem látod milyen szerencsétlen, élhetetlen? Na, tedd csak oda!

Édesanyám sajnált odatenni, s én még ma is élek, 83 esztendő vagyok. De anyámnak bizony nem volt könnyű dolga. Megérkeztünk Magyarországra. A gazda, ahová béosztottak lakni és dolgozni, amikor meglátott egy haldokló kölyket, amilyen én voltam, nem engedett bé az udvarára, hogy ott haljak meg. Szegény édesanyám béköltözött velem egy elhagyott, üres házba, a család hozott ezt-azt, ő etetett s én lassan felépültem." (Tankó Póra János sz. 1916)

Láttuk, hogy a vasút megépítésével 1897-ben Gyimes is bekapcsolódott a gazdasági vérkeringésbe: jöttek az örmény és zsidó fakereskedők, fűrészüzemek létesültek, boltok nyíltak és olyan áruféleségek jelentek meg, amiről eddig nem is álmodtak. A csendes, idillikus életet felváltotta a rohanás, mert mindenki pénzt akart szerezni. Nem csoda, hisz a század elejéig az itt lakók úgy bérelték a legelőket, kaszálókat a csíki közbirtokosságtól, hisz ezek az ők földjeik voltak. Most alkalmuk volt a földek felvásárlására. A csángók sokszor „csórén maradtak”, kivették a gyermekek szájából a csepp tejet, mind eladták, hogy földet vehessenek. Ezt így írja le, mondja el Tankó József (Jáni) 1917-ben született adatközlő: „Elég nehéz gyermekkorunk volt. Annyian voltunk testvérek, mint a restalika. De amikor akkorára nőtünk, úgy dolgoztunk, mint a rabok. Tartottuk, neveltük az állatokat, de amikor egy kicsit elszaporodtak, édesapám örökké eladta és vett egy darab birtokot. Mindent abba rakott bele, hogy földet vehessen a magyaroktól. Műnkét egy csepp tej nélkül hagyott, pedig volt egy csomó apró gyermek s azoknak biza kellett volna a tejecske. Eppen csak egy-két tinót hagyott meg, hogy aztán azok szaporodjanak. Volt két lovunk, azokkal éjjel loptuk a fát, bevittük a zsidónak vagy Minushoz. Reggel már volt egy kicsi pénz. S ez így ment örökké. A nagyobb gyermekek mentünk édesapámmal, segíteni, öt-hat rend kapcát húztunk a bocskorba, de úgy es átázott a lábunk.

Ez nem volt könnyű gyermekkor! Azé mondom! Nyáron pedig már tíz esztendőskorunkban felszerelt apánk csak úgy játékból egy-egy kicsi kaszát és az úgy hézzánk ragadt, hogy még ma es velem van. Egyrésze nem kellett ennyit dolgozzon, de mű igen."

A gyimesi gyermeket úgy nevelték, hogy hiába ülni, főleg dologidőben, szegyen. Ezért még a hetvenes években is ritkán láttak itt napozó gyermeket, diákot, még akkor sem, ha történetesen nem akadt sürgős dolga. És akkor feltevődik a kérdés: mikor játszott a gyimesi gyermek? Vagy talán nem is játszott, csak dolgozott? Dehogyan is! Nem volt ez örömtelen, gyermekkor nélküli gyermekvilág! A gyermek, ha akad egy csepp ideje, megkapja az alkalmat és a játékszereit, elfelejt maga körül mindent és játszik, bármit átalakíthat játékszerré. Pásztorkodás közben úgy eljátszadozik 12 darab kicsi fehér kővel, vagy ugyanannyi csalókéval, hogy amire hírt kapna a juhái már messze járnak. „Amikor nem volt amivel dolgozni és kinn sem tudtunk lenni, mert szeles, hideg idő volt, felmáztunk a csűr híjába, a padlásra, amely tele volt szénával, és beleástuk magunkat a szénába, háborúztunk és jobbnál-jobb játékokat találtunk ki: várokat, futóárkokat ástunk, tanultunk repülni. Miénk volt a világ.” (Tankó Károly-Bitang sz. 1930.)

A mai gyermek élete sokban különbözik a régi életmódtól. Több a szabadidejük, kevesen kalibáznak, életmódbeli váltás történt. A szülők modern, bolti játékokat vásárolnak, a televízió házhoz hozza a szórakozást.

Felvetődik a kérdés, ahol 8—10 gyermek volt a családban, ami egyáltalán nem volt ritka eset, és ráadásul több nemzedék is együtt élt, hogyan fértek, laktak egy szobában, egy udvaron? Nyáron ez nem okozott nehézséget, mert a gyermekek idejük nagyrészt a szabadban töltötték. De ezenkívül is a család megoszlott. A régi magyar kétlakiságnak itt ma is él egy formája, a kalibázás. Mivel a házakhoz közel nincsenek legelők, ezért minden valamire való gazda fenn a patakok fejében, vagy a hegyeken épített egy nyári szállást, a kalibát. Tavasszal, Szentgyörgy napja körül a gazda befogja lovait vagy teheneit egy nagy, lajtorjás szekérbe, arra felpakolja a legszükségesebb eszközöket a sajtesináláshoz és a mindennapi tevékenységhez és elindul a menet a kaliba felé, amely késő ősztől üresen állt. A kaliba egy 4x4-es helyiség, mellette egy kis kamrával a tejtermék tárolására. Faragatlan boronából épül, gerezdesen, a lyukakat bundzsákkal, mohával tömik. Ebben van egy szabadtüzelő, egy prices ágynak, amibe truzsakot (szalmazsák) vagy apró fenyőágakat tesznek. Még visznek egy régi katonaládát élelem tartani és kereken polcokat készítenek. Amikor tavasszal elindulnak hazulról, a

gyermekek világért sem maradnának otthon. Az 5—6 km-es gyaloglás viszont nem nekik való. Ezért a kisgyermekeket, csirkéket, egy-két hetes borjakat felpakolják a szekérre és elindulnak. A költözködés egy nyugtalan ünnep, főleg a gyermekek számára. A kalibát valahová egy forrás mellé építették, ahol nagy, bokros fák voltak, azok alá húzódtak a tehenek. Ma már istállót is építenek és a kaliba berendezése is modernebb. A család egyrésze egész nyáron itt tartózkodott, tehát megoszlott a nagy család.

Magdolnakor (július 22) kezdődik az igazi nagy dologidő, a kaszálás, amikor bizony a gyermekeknek is rengeteg a dolguk. Ilyenkor a férfiak kaszálnak, a gyermekek pallogatnak, ágot és vizet visznek, takarnak. A fehérnépek 10 óra után érkeznek a kalibától, miután ott ellátták a bajt. Egy nagyobb gyermek nappalra is a kalibánál marad, ott is rengeteg dolog akad. Napközben a kaszálóban szénát forgatnak, gyűjtenek, egész öt-hat óráig mindenki dolgozik. Akkor az anya, vagy egy nagyobb leány elindulnak a kaliba felé, ismét gyalognak vagy 5—6 km-t. Ott fejnek, megoltják a tejet, sajtot „csinálnak”, ordát főznek, vajat vernek és úgy hullanak holt fáradtan a priccsre, hogy le se vetkőzzenek. És reggel 5 órakor újra kezdik, ugyanígy a napot. Embertelenül nehéz ez az időszak.

Ősszel, amikor az erdők elnémulnak, kiürülnek a kalibák, csendes lesz a környék, mert a megpakolt lajtorjás szekerek most lefele, a falu felé tartanak. Újra eltelt egy nyár. Nekem, mint gyermeknek, mindig fájt az elválás a havastól. A gyermek sok szép napot tölt ott. Minden fa, minden tisztás egyúttal egy lehetséges játéktér is. S ott van háttérnek az erdő alapzenéje, mindenféle madárhang és susogás. És esztétikai hatásnak ott vannak a színek, ezer meg ezer szín, csak meg kell látni őket. Isten veled, Havas! Nem felejtelek, mert Téged még senki sem tudott elfelejteni! És mégis, 17 éves koromtól csak gondolatban, behunyt szemmel járom árnyékos ösvényeidet. De ez már más kérdés...

A havast sajnálja a gyermek, de a füstös kalibát, a sarat, a sok vizes kapcát, azt már nem. Amikor ősszel hazaérnek a meszelt, világos szobába, majdnem megvakulnak a fénytől.

Télen a nagy családok alig férnek a házban. Főleg az alvás nem mondható túl civilizáltnak. A mindenes „kicsi ház”, amit szobának, konyhának, hálószobának is használnak, elég nagy ahhoz, hogy két ágy is beférjen és a nagy ágy alatt, nappalra betaszítva, még ott van a gyermekek „kicsi ágya”. Aki így sem fér az ágyba, hát annak ott van a sutu, a szeglet. Külön ágyba feküdtek a szülők és a legkisebb gyermekek. Ma már egészen más a lakások

beosztása, igaz, hogy kevés az olyan család, ahol három gyermeknél több lenne. A nagy ágyakba még lábtól is feküdtek. Ma már nem él együtt anyi nemzedék és ha egy udvaron is laknak, az öregeknek már mindenhol építenek egy kisebb házikót, nyári konyhát és ők ott töltik öreg napjaikat. A baj ott kezdődik, hogy ma felépülnek a modern, nagy lakások, de üresen kongnak, itt is kevés a gyermek. Még nincs fogyóba a csángó, mert 10—15-el több születik, mint amennyi elhal. De hol vannak már azok a hagyományos nagy családok, amelyek a század elején léteztek? Hólcestéig a nagyobb gyermekek pásztorkodtak. Felvetődik a kérdés, mikor jártak iskolába? Itt, bizony sokan nem jártak iskolába a múlt században, sőt a század elején sem. Nagy volt az írástudatlanok száma. A gyermekek nagyrésze, ha látogatta is az iskolát, csak télen járt oda. Ezért még az ötvenes években is az idősebbek így mondták: öt telet jártam iskolába, nem öt osztályt. El kell ismernünk, hogy a népi demokrácia kezdeti évei, amelyek még emberi álarcot viseltek, az írástudatlanság felszámolását jelentették. Minden patakon, ahol legalább tíz iskoláskorú gyermek létezett, I—IV. osztályos iskolákat hoztak létre, már nem kellett 5—6 km-t gyalogolni jól megpakolt fatáskákkal. Minden községben V—VII., majd V—VIII. osztályos iskolákat hoztak létre, sőt Középlekon még bentlakás is működött, ahol ingyért enni is kaptak a kis nebulók. Mivel a csángó községek nagy kiterjedésűek, ezért Középlekon még ma is három I—VIII. osztályos iskola működik, és ezenkívül minden patakban van I—IV. osztályos iskola. Sok tanult ember kikerült azóta innen és sok jó mesterember. És így kezdett az iskolának becsületje lenni. Mert a század elején, egészen a hatvanas évekig, a csángó nem értékelte az iskolát, nem abból élt, kevesen végeztek közép vagy felsőfokú iskolát, ez egy elszigetelt állattartó, erdővágó népcsoport volt. Valósággal félték az állami munkától: „Nem szeretek esszevigyülni az állammal!” Ez érthető, hisz elődjeik valamikor épp a nagy szabadságvágyukkal szöktek, bújtak ide, ki tudná megmondani, mi elől bujkálva? Ide csángáltak, ahol szabadon járták az erdőket, énekeltek, szabadon hühöjtöztek. Íme mit mond erről egy adoma: „Egy csángó jött Szépvíz felől a csíki magyar komájával. Ahogy jövőgettek a Szermászó, Döglesztő felé, a csángó mind hühöjtözött, ő így szokta. Eccer a magyar megunt a azt mondta a csángónak:

— Komám, ne mind rikoltozz, ha hallgatsz végig az úton, neked adom az egyik ökröt. Örvendett a csángó s úgy hallgatott mint a föld. Birta, türte ezt egy jódarabig, de amikor a tetőre értek, s meglátta a Tatos völgyit, azt mondta:

— Magyar, fudd fel az ökrödöt! — s elrikkantotta magát: Hubej, hubej, hogy csak úgy visszhangoztak a hegyek!”

A nadrágos, iskolázott emberről azt tartották, hogy „az úrnak es más úr parancsol!” Még az ötvenes években is kevés volt a szülő, aki azért küzdött, hogy a gyermeke tovább tanuljon. Itt a tanító, gyermek, esetleg a pap szövetkeztek meggyőzni a szülőt az iskola fontosságáról. Nevelőapám, így mesél az én iskolába menetelemről, pedig az nem is volt olyan régen:

„Amikor eljött az ősz, s te kellett volna, hogy menj az ötödik osztályba a szomszéd faluba, mert akkor még itt nem volt csak négy osztály, én nem erőst akartam, mert akkor nekem ki segít? Ez 1950-ben lehetett. Kellott volna menj Középlokra, ott bentlakás es volt. A tanyító mind járt a fejemre, hogy Péterbá, kár a gyermekért, de én nem s nem. Csitkót, szekeret ígírtem s mindent. De neked mintha valami betegséged került volna, örökké szomorú voltál. Amikor annyi idő került, olyan keservesen furulyáltál, hogy szépen szakadt meg a szívem! Aztán úgy október közepén eszebeszéltünk anyáddal s mondom neked:

— Fiam, ne mind furulyálj, esszepakolunk, s hétfőn méssz le anyáddal! Középlokra!

— Nyáron tudok segíteni, apa, júniusban szabadulok...

— Eredj, eredj, majd meglátjuk...” Valóban meglátta, mert amíg csak élt, mellette vágtam vagy harminc esztendőn át minden nyáron a rendet. Ott volt az én gyermekkori, később ifjúkori táborom, a „kaszafüldő”. De őszre, amikor visszamentem az iskolába, majd egyetemre, olyan barna voltam, mintha a tengerparton üdültem volna.

Két adatközlő a következőképpen vallott a csángó gyermek es az iskola viszonyáról:

„1920—21 körül jártam iskolába, le a központba. Négy telet jártam. Hát eljött volt a régi román világ. Mert itt még ma es úgy emlegetik: régi magyar világ, ez amióta csak itt üsmerték a világot, aztán jött a románvilág vagy románüdő 1918 után, majd jött a kicsi magyarvilág 1940 után. Ezekről jut eszembe, erőst tetszett, amit egy ember mesélt. Azt mondja, hogy valamilyen munkába akart állni. Kértek tőle egy önéletrajzot. Ő írja is, hogy ekkor s ekkor született Magyarországon. Visszavetik, hogy ez így nem jó, ha Magyarországon született, írja belé, miért hagyta el Magyarországot? Erre ő mondja: — Nem én hagytam el Magyarországot, hanem ő hagyott el engemet. A határ ment el úgy bizony!

Hogy szavamat ne felejtsem, hát 1920 körül jött egy nagy csúf fekete

román tanító. Erőst mogorva ember volt, féltünk es tőle, mint az ördögtől. Ő nem tudott (s ejsze nem es akart) magyarul, mű egy szót se románul. Így értekeztünk. Teltek a hónapok, szinte semmit sem tanultam. Akkor a kezembe került egy Kiskatekizmus, olyan mint egy Biblia és abból kezdtem olvasgatni, esszerakni a betűket. Ez volt az én olvasókönyvem. Így tanultam meg olvasni.”

„Kicsi magyarüdőben jöttek tanyító kisasszonyok ide Gyimesbe is. Anyaországiak voltak a lelkeim s ilyen messze eljöttek. Sok énekes, táncos játékot tanultunk tőlük. Erőst jól foglalkoztak velünk. Mégcsak főzni es tanyítottak. Az asszonyokat és leányokat esszegyűjtötték és főzicskéltek, recepteket próbáltak ki.” (Baliga Zenóbia sz. 1929).

Mielőtt a gyimesi gyermekek játékaikról, szórakozásukról beszélnék, meg kell említenem, hogy itt igen sok jóhangú gyermek volt mindig és szépen rajzoltak. Hogyan, hiszen ezek koncertekre nem jártak és nagyrészüik nem lépi soha át egy kiállító terem küszöbét. El kell ismernünk, hogy a környezet, a természet nagy tanító. Először is a gyermek a szabadban tartózkodik, a hangos, tagolt beszédhez alkalmazkodik, nem suttog, ha egyedül pásztorkodik, akkor is hangosan énekel. Gyakran elkíséri a szüleit a mulató és énekes összejövelekre, ott pedig az egész közösség együtt énekel. Ilyen alkalmakkor a gyermek rengeteg népdalt tanul. A gyimesi táj, erdő, mező gazdag növényzetével olyan színeket produkál, amelyet semmilyen festmény nem képes utánozni. És a gyermek ezt nap mint nap látja. Itt olyan színek is együtt vannak gyönyörű harmóniában, amire esetleg a tanító néni azt mondja, hogy nem illenek össze (zöld-kék). Ősszel pedig, amikor a gyermek levonul a hegyről, talán az erdő színeit sajnálja a legjobban. Pásztorkodás közben minden fiúgyermek megtanult furulyálni, kürtölni, nyírfa kérget fújni, télen pedig majd minden háznál volt citera. Tehát volt alkalom művészkedni!

A játszás ideje és helye

Láttuk, hogy a gyimesi életszemlélet munkaközpontú, itt a megélhetés soha nem volt könnyű. Igen, így mondják, hogy megélhetés, mert a sok munkából éppen csak éltek szűkösen. A meredek, gyérfülvű hegyoldalak kevés szénát teremnek, bent pedig alig van lakhely, ahol egy kevés pityóka, kender, len termett, zöldségféle alig. Főleg nyáron emberfeletti erőfeszítést igényelt a nagy dologidő, a kaszálás. Minden munkáskézre szükség volt.

Mindezek ellenére a gyermekek, a legények, sőt fiatal házasok is találtak alkalmat a játéokra. Létezett egy csomó vallási ünnep, amelyeket szigorúan betartották.

A játékokat több szempontból lehetne csoportosítani: hol játsszák, kik játsszák, mikor játsszák. A játékok nagyrészt a szabadban, csoportosan játsszák. A csoportos játékokat általában egykorúak üzik, 2—4 év lehet az eltérés. Ez érthető, hisz a nagyobbak versenyszerű sportjátékaiban nem vehet részt sikerrel egy sokkal kisebb gyermek. Ezért a 6—8 évesek külön húzódva, más, egyszerűbb játékokat játszottak. Léteztek vegyes játékok, de nemek szerint is csoportosulhattak.

Ha a játékokat évszakonként vizsgáljuk, itt is sok eltérés van a hely és a játék kiválasztása között.

TÉLEN

A gyermekek a házban, a csűrhibában, a havas oldalakon és a jégen játszadoztak. Játékaik: szánkózás, tekenyőzés, sízés, iszánkódás, gilicsezés, később korcsolyázás. Este a házban malmoztak, dobát ki szamaroztak és a faragott fogataikkal játszottak. A nagyobb testvéreik vagy az édesapa kis szekeret faragott. Ezeket megrakták valami teherrel és naphosszat foglalkoztak vele: rakták, szállították, ürítették stb. A leánykák bent rongybabáztak, gazdasszonyoztak, tanítónőztek, doktoroztak, anyáztak. Ők is, akárcsak a fiúk, sok játékkal utánozták a felnőtteket. Ezeken kívül a fiúk még dungóztak, seggbáloztak. Kitűnő játékhely télen, a csűr oldala, ahol a szénát tárolják és „hibúnak” hívják. Ott elássák magukat mélyen a szénába, versenyt ugrálnak, csatákat vívnak. A csűrben hintót kötnek és naphosszat hintóznak. De télen még iskolába is jártak, járogattak. Volt olyan, aki 4—5 km-t gyalogolt, csúszkált az iskoláig. És minden adatközlő felkiált: micsoda telek voltak ezelőtt! Hová lettek azok az igazi telek? Lehet, hogy csak ők voltak akkor kicsik s így nagyobbnak tűnt a hó, amelyben valósággal úszkáltak. De hát bárki felsóhajthat: Hol van már a tavalyi hó?

A szőrlabdát télen készítették tavaszra. A negyvenes évekig alig létezett itt gumilabda. Ezt helyettesítette a rongylabda és a szőrlabda. Tél közepe után a jóltartott szarvasmarhák vetkőzni kezdtek, azaz a gazda vasvakaróval minden második nap levakarta a szőrt az állatokról és minden állatról több maroknyi szőr gyűlt össze. Sodorták, közben nedvesítették és labdát alakították belőle. Ezt több játéknál is használták.

A leánykák játékaikról már szoltunk. De nem szabad elfelejtenünk, hogy

télen a gazdasszonyok fontak, szöttek, hímeztek, horgoltak és ott a leánykák segítettek, mert nekik készült a staféring. Ha nem is voltak ezek az asszonyok a sütés-főzés nagy mesterei, de valóságos művészei voltak a hímzésnek, szövésnek. Ma is keresettek a gyönyörűen elkészített ingek, rudi lepedők, párnafejek, bernyócok, szöttesek, ágyterítők, falvédők. A 7—8 éves leányka már segít a fonásban, csörlésben, fonal-tekerésben, fogdosásban. Tehát télen kevesebb idő jutott a játéokra. A hetvenes évektől a leánykák a rongybubázáson kívül még papírbubáztak. Számtalan papírbabát rajzoltak és nevet adtak mindenkinek, azokat kifestették. Ezekből családokat, rokonságot, osztályt, doktornénit, boltost formáltak és ilyen helyzetekben szerepeltették őket. Találkoztam olyan kislánnyal, akinek 150 ilyen papírbabája volt, ma már családja van, de szép emlékként őrzi a régi papírbabáit. Aztán a hetvenes évek után már elárasztották a családokat a bolti babák, azok gazdag változata (síró, kacagó). Megjelentek a távirányítós, elektromos játékok, autók, a fiúk bolondulnak értük. De még ma sem tudja a szülő megvenni mindazt, amit a gyermek elvárna. Talán jobban is értékelték azokat a játékokat, amelyeket nehezebben lehetett beszerezni vagy amit ők készítettek.

A kisebb gyermekek télen a sutuban csalóka és kicsikő gyűjteményükből juhnyájakat raktak ki, pásztorokkal, kutyákkal és a nyáj körül ólálkodó farkasokkal. Télen úgy a fiúk mint a lányok húzd meg, ereszd meg és más zálogos játékokat játszottak. Elámul az ember, figyelve a gyermekek játékfantáziáját. Egész napot át képesek gondtalanul, belefeledkezve átjátszani. Eljátsszák a háborút, az apa nehézségeit, az anya bajait, ahogyan gondozza az apró gyermekeit és kitalálnak számtalan élethelyzetet. Január végén aztán új játszótársakat kaptak a gyermekek: sok helyen az újszülött bárányt egy-két hétre bevitték a házba, amíg annyira felerősödik, hogy ellenáll a hidegnek is. Nappal csak szoptatni vitték az anyjukhoz. Sokszor négy-öt bárány cuppogott, ugrált a házban a gyermekek nagy örömeire. Disznóvá-gáskor a gyermekek még kaptak egy játékszert: a disznóhólyagot felfújták, megszáritották és a szobában nagyszerűen eljátszadoztak azzal.

TAVASSZAL a gyermekcsereg, mint valami pajkos, játékos, ugra-bugráló bárányok, nagy vidámságukkal ellepték a közeli mezőket, rétet és erdőt. A tavaszi vasárnapokon és főleg a nagy ünnepek első napján, a gyermekek összegyűltek egy nagyobb udvarra, ahol nagy csürkapu volt, és oda egy hatalmas hintót kötöttek és hintóztak. Ezek már nagyobbacska fiúk és

leányok voltak, a fiúk hintáztatták a leánykákat. Már ebben a korban hallgatólagos vonzalom alakult ki egyes párok között. A sorokra várók szörlabdával és piros tojással játszottak. Ezeken kívül még rongylabdáztak, bakkfüttyöztek, ostorcsapóztak, dungóztak, adj királyt katonáztak, fucs-csoztak, kicskenyereztek, vargalábaztak. A kisebbek kedvence tavaszi játékaik: lovazás, csengettyőzés, ipi-apacsozás, faághintőzés. Más játékok, amelyeket nyáron is játszottak: famotorbiciglizés, nyilazás, nyilaspuskázás, csalóka háborúzás, számháborúzás, cikkezés, földlopózás, virágozás, kicsikenyerezés, fekete emberezés, dombon török a diót, üsd a harmadikat, hátulsó pár előre fuss, lipinkázás stb. A fiúk még talicskáztak, vargaláboztak, kergetőztek, budokáltak később pedig minden percüket a labdajátékoknak szentelték.

NYÁRON

A pásztorkodó gyermekek főleg a szabadban játszanak. A gyermekek nagy része fent élt a kalibáknál, de vasárnap és ünnepnapokon összegyűltek a szétszórt kalibáktól, nyári szállásoktól és kezdődhetett a játék. Meleg napokon az állatok delelnek, behúzódnak a bokrosba, kérődznek és ezalatt a gyermekek vígan játszadózhatnak. Sokszor úgy belefeledkeznek a játékba, hogy az állatok már messze legelnek. De hát azért voltak a nagy kolompok, csengettyűk, hogy mindenki, száz közül is felismerje állatai harangját. A nagy erdei, mezei csendben kilométerekre is hallatszott a kolomp vagy csengőszó. Mert a cserjés, dimbes-dombos, gödrös helyen látni csak egy-néhány méterre lehetett. Micsoda budokáló helyek voltak ezek! De nézzük meg, milyen játékokkal töltötték az időt a pásztorgyermekek?

Vasárnap és ünnepnapokon egy nagyobb pusztára, tisztásra gyűltek össze a gyermekek, és cserkabaláztak, lábhintáztak, bicskáztak, földlopoztak, ostorcsapóztak, adj király katonáztak, budokáltak, és ha két csapat összegyűlt, akkor számháborúztak és csalókaháborúztak. Ezeket a játékokat főleg a fiúk játszották és később az adattárnál megadjuk a leírásukat is. Mint érdekesség megemlítem, hogy a háborús játékok az első, majd a második világháború idején és utána voltak divatosak a gyermekek körében. Az erdőben ellenséges front alakult ki, fától-fáig háborúztak. Legtöbbször a magyar csapat ellenségei a románok és oroszok voltak. Íme a történelem gyermekszemmel, de holt komolysággal. Foglyokat ejtettek, tárgyaltak és csodácsodája, legtöbbször a magyar került ki győztesen, pedig ennek a történelem az ellenpéldáit szolgáltatja az utolsó időben. Ezek történelmi játékok voltak, mert a huncut gyermek mindenből képes játékot űzni. És a harci játékokat

halálosan komolyan vette a gyermekcsereg. Sokszor sírás, verekedés lett a vége. Éppen, mint a nagyok csúnya történelmében.

Egy másik gyakori játék a talaborozás volt. A hatvanas évek után a labdajátékok kiszorították a fenti játékokat.

A leánykák főleg az iskolában tanult énekes-táncos játékokat üzték. Gyakran játszották sőt ma is játsszák a következő játékokat: kieskenyerezés, hátulsó pár előre fuss, ipi-apacsozás, fekete emberezés, virágozás és más játékok. Megemlítem, hogy ünnepnapokon a szülők is a kalibához gyűltek és felmentették a gyermekeket a pásztorkodás alól, így teljes énjüket a játéknak szentelték.

ÓSSZEL

Újra együtt a nagy játécsapat, mert bizony a nyár szétszórta a gyermekeket kalibákhoz, az oldalakra a kaszálókra, fenn a hegyekbe, a havasra. Szent Mihálykor lejönnek a havasról a kalibázók, de a pásztorkodás nem marad abba itthon, egész Szent Mártonig még kijárnak az oldalakra pásztorkodni a gyermekek. Nagy csapatokba verődve önfeledten játszanak. Vasárnap az apa felmenti gyermekét a pásztorkodás alól és több idő jut a játékra. Kedvenc játékaik ősszel: talaborozás, budokálás, keccsűzés, lipinkázás, bicskázás, famotorbiciglizés, cikkezés. Akik iskolába jártak, délutánra hazahozták az énekes-táncos játékokat, és délután zengett tőle az egész falu: most viszik, most viszik; nyuszi ül a fűben; hegyen völgyön zakatol; itt zörög az aranygyűrű. Ezenkívül a fiúk sportos játékokat üzték, manapság pedig, amint említettük, a labdajátékok vannak előtérben. Csak a nagy hideg, a kényszer szorította be a gyermeket a szobába. A másik észrevétel az, hogy itt a hatvanas évekig alig léteztek bolti játékok. Az adatközlők visszaemlékeznek a század elejére, amikor a zsidó és örmény kereskedők gyermekeinél porcelán babákat, hajás babákat és más játékokat láttak, az számukra valami elérhetetlen álomnak számított. Itt ebben az időben mindent házilag állítottak elő, labdát, rongybabát, faragott állatfigurákat, szerket stb. A piacról, búcsúkról is olyan játékokat hoztak haza búcsúfiaként, amelyek valamilyen módon kapcsolódtak a helyi népi kultúrához. Gondolunk itt a furulyára, égetett agyag sípokra, fűtyűrűkre, vagy a faragott madarakra, táncoló alakokra, amelyek bábokhoz hasonlóan mozogtak.

Láttuk, hogy játékaikban sokszor utánozták a felnőttek munkafolyamatait, egy-egy munkafázist. De nemcsak munkájukat, hanem játékosan utánozták viselkedésüket, szórakozásaikat, bánatukat is. Így sokszor

eljátsszották a temetést, a temetkezési helyi szokások minden fázisát, elkezdve a koporsóbatételtől a siratásig, búcsúztatásig. Ezek szerepes játékok voltak: pap temetett, kántor búcsúztatott, leányok sirattak.

Visszatérve a serketánchoz, tudjuk, hogy itt még a hatvanas évek elején is több mint harminc féle táncalkalom létezett, amelyek közül kiemelném a lakodalmat, kaláka táncokat, fogadott táncot, ajándékszedő táncot, kosaras bált, esti táncot, kalibás táncot és a sort lehetne folytatni. A gyermekek is részt vettek több ilyen mulatságban, hiszen ezekből kevés volt zárt táncalkalom. A lakodalmas menetben legelől a leányka-nyoszolyók és a kulacsos rokon gyermekek mentek, teljes felszerelésben: kulacs, pálinka, koszorú. A legtöbb táncalkalom a közösség minden generációjának az összejövele volt. Azért nem kell arra gondolnunk, hogy a gyermekek ott időtlenkedtek kivilágos reggelig a mulatságokban. Így pl. az esti táncban, vagy bálban is, ahol a szülők nem voltak jelen, úgy hét-nyolc óra körül egyik rendező leállította a zenészt és kihirdette: „A következő nóta a gyermekeké, utána minden gyermek hazamegy!”

Nos, ha a világon mindent utánoztak játékaikban a születéstől a halálig, akkor miért ne tehettek volna ezt a lakodalom esetében. Hisz szükségük volt egy olyan táncos összejövetelre, amely utánozta a felnőttvilágot, de csak az övék, a gyermekeké volt. Így született meg ki tudná számon tartani mikor, a gyermeklakodalom. A név is mutatja, hogy az élet egyik fontos eseményéről, a lakodalomról van szó, annak majdnem minden mozzanatát „eljácodják”. Van itt vőlegény, hazaji, nyoszolyók, násznagy, násztás, vőfé, gazda. És van mozikás meg gardanyos. Nem mindenki lehet vőlegény. Akinek meg jól pereg a nyelve, abból lesz később jó gazda. Tehát már itt alakulgatnak a későbbi felnőtt szerepek. Minden lépése fontos a lakodalomnak: ahogy kiveszik, búcsúztatják a hazait, ujjugatás, a megfelelő énekek, este meg a beköszöntő az új otthonába, majd a bekontyolás. Még is úgy gondolom, hogy az egészben a legfontosabb az, hogy megtanulnak táncolni. Megtanulnak egy csomó éneket kurjongatást, ujjugatást. Felejthetetlen élmény volt a gyermekek számára.

Egy másik, szintén hasznos szerepjáték, ami egyedül csak a gyermekeké volt, a serketánc. Van humor ebben az elnevezésben. A serke nem más, mint a tetű petéje, tojása, amiből majd idővel lesz valami. Adhatták volna a „gyermektánc”, „gyermekmultság” nevet is. De a nép hajlamos a metaforikus szórakozásra. És így érdekesebb is. Abból indulunk ki, hogy ezt a tevékenységet úgy fogták fel, mint játék, a saját játékok, ahol nincs

keresnivalójuk a felnőtteknek. Azért diszkréten, az árnyékból szemmel tartotta őket egy szülő. Ők is, épp mint a legények, táncot hirdettek, zenészt fogadtak, aki a Halmágyiaknál inaskodók közül került ki. Volt beléptidij, és ha nem is tudták eljárni a harmincötfféle táncot, ami akkortájtban a gyimesi táncrendet alkotta, azért bontogatták szárnyaikat.

A játékszerekről és játékokról

A legrégebb és legegyszerűbb házi játékokról, játékszerekről szeretnék beszélni, mert a mai műanyag-játékokat, plüssbabákat szinte lehetetlen felleltározni. Amint már láttuk, amíg nem létezett ez a sok csillogó játék, a gyermek csapongó, élénk fantáziája mindent átalakíthatott játékszerré. Így a zsebkendőből furesa nyuszikat és állatokat formáltak, a tölcésér hangos bemondó lett, a bicska pedig nemcsak játékszereket faragó eszközként, hanem játékszerként is szolgált. A gyermek ha szerét ejtette, még borotvával is játszott, míg valaki keményen rá nem szólt, hogy bizony az nem játék. Hiába tudta a gyermek, hogy „Kés, villa olló / Nem a gyermek kezébe való.” Isten őrizzen az olyan gyermektől, aki nem játszik, mert az nagyon lusta, vagy nagyon beteg — szokták mondani.

Íme a leggyakoribb játékszerek:

Szőrlabda Egyik legrégebb játékszer. Tehén és ökör szőréből készül. Több labdajátékhoz fölhasználják, főleg célzó és dobó játékokhoz. A gumilabda, esetleg az ojnalabda elődje. Ismerték Háromszéken és Csíkbán is. Több mint valószínű, hogy az ide csángált székelyek hozták magukkal.

Rongylabda Ezt is dobó-, célzójátékokhoz, később futballozni is használták. Ismert más vidékeken is.

Felfűjt disznóhólyag Disznóvágáskor felfűjték a hólyagot, és felakasztották száradni a gerendába. Ebben valamikor a túrót tartósították télre, de mióta dézsába, budéba, fedelesbe tárolják a túrót, a gyermekek játékszere lett. Házban vagy csürben ütögetik kézzel.

Ostoros Sokféle ostort ismertek, a gyermekvilágban rangot jelentett az, hogy milyen ostora volt és tudott-e vele nagyot csattantani. Így ismertek kender ostort, háncs ostort, szíj ostort, négybefont ostort, hat vagy nyolcágú ostort. Csattogtattak, lovaztak ezekkel, már a kis gyermek kezében ott volt az egyszerű ostor, azzal képzeletbeli lovakat hajtott. Nagy dolog volt a gyermek életében, amikor megtanult csattogtatni. Ezen kívül még nyíl eldobására is használták.

Lódlófa Egy fenyő vagy mogyoró ágat meghasítottak, egy lapos követ

belehelyeztek és elég messzire el lehetett dobni. Nem lehetett ezzel célozni.

Faragott famadár Az erdőn dolgozó apa vagy nagyobb fiútestvér faragta ezt egytömbből, fenyőfából, törzse, feje, tollai egytörzsből eredtek. Szombaton vagy karácsony környékén, amikor haza látogattak, megörvendtették vele a kisebbeket. Felakasztották ezt is a gerendába és minden ajtónyílásra forgott a gyermekek örömére.

Fagyöngy Szintén az erdőről hozták a nagyobbak a kicsiknek. Ezeknek változatos alakjuk volt, állatokhoz hasonlítottak és a gyermekek jól játszadoztak ezekkel.

Csalóka (fenyőtoboz) Szintén az erdőben gyűjtögették nyáron a gyermekek. Volt azok között kisebb, nagyobb, lombos, sima. Főleg télen játszottak azokkal a sutuban: nyáját, esordákat formáltak, pásztorkodtak.

Csengetyű, harang Minden háznál létezett öt-hat féle csengetyű, harang, juhokra, kis borjúkra, bárányra, lovakra való. Az istállóban vagy a kamrában, szíjjastól felakasztva álltak télen. Aztán tavasszal mindeniket felkötötték az állatokra, ismerték azok hangját, hogy a bokros, erdős helyeken is megtalálják az állatokat:

„Ismerem a lovam csengő harangjáról

Ismerem a szép szeretőm csendes járásáról” — szól a nóta is.

A gyermekek levették a szegről, felkötötték a nyakukra, kergetőztek, játszottak.

Zsebkendő — egy zsebkendő nagyságú gyolcs. Abból különböző figurákat formáltak nagy ügyességgel (nyuszi, baba, cica).

Rongybuba A kislányok színes rongycsfatokból, darabkákból babákat varrtak, ezeket öltöztették, gondozták. A babák készítésébe a nagyobbak is besegítettek. Olyan adatközlő is akadt, aki több mint húsz ilyen babát varrt és úgy megszerette a varrást, hogy később az lett a mestersége.

Papírbubázás Előbb már szoltunk erről a játékszerről.

Cserkabala Fialalok, gyermekek állították fenn a havason, a kalibánál. Egy méteres csutakra, farönkre, rátettek keresztbe egy kb. hat méteres rudat, fosznideszkát, középre egy vastagszegnyi lyukat fúrtak, szeggel átszúrták. Kétfelől három-három gyermek ráült és kettő-kettő körbe hajtotta.

Fakard Egyes kezű nagyobb gyermekek faragták fenyőfa lécből, tokot is varrtak neki, oldalukra kötve hordták és háborús játékokhoz használták vívásnál.

Agyag Úgy a fiúk mint a lányok, pásztorkodás közben rengeteg figurát gyúrtak az agyagból. Edényeket, katonákat, állatfigurákat készítettek és azokkal játszottak.

Malom Egy fehér, karton papírra, vagy egy sima deszkára malmot rajzoltak és télen, ha beszorultak a házba, malmoztak. Nagyon régi játék, mindenki ismerte. Gondolkoztató játék, észtorna, itt a sakk elődje. Paszuly és kukorica szemeket használnak a játékhoz.

Pitsóka figurák Télen krumpliból különböző figurákat faricskáltak, (király, állatok, katonák, babák) és azokat megszemélyesítve, játékokat találtak ki.

Nyílvessző, nyilazás Fenyő vagy hajlékony mogyorófa ágából íjat hajtottak, azt átkötötték jól összesodort spárgával, faragtak négy-öt nyílvesszőt és az íjjal kilőtték. Céloztak, versenyeztek, de elég veszélyes játék volt.

Nyílaspuska A második világháború idején, de az öregek szerint már azelőtt is, a gyermekek egyik kedvenc játékszere volt. Cólos deszkából, amelyben nem létezett bog, kifaragták a puskát. Elöl tettek egy acéldrótból, vagy jól hajló mogyorófa ágból készült íjat. Felül V alakban sáncot vájtak az elejétől egészen a ravaszig. Azt simára pucolták, ott távozott a nyíl. Ez formájában különbözött az ostorral elhajított nyiltól, mert hiányzott egyik szárny, hogy szabadon mozoghasson a sánchan és kisebb is volt. Húsz-harminc méterre is ellöttek vele. A ravasz kemény szilvafából készült, vagy vasból. Az íjat kifeszítették, ravaszba akasztották a spárgát, elejébe helyezték a nyilat, meghúzták és lőttek. Elmés szerkezet volt, ügyességet követelt de sajnos, veszélyes is egyúttal. Büszkén hordták a puskát, csövel lefele, mint a híres úri vadászok, vagy az orosz katonák a géppisztolyt.

Vesszőparipa Öt, hat éves gyermekek játéka, mindenhol használták.

Faragott síléc Téli játékszer, bükkfa deszkából faragták, egy méternyi hosszú. Az első végét párolták és felhajtották, mint a gyári sílécnek orrát. Középre egy széles szíjat szegeztek és abba dugták bele a boeskorukat és valamilyen spárgával odakötötték. 1944 után a magyar katonák rengeteg sílécet hagytak a kaszárnyáknál és így majdnem minden házhoz jutott egy valamivel modernebb síléc.

Tekenyő A gyermekek ötletességéről árulkodik ez a játékszer is. Az elhasadt, kidobott fűrösztő- vagy dagasztótekenyőt a gyermekek átvették, azzal vonultak az oldalra, beleültek és a havas oldalról lecsúsztak.

Gilics A későbbi vaskoresolya elődje, erős fából faragták, a cipőhöz mérték, lefele ékalakban szűkült, a talpán egy vastag drótot végighúztak, így jobban csúszott a jégen és vert a havon.

Vargaláb Mindenhol használt időtöltés. Két fenyőrudat megnyestek, egy-egy ágat hagytak a földtől egy méternyire, így magasabb volt a vargalábas. Kergetőztek, versenyeztek.

Vaskorcsolya A negyvenes-ötvenes években hozták városról, csavarral szorították a lábhoz. Nem kellett bocskorra kötni. Két fajtáját ismerték: egyenes és kandarított orrú.

Pergenyű Az elromlott orsó végét alul elvágják és meghegyezték. Kemény felületen másodpercekig forgott. Versenyeztek, kié forog tovább.

Surranó repülő Nagyobb gyermekek faragták, a helikopter-propellerhez hasonlít. Alul szárhoz erősítették, amelytől forgatni lehetett. A gyermek tenyerébe vette, megpördítette és az két-három méter magasba emelkedett. Már a huszas években is létezett ez a játékszer, pedig itt akkor még nem láttak helikoptert.

Szélmalom Minden háznál készítettek ilyen szárnyas szélmalomokat, amelyek ötletesen, arra forogtak, ahonnan a szél fúj. Állandó mozgásba voltak, valahová a majorságos kert fölé helyezték, magasan egy karóra, egyeseknek csattogatója is volt. Elíjesztették vele a vércsét és csirkelopó ülüket.

Gyufapuska Eldobott, régi nagobbméretű lyukas kulcshoz egy lyukba találó szeget kötöttek. Három-négy gyufaszálról lefejtették a foszfort, a kulcs lyukában a szeggel apróra őrölték. A szeget kinnebb húzták, majd erősen odavágták egy erős tárgyhoz. A szeg rácsapódott a foszforra és az robbant. A háború alatt és utána sok édesanyát megijesztett az ilyen játék, mert gyakran megtörtént, hogy nem foszfor robbant, hanem az átkozott háborúból maradt golyó, gránát, akna és sok megcsonkított gyermek maradt.

Fa-gyufapuska Az előző alapján működik, de ez alkalommal egy gereblyenyél vastagságú, 10–12 cm-es karóba egy puskagolyó-hegyet belevérenek, amelyből előzőleg kiolvasztották az ólmot. Egy erős rugó rántotta az S alakú szeget a foszforra, és így robbant.

Surrogató Összesodort gyapjúfonal közepére egy nagyobb gombot vagy két lyukkal átlyukasztott falapot (lécet) tesznek és azzal surrogatnak.

Fonal-cérna Az újjakra húzogatva, libatalpat és egyéb alakokat formálnak. Főleg a leányok kedvenc játéka.

Vízimalom Kevés az olyan udvar, ahol nem csörgedez egy kis patak. Ide a gyermekek kis malmokat készítenek, utánozva a nagyok vízimalmait. Főeleme a kerék, amelyet a víz hajt.

Híntő Nagyobb vontató kötelet vagy húzó láncot felkötnek két közel álló fára, esetleg a csűrkapura és az ülőkére puha pokrócot helyeznek, valaki ráül és egy másik veti. Majd helyet cserélnek.

Lábhinta Főleg a kalibánál, fenn a havason két közel álló fa közé állí-

tották a nagyobb gyermekek. Fenn, három-négy méter magasságban ráerősítették a két hosszú karó végét a két álló fára és alul összekötötték a karók végét. Ott van az állóka. Lábra állnak, két kezükkel fogják a két rudat és magukat hajtják, amíg majdnem vízszintes helyzetbe kerülnek.

Papírrepülő A hatvanas évek után, alkalmi játékként füzetlapból vagy keményebb papírból hajtogatták. Versenyeztek, kié repül tovább.

Gyufázás Főleg télen játszották, négy-öt gyermek körbeülte az asztalt, a gyufás dobozt talpra állították, majd pattintották. Előzőleg megszabták, melyik éle, lapja hány pontot ér. Szerre pattintottak és az eredményt jegyezték. Izgalmas versenyjáték.

Bicska, bicskázás Sok kézilgyességet igénylő játék, fiúk játsszák. A bicska a pásztorgyermek elmaradhatatlan kelléke, azzal sípot, botot faragott, de játékszer is volt. Magyar világban voltak a bolti, varasnyelű bicskák, hal-bicskák, amelyeket láncoccal, vagy bicskaszíjával felkötötték, hogy ne veszítsék el. Pásztorkodás közben körbeültek a földre, és volt vagy tíz-tizenkét pozíció amelyből dobtak, és jónak számított, ha a bicska beleáll a földbe. Mikor ez nem sikerült, a játékos kiállt a sorból. Versenyjáték, érdekes pozíciókkal: kézhátról, fogtól, homloktól, tenyérből.

Másfajta bicskázás Ennek a játéknak is a fő eszköze a bicska. Ezt a változatot öt-hat gyermek játssza. A szabadban egy vonalat húznak, mögéje állnak a játékosok, onnan indul a játék. Mindenkinek van egy pálcikája és egy bicskája. A vonaltól hat-hét méterre egy karót állítanak, arrafelé igyekeznek a versenyzők. Szerre feldobják a kinyitott bicskát, ha éllel áll bele a földbe, öt bicskahosszat jelent, ha fokra áll bele, akkor tízet mértek és a pálcikával jelölik. Mindenki a saját ritmusában halad a cél felé. Győztest is avatnak. Ma is ismert játék, a pásztorgyerekek játsszák. A baj csak az, hogy egyre kevesebb a pásztorgyermek!

Földlopózás Ezt is főleg pásztorgyermekek játsszák olyan helyeken, ahol gödröket áshattak. Minden játékosnak, számszerint öt-hat, volt egy horgas, jól meghegyezett 30—40 cm hosszú botja, lopófája, amelyet kemény fenyőfa-csapból faragtak. A játékosok számot kaptak. Az első játékos a földbe vágta minél mélyebbre a botját. A következő célja az volt, hogy botjával kiüssön legalább egy, de ha tud, akkor több botot is, de az övé talpon maradjon. Mindenkinek volt egy kis gödre és egy földcsomója. Ha valakinek kiütötték a fáját, az egy megadott célpontig szaladt. Addig a többiek lopták a gödréből a földet, így a gödör egyre nőtt. Egy idő után gödröt takartak. Aki sok földet gyűjtött és a gödre kicsi volt, annak a

takarás után maradt földje, és akinek legtöbb föld maradt, az nyert. A vesztest valamire ítélték.

Cikkezés Máshol is ismert játék. Szőrlabda és ütő szükséges a játékhoz. Egy téglalap alakú játéktéren elhelyezkedett a két dobó és a négy sarokban négy ütő. Még ástak négy lyukat. A dobó lódítja a labdát az egyik ütőnek, aki igyekszik minél távolabbra ütni azt. Ha sikerült, a két ütő összekopintják ütőiket, majd lyukat foglalnak. Ha nem sikerült, cserélődnek a párok. Valamelyest hasonlít a románok nemzeti játékához az oinához. Igen kedvelt játék volt a század elején, ma már nem játsszák. A futball kiszorította ezeket az ötletes játékokat.

Disznópásztor A század derekán igen elterjedt játék volt, más vidéken is ismertek a különböző változatai. A golfozáshoz hasonlít, szőrlabdával és ütővel játsszák. A játékosok körbeállnak, szétvetett lábbal, egymástól úgy két méternyire. Lábuikkal egy-egy gödröt ásna, de eggyel kevesebbet, mint ahányan vannak. A kör közepén van egy kisebb kör, a pajta. A játékosoknak bele kell hajtaniuk a szőrlabdát a lyukba. Egyikbe nem jut labda, nem elég ügyes, az lesz a disznópásztor. Ő középre indul, hajtja a disznóját, mindenki védi a saját lyukját. Ha valahová sikerül behajtani, az lesz a disznópásztor. Ma ritkán játsszák.

Talabor, talaborozás Egy széles deszka egyik felét gyaluval vagy fejszével „megcsapták”, mint egy sülécnek, hogy ne akadozzon a földbe, majd a talpát simára csiszolták. Elöl egy léccet szegeztek, amibe a lábukat támasztották, hogy ne csússzanak le róla. Száraz időben az avaron, szőrésesen gyorsan csúsztak lefele a hegyoldalról.

Fa-motorbicigli Az 1940—45-ös esztendőkbén a Gyimes völgyén német motoros egységek vonultak végig. Sok volt közöttük a motorkerékpáros. Ez elég volt ahhoz, hogy az ügyesebbje, inkább a nagyobbak, fából, deszkából a motorbiciglik mintájára saját fa-motorbicigliket tákoljanak össze. Nagyobb rönkből fűrészelték a kerekeket, azt kifűrták, deszkából ágat szegeztek, volt annak kormányja is. A nagy munkába besegítettek a legénytestvérek sőt az apa is. Zörgött, csattogott az oldalon, de száguldott lefele. Arra ült rá a gyermek, de nem mindig ért le éppen az aljba. Megtörtént, hogy fej hasadt, láb törött, de a gyermeket nem lehetett eltiltani a száguldás örömétől. Ma már a gyermekek gyári, márkás kerékpárokkal száguldoznak.

A gyermekek használtak egy sor olyan egyszerű eszközt, amelyek ugyan játékszerek is voltak, de valamilyen módon közelebb hozták a gyermekeket a zenéhez. Ilyenek voltak a következők:

Mozsika Csodálatos, mennyire szeretik a gyermekek, ha olyan dolgot, tárgyat készíthetnek, amelyik valamilyen hangot képes kiadni. Így majdnem minden gyermek megpróbált mozsikát faragni és összerakni. Itt is besegítettek az apa vagy nagyobb testvérek. Kifaragtak száraz fenyődeszkából egy hegedű alakú lapot, annak lelket tettek és húrokat szereltek rá, amiket stimolni lehetett. Készítettek egy nyirenttyüt vagy vonót, és a hegedű így hangszekrény nélkül is valamennyire szólt. Az ügyesebb mesterek rendes hangszekrényvel készítették, és így sokan tudtak minden szerben, utcában mozsikálni. Egyesekből jónevű népi zenészek lettek. Ilyen volt például Ambros Fülöp-Hosszú, aki a saját készítésű hangszerén tanult mozsikálni és még nyolcvan évesen is húzta.

Citera, citora Házilag is elkészült, de többnyire fűrő-faragó mesterek készítették. A század elején, de még a hatvanas években is majd minden háznál létezett citera, és minden gyermek, aki csak nem született botfűlűnek, citerált. Ez érthető is, hiszen a hosszú őszi és téli estéken otthon és a fonóban is, citerával pengették a felvidítő nótákat. Egy ideig fontak, majd megszólalt a citera, sarokba dobták a guzsalyakat és önfeledten táncoltak, énekeltek.

Furulya A másik fő hangszer, amelyet a vásáron, sokadalomban vagy Magdolna és Szent Andráskor tartott búcsúkon vettek és minden pásztor-gyermeknek a furulya jó társa volt. Az idősebb adatközlők még visszaemlékeznek, hogyan árulták óriási tarisznyájukból portékájukat a furulyakészítők. Lehetett ott válogatni, arasznyi és félméteres között, ki milyent óhajtott. A mesterek máshonnan jöttek, inkább románok hozták a furulyát, és mindenik tudott furulyálni. Itt szokatlan, szomorú pásztor dobnáikat énekeltek, s mintha egy más, teljesen ismeretlen világból pottyantak volna ide. Sok jó furulyás is akad még ma is Gyimesben, régen különböző táncalkalmakkor ezzel kísérték a citerát, sőt néha a hegedűt is, hisz a körkörös balkán táncokat jól lehet furulyaszóra járni.

Nyirfakéreg Elterjedt „hangszer” volt a pásztorok, gyermekek körében. Ez egy ovális alakra kifaragott és elvékonyított nyirfakéreg. Befalják, az íny és a fogak közé helyezik, szép sípoló, füttyülő hangot ad. Bármilyen nótát el lehet vele füttyülni, régen társult kísérőnek az előbbi hangszerekhez. Különösen szépen hangzott a szabadban.

Csengenyű, harang Minden háznál a kamarában szegre akasztva csengők, harangok sokasága várja a tavaszt. Ezeket a pihenő csengettyűket a gyermekek leakasztották a szegről, nyakukra kötötték és különböző állatokat

utánozva nyargalnak, hogy zajos tőlük a környék. Ez addig tart, amíg a nagyok is bírják a zajt.

Kürt A nagyobb levágott vagy elpusztult állat (tehén, ökör) szarvát lehúzták, lecsavarták a szaruréteget és a hegyes végére ferdén egy lyukat vágtak. Ezt fújják akárcsak a sípot. Nem lehet vele összefüggő melódiát kicsikarni. A pásztorgyermekek használják, egyúttal vadat is ijesztenek vele.

Fésűmozsika A szarú-fésűre vékony, rezgő celofánt vagy zsírpapírt tettek, majd ráénekeltek.

Fenyőkéreg-csanogató Tavasszal hosszú, szíjalakú fakérget hasítanak, azt kétrét tűrik és nagyokat csattan.

Fűzfa vagy *Rakomyasíp* (rekettye) Máshol is készítik a gyermekek. A síma ágat körbevágják, olyan éket vágnak belé, mint egy furulyának, majd gyengéden potyolják és lehúzzák a héját a fáról. Elöl dugót tesznek, épp mint a furulyának, egyik végét laposítva, majd fújják. Csak két-három hangot lehet tilinkózni. Tilinkónak is hívják.

Fingósíp A fentihez hasonlóan készül, de a végét elvékonyítják, és nem tesznek dugót. Ez összeszorítva visító, ruca-hangot ad.

Laposfű-kukorékoló Egy érdes, lapos fűvet befogtak a két hüvelykujj közé és azt fújták, kukorékoltak vele.

Füttyszó A füttyszó mint jelbeszéd nagyon régi, és különös jelentősége van egy olyan népcsoportnál, amelynek tagjai pásztorkodással foglalkoznak. Sok mindenre felhasználják itt a füttyszót. Ha a kiáltás nem hallatszik, akkor fütttyentenek egy vagy két ujjat a szájukba kapva és a füttyszó máris hasítja a levegőt. Azzal hívják be az oldalról a pásztorkodó gyermekeket, azzal hívnak ki a házból valakit, azzal terelik a juhokat, ijesztik a cseresznyelopó rigókat. És mennyi változata van a füttyszónak: nincs nóta, amit gyönyörűen el ne tudna „fütyörni” a guzsalyasságból hajnalban hazafelé ballagó legény. Óriási élmény a gyermek számára, az amikor először tud fütyülő hangot kiadni a sokszor csücsörgetett szájacskáján. Valóságos győzelem. Aztán a nagyobb gyermekek bemutatják, versenyszerűen fütttyechnikájukat. Az ujjakkal kb. tizenkétféleképpen lehet fütyülni: félkéz, két ujj, egy ujj, hüvelykujj, két kézről két ujj (mutató), stb.

Gyermekkoromban, ha sűrű erdőn kellett átmenni, és féltem a rengetegben (erdő), akkor mindig fütyörtem. Egy kicsit reszketett a hangom, de nem hagytam abba, amíg ki nem értem az erdő szélére. Ott a fáradtságtól hanyatt vágtam magam, és megpihentem.

Növények, fák, állatok is lehetnek játékszerek, játékok.

Nagylevelű brusztura Vizek mellett nő, nagy levelét esőernyőként használják a gyermekek vagy indiános játékoknál maszkként.

Seggvakaró (rózsabogyó) Juhsereg, pásztorok, vagy katonákat helyettesít.

Páfrány v. *ördögboroda* Egy nagyobb ágnak letépi a középső leveleit, meghagyják a két elsőt és két utolsót. Tökéletes első világháborús repülőt nyernek így, amely 5—7 méterre is elrepül. Versenyeznek ezekkel.

Vízpuska Bodzából vagy más üres belű növényből dugattyús vízi puskát készítenek. A locsolás mindig is vonzotta a gyermekeket.

Fadghintőzés Az öreg fenyőfáknak vannak 5—6 méteres lehajló ágai. Egyet elkapnak, lehúzzák, majd visszahökölve nekilendülnek és 6—7 métert is repülnek.

Bojtorján A ragadós bojtorján bogyóit letépi, majd ráaggatják a vállukra, mint tisztí csillag, fokozat vagy kitolásból egymás hátát megrakják azokkal. Főleg gyapjú ruhából nehéz eltávolítani a bojtorjánt. Mások megkitüntetések, érmek gyanánt használják.

Virágból koszorút, nyakláncot, karperecet fonnak a lányok. Közben énekelnek, táncolnak.

Papvirág vagy *margaréta* Szemfényvesztő játék. Valaki a kezébe vesz egy hosszúszerű papvirágot. Észrevétlenül a szárát megsodorja, majd azt az egyik újjával szorítja, és közben lassan engedgeti arra a mondókára, hogy „Sirülj kicsi papvirág / Sirülj kicsi papvirág /” A kisebbek bámulják a mutatványt.

Sáskaherélés Elég durva, kitoló játék, sokszor sírással végződik. Nyáron egy ravaszabb gyermek elfog egy kövérebb sáskát, azt a potrohánál átszúrja egy kemény fűszállal vagy vékony dróttal. Egy kisebb gyermek elhiszi, hogy ha behunyja a szemét, a nagyobb egy perc alatt képes megherélni a sáskát. A kis gyermek két tenyere között tartja a sáskát nagy izgalommal, és most jön a kitolás: a nagyobb hirtelen összecsapja a kicsi tenyerét, és a gyermek nagy csalódására és utálatára, ellepi őt a csúnya sárga lé. A porul járt gyermek sír, a nagyok meg vihognak.

Csigaverseny Tavasszal a gyermekek megfelelő helyről nagy éticsigákat válogatnak, kijelölnek egy sima helyet, sorba állítják a csigákat, és kezdődik a csigamenetelő verseny. Szabad biztatni, irányítani, persze azt a csigák fel sem veszik. Fogadásra megy.

Cserebogár Tavasszal, amikor megjelennek a májusi cserebogarak, a

nebulók megfognak egy cserebogarat, vékony dróttal vagy cérnával (tüvel) átszúrják a potrohát, hogy a szárnyát meg ne sértsék. Egy lábát kitépik, hogy sántítson. Elindítják egy irányba, felrepül, de a kötéstől nem szabadulhat, így kering percekig a fogoly repülő, zümmögő zajjal. Az iskolában is kipróbálják, órazavarni kitűnő. Udvarhelyen „gázsószekér” volt a neve.

Berbécs vagy kos verekedtetés, lovaglás Minden seregnék megvolt a maga berbécsse. A pásztorok a maguk állatát szembeállították egy másik berbéccsel és azok elkezdtek verekedni, hogy csak úgy csattogtak a szarvaik. 5—6 méter távolságra állították, a berbécssek még visszahúzódtak, majd összecsaptak. Verseny volt ez, egyikük győzött, a gazdája örömére.

Kutyakölykök verekedtetése A pásztorgyermeknek egyivású kutyakölykeiket összehergelték, azok sokszor véresre harapták egymást.

Talán fontossági sorrendben először kellett volna szólnunk az olyan régebbi játékszerekről, amelyekkel a gyermekek utánozták a felnőttek bizonyos munkafázisait. Ezek közül megemlíteném a következőket:

Kicsi lajtorjás szekér Minden fiúgyermeknek a nagyobb testvére vagy az édesapja faragott egy mini szekeret teljes felszerelésben, ellátva kerekekkel, lajtorjával stb. amivel szállítani is lehetett bizonyos dolgokat. Elébe, kis ökröket is faragtak. A kisgyermek a szegletben egész nap eljátszadozott vele: megpakolta, szállított, lepakolt, majd kezdte újból. Ahogy nőtt a gyermek, nőtt a szekér is. Ekkor már olyan kicsi szekere volt a gyermeknek, amivel csak kinn játszhatott. Ezzel hordta be a fát a favágóról és így egy lépéssel közelebb került a munkához.

Kicsi kasza A 10—12 éves gyermek alig várja, hogy nagyobb legyen. Az apja körül ténfereg, elkéri, próbálgatja a nála kétszer nagyobb kaszát. Az apa kiskaszát szerel nyélre a fiúgyermekének, akik utánozzák az apjukat, letapossák a fűvet, de nem tudják rendesen lekaszálni. A felnőttek nem dorgálták meg a gyermekeket, sőt dicsérték és ezzel munkára nevelték őket. Két-három év múlva az apa örömére, már hasznos munkát végeznek, segítenek a kaszálásban is. Erről így mesél Tankó József (Jáni) 1918-ban született adatközlő: „Tizenkét éves lehettem, amikor apám szerelt nekem egy kicsi kaszát, csak úgy játékból. Én addig mind jártam a fejire, hogy meg kellett nekem azt csinálja. Na fiam, ezt a játékot akkor úgy a kezembe vettem, hogy ma, 81 évesen se tettem le.”

A kaszálás soha nem volt könnyű munka. Tankó Péter-Bitang 1898-ban született adatközlő meséli: „Nagyapámmal kaszáltunk az oldalon, én olyan tizenkét éves fickó lehettem. Úgy láttam, nagyapám mindig könnyedén,

élvezettel vágja a fűvet. Én pedig izzadtam, mint Gerő a nyújtópadon. Mondom is neki:

— Jaj, nagyapó, olyan meleg van, úgy meguntam a kaszálást, már egy hete kaszálunk!

— Fiam, én 75 esztendőös vagyok, már régecske, hogy kaszálók, de soha nem szerettem a kaszálást. Bolond, aki az ilyen munkát szereti! De muszáj csinálni!”

Más játékok és munkautánozók: kicsi szánkó, tiló, szövőszék, esőrlőkerék, ezekkel utánozták az asszonyok munkafázisait. Az ötvenes évek után gyakran utánoznak más munkákat is: boltoznak, tanítónőznek, iskoláznak, doktoroznak, anyáznak, apáznak, csendőroznak, szobákat rendeznek be deszka végből összerakott „bútorokkal”. Sok ügyességet, önállóságot és ötletességet követelnek ezek a játékok. Képesek naphosszat bütykölni ezekkel. A hatvanas évektől már az üzletből is vásároltak apró mini bútorokat és a leánykák azzal rendezték be kis szobájukat.

Már a század derekától vásároltak a búcsúkon fa és más anyagból is készült ötletes, mozgó játékokat. Ezeket a gyermekek könyörögték ki maguknak, ha jelen voltak a búcsún, vagy búcsúfiaként hozták a nagyobbak. Ilyen alkalmak voltak a Mária-Magdolna búcsú — Gyimesközéplokon, július 22-én; Szent András búcsúja — Gyimesfelsőlokon, november 30-án és a Csíksomlyói Pünkösdi búcsú, ahová legalább egyszer-kétszer minden gyimesi csángó gyalog elzarándokol.

A következő játékokhoz nem szükségeltetett egyéb, csak ügyesség és erő.

Bakkecskésés Fiúk játsszák pásztorkodás közben, és az iskolában. Egy fiú leguggol, „kecskét formál”. A szaladó fiúk a guggoló hátára támaszkodva, átugornak rajta, majd ők is elégguggolnak. Így nő a kecske, de hátulról fogy is, mert egy játékos többször guggol, ugrik.

Ostorcsapózás A fiúgyermekek összefogva a kezüket egy hosszú láncot alkotnak. Az oszlopot egy erősebb fiú vezeti. A végére kisebb gyermekek kerülnek. Kigyózva, kandargózva megindul az oszlop, mint egy ostor. A nagy kanyarokban az utolsó kilengése, sebessége sokkal nagyobb, valósággal repül az utolsó, lába sem éri a földet. Ha valahol megszakad az oszlop, az utolsó gurulnak. Mezőn, legelőn, pásztorkodás közben játsszák, néha az iskolában szüneten is. Vettetőzésnek is nevezik.

Kutyakalanga Két-három fiú összeegyezik, kinéznek egyet, arra rárohannak, és egyikük elkiáltja magát: „Ide, ide a kutyakalangyába!” Egymás

hátára ugranak, nagy „kalangya” keletkezik, a legalsó alig jut levegőhöz. Alkalmi játék.

Dungózás Szintén fiúgyermekek játsszák, mezőn, pásztorkodás közben, de a fonóban. A hunyó egyik kezét, tenyerével kifelé fordítva az oldalára tette, a másikkal eltakarta a szemét. Körülötte 6—6-on nyüzsögtek, zümmögtek, akárcsak a dongók. Valaki jót szózott a hunyó tenyerébe, mindenki úgy tett, mintha ő ütött volna. A hunyó ki kellett válassza a sok közül az ütőt. Ha nem találta el, újból hunyt, ha eltalálta, akkor az illetővel helyet cserélt.

Vadkacsázás Ennek a játéknak a nevéhez semmi logika nem kapcsolódik. Kört fognak, a dobó céloz szörlabdával, később gumilabdával, és ha eltalál valakit, az kiáll.

Seggbálozás Fiús, durva játék, mindenhol lehet játszani, de régen a fonóban ütték. Más székely vidékeken is ismeretes. Valaki helyet foglalt egy széken, és a hunyó fejét lábaköze fogta, két kezével eldugva a szemét. Haton-heten a játékosok izegtek-mozogtak a hunyó mögött, közben valaki jót szózott a hunyó fenekére. Az rögvest megfordult, de mindenki mímelte az ütést és nehéz volt kitalálni ki is a tettes. Ha mégis eltalálta, helyet cseréltek, ha nem, ott ült, amíg kékre verték a fenekit.

Húzd meg, ereszd meg Máshol is ismert záloghagyó játék. A nagyobb fiúk és lányok közösen játsszák, akiket már legyezget a nemiség szele, akiket már vonz a másik nem. Van egy bíró. Fiúk, lányok körbe állnak, és félkézzel megfogják a nagy kendő szélét. A bíró mondja nagy szaporán: „Húzd meg, ereszd meg, húzd meg”... és hirtelen rámutat valakire. Ha az illető fordítva reagál, akkor zálogot hagy. Amikor mindenkinek záloga van, egy segédbíró kérdi, miközben a letakart zálogok közül egyet a kezében tart: „Mit ítél a bíró annak, akinek a záloga a kezemben van?” Ötletes, vicces ítéletek születnek, amelyek szórakoztatják az egész közönséget (pl. állatot utánoz, elismeri, hogy ő nagy számár, vagy fiú, megcsókolja ezt és ezt, vagy szerelmet vall, verset mond stb.).

Repül a, repül a Az előzőhöz hasonló zálogos játék, máshol is ismerik. Középen áll egy játékvezető, a játékosok, fiúk, lányok körbefogják. A játékvezető igyekszik becsapni a játékosokat. Gyorsan mondja a következő szöveget: „Repül a, repül a, repül a... fecske, kecske stb. A két mutató ujját hirtelen felemeli és ha olyant mondott, hogy valóban repül, akkor a játékosok is, majdnem vele egyidőben felemelik a két mutató ujjukat. Egymásután gyorsan hasonló hangzású szavakat mond pl. fecske, kecske, gólya, óra stb.

Mindig akad aki téved, elsietti a dolgot nagy buzgóságában, vagy esetleg elkésik, és akkor rögvest zálogot ad. A zálog kiváltás úgy történik, mint az előző játéknál.

Csalóka-háborítás Háborús játék, 12—15 éves fiúk játszották. Úgy mint a nagyok háborújában, itt is kerültek önkéntes növerek, akik a „sebesülteket” gondozták, kötözték. Két csapatra oszlottak, magyar és román, később magyar és orosz csapatra. Volt ott határ, tisztikar, a nagyobb gödrök voltak a lövészárkok. Létezett előörs, előfutár, kém, egyszóval minden ami egy jó kis háborúhoz szükségeltetett. Titkos volt a csapatok elhelyezése, de a kémek azért voltak, hogy felderítsék. Egy adott pillanatban összecsapnak, dobálják egymást csalókéval. Nem veszélytelen ez a játék. Területeket foglalnak el, foglyokat ejtenek, azokat vallatják és mint minden háborúban, itt is győzteseket avatnak, békeszerződéseket kötnek. Általában a magyar győzött, de mint a történelemben, bizony a fordítottja is megesett.

Számháború A fenti játéknak egy újabb stílusú változata. A játékosok számot viselnek. A számok kiáltásával, ha az valós, egyik fél lelövi az ellenség katonáját, aki azonnal fogoly lesz. Így lassan elfogynak, fogságba esnek a „katonák”, valahogy úgy mint a Donkanyarnál. A befejezés egyezik az előbbi játékéval.

Fekete-emberezés Gyakori, elterjedt játék. Változatai: *Ördögözés*, *Gonoszozás*. Fiúk, lányok játsszák vegyesen úgy 10—12 éves korig. Az itt legismertebb változatát írjuk le. Szereplői: fekete ember (ördög), anya, gyermekek. A fekete ember elrejtőzik a pincében vagy régebbi bebújta verembe. Az anya otthon marad, a gyermekek pásztorkodni vagy iskolába mennek. Hazaérkeznek és éhesek. Az anya leküldi őket, hogy hozzanak föl káposztát. A fekete ember egyet mordul és a gyermekek elszaladnak. Az anya ismét leküldi őket pityókáért. A fekete ember újból morog. A gyermekek lehívják az anyjukat, aki kérdi:

- Ki az?
- A feketé ember.
- Mit iszik?
- Embervért.
- Mit eszik?
- Emberhúst.
- Mibe takarózik?
- Emberbőrbe.
- Hány órára jön ki?

Ekkor mond egy számot a fekete ember. A gyermekek körbe állnak és mondják a számokat. Akire esik a fekete ember száma, abból lesz az új fekete ember.

Kicsikenyerezés Gyakori játék, fiúk, lányok játsszák úgy 12 éves korig. Sorjában, egymás után leültek a földre szétterpesztett lábakkal és testközben. Haton-heten játszották. Elöl állt két dobó, egyik az angyal, a másik meg az ördög. A dobók két szálkából egy keresztet tesznek az ülő gyermek elé. Megsült a kenyér, dobjuk ki, volt a parancs, és az angyal meg az ördög megfogták az elöl ülő gyermek kezét, lábát s előre dobták. Ha úgy sikerült kidobni, hogy a kereszt nem mozdult el, akkor az angyalok seregét, ha meg elmozdult, akkor az ördögökét gyarapította. Azután a két csapat kulcsot dugott, valahová a saját területére. Egy adott jelre keresni kezdték a másik csapat kulcsát. Aki először megtalálta, hangosan kiáltotta: „Megkaptuk az ördög kulcsot / Megkaptuk az angyal kulcsot!” Az illető csapat győzött.

Hátulsó pár előre fuss Elterjedt sportos, kergetőző játék. A gyermekek párossával sorba állnak, igyekeznek gyorsan futó párt választani. A sor elején rájuk leselkedik a macska. A hirtelen elhangzó kiáltásra, hogy „Hátulsó pár előre fuss!” megindul a hajsza. A macska igyekszik mindig a pár között lenni és valamelyiket elkapni. A játékosoktól függ a siker. Ha egyiket elkapta a macska, azzal párt alkotott, és a másik lett a macska.

Cekalárom cekapecc, a macska maradjon meg Az előbbi játék egyik változata, az iskolából terjedt, az udvaron vagy kertben játszották 9—12 év körüli gyermekek. Csak a hajszaindító szöveg változik, amely jelt ad a pár szaladására. A címben lévő szövegre indul a hajsza.

Csürkőzés Az ostorcsapózás egyik változata. 9—12 év körüli gyermekek játsszák, ismert játék más magyar vidéken is. A gyermekek megfogják egymás kezét, láncot formálva. Egy erősebb, nagyobb gyermek vezeti a láncot. Kineveznek egy „ülüt”, aki el kell fogjon egy csirkét. A kijelölésre valamilyen kiszámolós mondókát használnak. Kandargóznak, mint a kígyó, az utolsó gyermek igyekszik szabadulni a ragadozótól. Lábai alig érik a földet. Sok ügyességet igénylő sportos játék.

Füsteresztés Becsapós játék. A nagyobbak elhitegetik egy kisebb gyermekkel, hogy képesek a szemükből füstkarikákat eregetni. Égő szivar van a huncut kezében. A kiszemelt gyermek behúnyt szemmel erősen összpontosít, egy idő után a másik gyermek szemeit vagy fülét nézi, s közben várja a füst szivárgását, kezeit előre nyújtva, mert ez a szabály. Közben a nagyobb lókötő megégeti a kisebb kezét az égő szivarral.

Üstözés Ez is kitolós játék. A nyári szálláson, a kalibánál ott lóg felakasztva minden tűzhely felett, a kormos puliszkafőző üst. Egy nagyobb nebuló leültet sorban három-négy kisebb gyermeket, kezébe veszi az üstöt, és elhitei a kicsikkel, hogy ha behunyják a szemüket, és figyelemmel kísérik az ő mondókáját, félig lesz az üst kedvenc ételük, az üstbe-tejjel. Értelmetlen szöveget berbetyil, közben istencsen bekormozza a kicsik ártatlan arcát. A nagy kacagásra kinyitják ők is a szemüket, az üst üres, de az arcuk koromfekete.

Bakkfütyőzés vagy *Kecskézés* Elterjedt játék, igen sok változata ismeretes. Csak fiúk játsszák. Egy közülük kezeit a térdre téve, kicsit előre hajlik, mint egy kecske. A fiúk sorba állnak, majd szerre átugranak a kecskén. Aki ugrott, az is kecskét formál, a kecske egyre nő, majd összeomlik, amikor már nem tudják átugorni. Előbb már láttunk más néven egy ugyanilyen játékot.

Akinek leghamarább meglátom a... Pásztorkodás közben játsszák, a gyermekek, fiúk, lányok körbe ülnek a földre. Van egy játékmester, aki elkezd a mondókát: „Mit játszodjunk, csenget, bomgot, békalábat, akinek leghamarább meglátom a... a... a...” és mond egy testrészt, amit el lehet rejteni, de úgy mondja, hogy közben másra mutat és így becsapja a játékosokat, majd így folytatja: „az eszi meg a falu szarát!” Gyors reagálásra van szükség, mindig valaki elkésik, és annak jó étvágyat kívánnak.

Aki a leghamarább megszólal; Csendkirályozásnak is nevezik. A csapat körbe ül, de most a játékvezető a következő szöveget mondja: „Figyelem, figyelem! Aki a leghamarább megszólal, az zálogot ad” vagy egyszerűen „az eszi meg a falu szarát!” Mindenki integet, grimaszkodik, hogy valakit szóra bírjon.

Sírülj kicsi szék... Nagyobb fiúk és lányok játsszák, a fonóban, mert itt csókra van kilátás. Középre állítanak egy fejőszéket. A játékvezető és a széken ülő között a következő párbeszéd zajlik:

- Sírülj, kicsiszék!
- Nem tud.
- Meddig?
- Keddig.
- Mit vár?
- Csókot. (almát, barackot, ölelést stb.)
- Kitől?

Mond egy nevet, s az végrehajtja a kívánságot. A nagyobb gyermekek is,

akárcsak a legények, leányok, „csókot várnak” hiszen már elindult a nemek közötti vonzalom.

Kútba estem, ki vesz ki? Szintén zálogos játék-változat.

Búzózás Ismert labdajáték, már a harmincas években is játszották szőr-labdával. Két csapat van: egyik a benti, vagy ütő, a másik meg a kinti vagy fogó. Téglalap alakú pályán folyik a játék. Az egyik szélen egy-egy adogató, tőlük 25 méternyire van a kifutó. Ütés, dobás, fogás mind-mind ügyességet követel. Hasonlít a román ojna játékhoz.

Ülözés Elterjedt, csoportos kergetőzés. Az ülők becsapnak a galambok közé, foglyokat ejtenek, újra kirajzanak.

Virágzás Főleg a leánykák igen kedvelt játéka, de a kisebb fiúk is gyakran beállnak játszani. Tavaszal a réten, mezőn, pásztorkodás közben játsszák. A játékosok sorba leülnek a földre és mindenki egy valamilyen virágnevet kap. Először az angyal érkezik:

- Cin, cin, cin (csengetés helyett).
- Ki jár itt?
- Az angyal az arany lapáttal.
- Mit keres?
- Virágot.
- Milyen nevezetűt?

Ha eltalál egy nevet, azt viszi magával. Persze igyekeztek ritka virágneveket adni. Ha nem talált olyan nevű virágot, akkor a válasz „nincs” volt és eljött az ördög az ő szövegével:

- Dur, dur, dur.
- Ki jár ott?
- Az ördög a mocskos lapátjával.
- Mit keres?
- Virágot.
- Milyen nevűt?

— Bazarózsát (vagy mást). Ha volt olyan, vitte, ha nem, akkor megkapta a választ: — Kiszáradt.

A végén egy vonal két oldalára álltak, mint a kötélhúzáshoz, megfogva egymás kezét. Az győzött, aki több virágot vitt.

Papmacska Hunyócska-szerű játék. Egy gyermeknek elkötik a szemét, ő a papmacska. Jól megforgatták, körbefogták és össze-vissza kiabáltak: „Erre, erre, papmacska!” Addig szaladt, amíg sikerült egyet elkapni, bekötött szemmel is. Az lett a papmacska.

Itt zereg az aranygyűrű A szabadban játszották 10—13 éves fiúk és lányok. Leültek egymás mellé a földre. Volt egy osztogató. A gyermekek összetették a két tenyerüket, mintha imádkoztak volna. Az osztó valakinek a kezébe csúsztatta a gyűrűt, a többinek csak mímelte az osztást. Még a játékosok sem tudták, kinél is van a gyűrű. Az osztó a következő szöveget mondta az osztásnál: „Me neked es, me neked es, hogy maradjon még nekem es.”

Volt egy hunyó, aki a sok mozgó kéz közül ki kellett találja, hol van a gyűrű. Közben éktelen, hívogató zajjal ezt zengte a gyermekcsereg:

„Itt zereg az aranygyűrű,

Itt zereg az aranygyűrű.”

Ha megtalálta valakinél a gyűrűt a hunyó, az illetővel helyet cserélt.

Kelj fel Jancsi Párbeszéd, tréfás játék. A gyermekek egy vonalba állnak, tőlük 8—10 méternyire áll a játékvezető. Egy közülük lefekszik. Következik egy párbeszéd:

— Kelj fel Jancsi!

— Hány órára? A játékvezető mond egy számot. Előzőleg minden játékos számot kapott. Mindnyájan a játékvezető felé tartanak. Van tetű, bolha és sáska lépés, mindenki a maga ritmusában halad, a játékvezető ítélete alapján. Lehet csalni, de ha észreveszik, az illető visszamarsol az induló helyig. A nyertes az, aki hamarabb elér a célig. Ő lesz a következő Jancsi.

Szegényemberezés Legfeljebb négy játékos szükséges: egy szegényember, egy király, egy bíró és egy tolvaj. Ezeket a neveket ráírták egy-egy cédulára és mindenki, amit kihúzott, az volt a szerepe. Régebb jelek voltak: falevelek, fűvek, kicsi kövek, ami a kezügybe került. A választás után a szegény embernek ki kellett találnia, ki a tolvaj. Ha eltalálta a tolvajt, azt a király és a bíró megbüntették, ha nem találta ki a szegényember, akkor őt büntették meg. Addig játszottak, kitalálva sok mókás büntetést, ameddig csak beleuntak.

Höngörgőzés Majdnem mindenik ház hátsó udvara addig nyúlt hátrafele, ahonnan már a lejtő, az oldal kezdődött. A 7—8 éves gyermekek kedvenc játéka az volt, hogy kimentek az oldalra, és onnan nagy visítozás közben behöngörgöztek, versenyezve. Sokszor elszédültek, sőt megtörtént, hogy este, az anyák nagy aggodalmára hányingerük volt. De ki tudta volna megállítani őket, hogy reggel ne kezdjék újra?

Küzdés (birkózás) Ennek is több változata van. Sportos, erőt fitogtató játék. Ebből gyakran harag is származik, ha valaki nem akarja elismerni, hogy nálanál is van erősebb gyermek. Létezik *karból küzdés* és *derekből küzdés*. Bizonyos szabályokat állítanak szabad-e akasztani, bogot vetni stb.

A játék mint hagyományörzés

A fentiekben láttuk, hogy a gyermekek időközben a korhoz kapcsolódó játékokat találják ki, ha kell újítanak. A játéktér is — és itt gondolunk a játékokra és az eszközre — időnként változik. De vannak játékok, amelyek nemzedékről-nemzedékre átmennek, és éppen mint egy népdal, ez sem ismer kort, átlebeg a századok felett. Ezeket már folklórnak tekintem. Sok közülük népköltészeti darabokká csiszolódott. Gondoljunk csak a mondókákra, amelyek a játék szerves részei.

Itt először is a *Gyermeklakodalomra* és a *Serketáncra* gondolunk. Mik is ezek, játékok vagy már hagyományos szokások? Azt hiszem, mindkettő. Mert játsszák, átélik, utánoznak valamit, ami a felnőttek életének egyik legfontosabb eseménye. Sok résztvevőt foglalkoztató szerepjáték. Teljesen utánozták a felnőtt-lakodalom hagyománykörét. Felejthetetlen és hasznos játékok voltak ezek, itt tanultak táncolni, énekelni, utánozva a nagyokat, lassan-lassan belopakodtak azok világába. És ne feledjük, hogy a későbbi jó szószólók, a gazdák is, akiknek olyan nagy szerepük van a lakodalmi ceremónia levezetésében, itt tették az első lépéseket. Tankó József-Jáni a következőképpen beszél erről: „Én má 14 éves koromban elkezdtem gazdászolni a gyermek-lakodalmakban, s a mai napig folytatom azt”. És mi megjegyeznők, hogy nem is akárhogyan, hisz az egyik legkeresettebb lakodalmi gazda volt itt, Gyimesben. A gyermekek innen ismerték a kb. 35 féle helyi táncot. Sajnos, a hatvanas évektől kimaradtak ezek a gyermek-lakodalmak. Ugyanez a helyzet a serketánccal is, amelyről már elébb szoltunk. Ez az aprók, a serkék tánca volt, ahol átvették a felnőttek szerepét. Itt említem meg, hogy a tánctanulásnak is fokozatai voltak: csürben, seprűvel, pálcával, nagyobb leánytestvérrel, esetleg az anyával próbálták az első lépéseket. Csak azután mentek, mertek táncolni a serketáncban. És így, észrevétlenül, lassan besétáltak a felnőttek világába. Visszatérve a serketánchoz, maga a tánc és az egész ceremónia is, játék, szereplés. De vajon a játék szó meddig ragozható, mi is a játék, van-e határ az élet és a játék között? A gyermeknek minden lehetséges mozgás, tárgy játéklehetség. A kert végében, ahol folydogál a patak, a gyermek képes egy idomtalan forgácsdarabot órák hosszat úsztatni. És ki tudná megmondani, mi ez a forgács: aranyhal vagy luxushajó? És a gyermek boldog. Akármilyen világban, a játék boldogságforrás. És néha menekülés a kegyetlen valóságból. Ki ne látott volna rongyos cigánygyermeket önfeledten játszani? De az

utcagyerekek is játszanak, mert a gyermekből nem lehet kiszakítani a játékot. Milyen jó is lenne, ha a felnőttek is tudnának játszani, szívből kacagni!

A verses mondókákat, kiolvasókat szintén ebbe a csoportba sorolnám, hisz ezek már népköltészeti darabok és folklórrá ötvöződnek. Különböző változataik más vidékeken is ismeretesek. Itt a leggyakrabban előforduló versikéket említem, amelyeket a harmincas években, de még ma is előszeretettel mondanak a gyermekek.

1. Gyertek, gyertek gyermekek / Kását főztem, egyetek!

2. Kása, az Isten áldása / Ha Máté meglássa / A beledől es kiássa. Máté egy örmény kereskedő volt itt a negyvenes években — „kicsi magyar világban”

3. Péter, Péter polcon / Kéri macska nyolcon/

Ha nem adja nyolcon / Maradjon a polcon.

4. Én lementem a pincébe túrót csipegetni

Utánam jött édesanyám jól megveregetni

Nád közü bújtam / Nád sípot fújtam /

Sípom mondta di-dó-dó / Te vagy a hunyó!

5. Én, te, ő / Mi, ti, ők / Ki a nagyobb számár, én vagy ő?

6. Elöl megy az Úr / Ki a szarba túr

Utána a kapitány / Ki a tyúkszarba pipál.

7. Én vagyok én / Te vagy te / Ki a nagyobb számár, én-e vagy te?

8. Hétfő hetibe / kedd kedvibe / Szereda szeribe / Csütörtök csüribe /

Péntek pitvarába / Szombat szobájában / Vasárnap az Isten házában.

9. Budapesten volt egy bolt / Abban mindenféle volt /

Tű, cérna, karika / Húnyó lettél Marika.

10. Egy üvegben ül egy törpe / Megkérdeztem milyen színt szeretsz te/

Mondd meg te / Kis törpe!

11. Fát vágok, fát / Régi rakottját / Fehér magyarát / Aki velem vers /

Én is azzal vers / Fogadjunk egy kupa borba / Huszankettő ez!

A versike szótagolása közben fejszével, vagy bicskával vonalakat húz a mondó és 22 vonal lesz a végén!

12. An, tan, ténusz / Sző, reke, tenusz / Sző, reke, tüki / Emi, péni, jupi, téni / Effer, gaffer, gumi, váni. / — Értelmetlen kiolvasó szöveg.

13. Tű, tű, tű / Ekere, mekere / falat lett a nyelvemre / ragadjon a vén cigányné seggire / nyelvestől!

14. Elment a pap almát lopni / elfelejtett zacskót vinni /

Lehúzta a pap a gatyát / Abba vitte el az almát.

15. Ettem, ittam, jóllaktam / Majdnem, hogy ki hasadtam!

16. Hogy hívnak? — Kááruuly.

Mikor nősülsz? — A nyáároom. / Hány párnád van? — Háároom. Macs-
kafeleselgetés.

17. Egy, kettő, három, négy / Bandi Józsi hova megy / Én a boltba
tubákért / Három lábú leányért.

18. Csere, bere, fogadom / Többet vissza nem adom / ptü, ptü, ptü.

19. Madarak voltunk, földre szálltunk / Búza szemet kapirgáltunk /

Egy, kettő, három / Te leszel a párom.

20. Madarak szálltak szárnyak nélkül / Ágra ültek lábak nélkül /

Elrepült Péter, elrepült Pál / Visszajött Péter, visszajött Pál.

A versike mondása közben mindkét kezére (körmére), ráragaszt egy-egy
madársóska levelet. Bohóckodó, szemfényvesztő játék, mert közben eldugja
azokat a lapikat, majd „előjönnek”.

21. Jó napot, jó napot / Adjanak egy kalapot / Három lábú malacot.

22. Mit látsz, Ignác? / Eget, földet, vaskarikát.

23. Kedden kedvem kerekedett kocsikázni, kocsikázás közben kitörött
Károly kocsisom karja, kérlek kedves Kálmán komám, küldjél kilenc kiló
kámfort Károly kocsisom karja kezelésére.

24. Aki reám haragszik / Egyék békát tavaszig,

Tavasz után egeret / Míg a szeme kimered. — Csúfolódó.

25. Csóré purdi vaskandér / Kinn a segged takard bé!

26. Árukodó Júdás / Kell-e kotlott tojás?

27. Híd alatt szekereznek / Nyelved alatt szart keresnek.

28. Reszelő, meszelő, szart eszik a legelső.

29. Istán, Pista kapitány / Fut a disznószar után.

30. Bulátott asszonynak, bulátott gyermeke / Nagyot szart a ház közepibe
/ Sirdogál mellette. — A nyafogó gyermekre mondják.

31. Sűrű erdő, kopac mező / Pillogtató, szimmogtató

Itt béiszom, itt megáll / Itt a kulacs, itt igyál!

32. Állelujja, szent furulya, / apám fujja nem a fija. — Paputánzó.

33. Mihály, Mihály itt ne hálj / Ha itt halsz es lábtól hálj / Hogy
gyermeket ne csinálj!

34. Péter, Péter, Péterke / A pad alá bédergete /

Kilenc férget megfogott / A tizedik elfutott. — Névcsőfoló.

35. Jóska, Jóska baboska / Kert oldalát lefosta /

Kicsi kutya kacagta/ Jóska biza lenyalta. — Névcsőfoló.

36. Síró, bögő masina / Sír vala, kacag vala / A segge sipos vala. /
37. Elöl túró művesek / Hátul sebestejések. /
38. Csángó, bángó, pinarágó. — Csúfolkodó.
39. Magyar, magyar, macskaszar / Tengerített kutyaszar — Csúfolkodó.
40. Gyurka, Gyurka / Elfogyott a hurka. — Névesúfoló.
41. János, megfőtt a bálmos. — Névesúfoló.
42. Anacska, papnitt való vén macska. — Névesúfoló.
43. Utánozó majom a szájadba tojom.
44. Ádám s Éva / Két szem szilva.
45. Tankó Péter nagyszamár / Két fülivel kalapál. — Csúfolkodó.
46. Aladár, neked szarik a madár. — Csúfolkodó.
47. Péter pete polcon / kéri macska nyolcon / Ha nem adja nyolcon/
Maradjon a polcon.
48. Hinta, palinta, három véka pityóka.
49. Ketten vagytok édes egyek / Ketten se értek meg egyet.
50. Gurucsa tekerd meg / Fokhagymával csiptesd meg! — Elvarázsló
mondóka.
51. Se-gít-se-tek, se-gít-se-tek! / Menj a szarba; Menj a szarba! — Vo-
natutánzó, amikor az nehezen megy.
52. Úgy kellett / Káposztába hús kellett! — Kárörvendő mondóka.
53. Izé megízélte ízét az izé kapujában. — Arra mondják, aki nehezen
beszél.
54. Holnap után, délután / Fut a pap a lé után.
A kántor es utána / Letaszított gatyába. — Csúfolkodó.
55. Ilyen macska mellett / Alunni es lehet!
56. Erre kakas, erre tyúk / Erre víz az igaz út.
57. Ide ki a gödörbe / Kilenc kutya dögölve / Kés, villa mellette
Aki hamarabb megszólal, az eszik belőle.
58. Eccer voltam nálatok / Letöröit az ágyatok
Ripp, ropp, ropogott / Tetű, bolha szotyogott.
59. Tisza, Duna, Dráva, Száva / Törjék el a lábod szára! — Kiolvasó
vers.
60. Ez elment vadászni, ez meglötte, ez hazavitte, ez megette, ennek a
kicsinek semmi sem maradt.
61. Csip, csip, csóka / Vak varjucska / Jó volt-e a kis fiúcska!
Ha jó volt a kis fiúcska / Ne csipd meg őt, vak varjucska! Hess! Hess!
Hess!

62. Gyí, gyí lovam Barassóba / Mit veszünk ott a vásárba? /
Dobot, sípot, furulyát / Fényes szőrű paripát.

63. Nem hiszed? Mássz fel a hiszemfára / Nézz be a Vén Hiszemné
valagábal!

64. Ég szakadás, föld indulás / A fejedem egy koppanás!

65. Hamar ide gyűljenek / csípős túrót vegyenek! / — Egy gyermeket
valaki a hátára szorít és a többik elkezdik csipkedni!

Becsapós, kitolás párbeszéd

66. Mit játszodjunk, csenget, bongot, békalábat / Akinek leghamarább
meglátom a... körmit (vagy bármit) az eszi meg a faluszarát!

67. Egy gyermek úgy tesz, mintha keresne valamit, addig, amíg valaki
megkérdezi:

— Mit keresel?

— Egy alkalmas helyet, ahol megcsókolod a fenekemet.

68. Mibe esnél inkább bele, egy kád szarba, vagy egy kád mézbe?

— Egy kád mézbe.

— Jó, de utána megnyaljuk egyik a más!

69. — Találkoztál-e a kémmelel?

— Melyik kémmelel?

— A seggecskémmelel!

Énekes-táncos játékok

A legismertebb énekes-táncos játékok, amelyeket fiúk, lányok vegyesen
játszották:

1. Dombon törik a diót, a diót / Rajta, vissza mogyorót, mogyorót /
Tessék kérem megbecsülni és a földre lecsücsülni, csücsü!

2. Elvesztettem zsebkendőmet, megver anyám érte...

3. Körbe áll egy kislányka / Lássuk ki lesz a párja

Lássuk kit szeret a legjobban / Azzal forduljon gyorsan /

Ezt szereti legjobban/ Ezzel fordul ő gyorsan/

Vége, vége, vége mindennek / Vége a jó kedvünknek.

4. Nyuszi ül a fűben / Ülve szundikálgat

Nyuszi talán beteg vagy / Hogy még egyet sem ugrassz /

Nyuszi hopp, nyuszi hopp / Nyuszi egyet bekapott.

5. Bújj, bújj zöld ág, zöld levelecske / Nyitva van az aranykapu...

6. Lánc, lánc, eszter lánc / eszterlánci cérna...
 7. Zöld fű, zöld fű a lábom alatt / Aki a legszebb lesz, tőlem csókot kap / Ez a szépruhás lány, ez nekem nagyon tetszik / Fordulj egyet, hadd látom / Te leszel a virágom / Így, úgy nem bánom, te leszel a virágom.
 8. Tüzet viszek, ne lássátok / Ha lássátok se bánjátok / Ég a rokojátok...
 9. Most viszik, most viszik Danikáné lányát...
 10. A gazda rétre megy, a gazda rétre megy / A gazda ki a, ki a, ki a, ki a, rétre megy / A fia vele megy, a fia vele megy... így sorba magával viszi a játékosokat, menetelve, énekelve.
 11. Hetven éves öregapám most házasodik / Összeveri a bokáját, úgy ugrándozik / Gólya, gólya, sárgalábú gólyamadár. Régi népi táncot vettek át és a gyermekek játsszák, a felnőtteknél kimaradt.
 12. Hegyek között, völgyek között zakatol egy vonat / A legszebb leányok közül téged választalak / Ezt szeretem ezt pedig nem, / Ezt szeretem, jöjjön velem.
 13. Beültettem kiskertemet a tavasszal / Rózsa, szegfű, liliom és gyöngyvirággal / Ki is nyíltak egyenként / El szeretném adni mind / De most mindjárt! // Én megveszem virágodat, ha eladod / Ha az árát, te magad is nem sokallod / Versenyfutás az ára / Uccu lássunk utána / De most mindjárt!
- Megfigyelhetjük, hogy habár a gyermekek otthon még a hetvenes évek végén is nagyrészt a helyi nyelvjárás szavait alkalmazták beszéd közben (héza, hujza, evel, minnyá stb.) ezekben az irodalmi kiejtés szerint énekeltek, úgy, ahogyan azt az iskolában hallották.

Észrevételek a játékok, játékszerek eredetéről,
elterjedéséről Gyimesben

A fenti játékok közül vannak igazi helyi játékok is. Szembeötlő, hogy főleg a 60—80 évesek játécai, játékszerei nagyon egyszerűek voltak, majd-nem egészében a felnőttek életének, szokásainak utánzására szorítkoztak. A múlt században alig volt, aki iskolát végzett volna, sokan egyáltalán nem látogatták az iskolát. A század elején magyarországi „tanyítókisasszonyok” jöttek a gyimesi falvakba, és magukkal hozták az anyaországi játékkincs egy jó részét. Igazi tanítók voltak ezek, valódi néptanítók, akikre szeretettel emlékeznek a mai öregek. Főleg az énekes-táncos játékokat terjesztették el és azok a mai napig ismert játékok. Igaz, ma már egyre ritkábban játsszák azokat, de ez nem meglepő, hisz a saját táncaink is lassan feledésbe mennek.

A verses mondókák közül is akad egynéhány helyi jellegű. De a játéktár nagyrésze közös eredetű, és minden magyarlaktá vidéken ismeretes, akár csak a népdalkincsünk. De még itt sem záródik le a határ: a játék nemcsak ösznemzeti, hanem egyetemes. Gondolok itt a mondókákra, vagy akár az eszközökre. Nagyon régiak a krumpliból készült játékok, katonák, de mindenhol megtalálhatóak a növényből készített sípok vagy a faragott katonák. Néha az elnevezések változhatnak. Gyimesben csóka nincs, de itt is éppen úgy mondják a mondókát, mint Hajdúhadházon vagy a Barcaságon: Csipp-csipp csóka, vak varjúcska... Már leszögeztük, hogy az énekes-táncos játékok nagyrésze az iskola által terjedt el. De még titok maradt az, hogy milyen úton érkezhettek az olyan játékok, mint: Virágozás, Feketeemberezés, Ülülés stb. Mert ezek bizony nagyon rég ismert játékok, és a század elején és előtte is a csángó ritkán mozdult el hazulról. Az is lehet, hogy a játékok egyrészét úgy hozhatták magukkal, amikor a székely falvakból idecsángáltak a legelső telepések, több mint kétszáz éve és azután is folyamatosan. Ilyen játékok, játékszerek lehetnek a Cserkabala, Lábhinta, Szőrlabda, Földlopózás.

A motívumok annyira vegyülnek és vándorolnak, hogy nehéz megállapítani, melyek a helyi játékok igazából. Könnyen úgy járhatunk, mint azzal a gyimesinek számított népdallal, hogy „Naskalaton esik az eső / Jaj Istenem nem lesz jó idő / Elsárosodik a topánkám / Megyer érte az édesanyám. Egyszer egy népdalfesztiválon pontosan így énekelte egy dunántúli hagyományörző csoport, csak hogy ők a Naskalat helyett egy más hegyet említettek, mert nekik nincs „Naskalatjuk”. Mégis helyinek tekintem az olyan régi pásztorjátékokat, mint Szőrlabdázás, Földlopózás, Cikkezés, Talaborozás, Csalókaháborúzás, Keccsűzés, Lábhintázás sőt a Cserkabalázás is.

Az egyszerű adattári felsorolás nem sokat mond, de nem érdektelen három korosztály legismertebb játékait felsorolni.

A 60—80 éves adatközlők egykori járékai: szőrlabda, cserkabala, lábhinta, hinta (a csürben), cikkezés, rongybubázás, faragott szekér, szán, ökrökkel, osztováta, csölökerék, guzsaly, (munkafázisok utánzása), féregsíp, furulya, vízipuska, földlopózás, talaborozás, kégyórándítás, vargalábozás, seggbálozás, dungózás, sirülj kicsiszékezés, iszánkódás, szánkózás, futószabózás, fuccsozás, ostoresapózás, nyilazás ostorral, ostorozás-csattogtatás, budokálás, keccsűzés, gyermeklakodalom, serketánc, kicsikenyerezés, curkózás, kútbaesés, bojthintózás, kutyakalangyázás, csürkézés, bicskázás, sáskaherélés, füttyögtetés, maszkurázás, küzdés, höngörgözés, szekerezés,

macskabeszéd, állatokkal versenyeztetés: verekedtetés (kutyák, berbécsek)

A 38—55 évesek játécai: rongylabda, cserkabala, hintó, cikkezés, kicsikenyerezés, feketeemberezés, ostorcsapózás, adj király katonát, földlopózás, talaborozás, gilicsezés, szánkózás, famotorbiciglizés, diótörés. felnőtt-ufánzó játékok: tanyitózás, doktorozás, boltozás, apázás, anyázás. az iskolából elterjedtek ebben az időben az énekes-táncos játékok, mint: hegyek között, beültettem kiskertemet, körben áll egy kislányka, zöld fű, zöld fű, lánc, lánc stb.

A háború táján megjelentek a háborús játékok: Csalóka háborúzás, később a Számháborúzás, Nyilaspuskázás. Az iskolából terjedtek a sportos, versenyjátékok mint Ipi-apacs, Parittyázás, Hátulsó pár előre fuss és mások. Ebben az időben még gyakran játszották a következő játékokat: Kártya, Malom, Húzd meg, ereszd meg, Dobd ki, számár, Virágozás, Ország-világ, Tángyericá-babica, Kinn a farkas, Szél és vízimalmozás, Feketeemberezés, Ostorcsapózás, Bicskázás, Füttyögtetés és ebben az időben jelenik meg a gumilabda, a Futball és sok vásári csecse-bece játék.

Milyen játékokat játszanak és ismernek a mai gyermekek?

Ismerik a régi játékokat is, de megjelennek a bolti és elektromos játékok. A fiúknak autógyűjteményük van, rengeteg műanyag-játékuk. Íme milyen játékokról tudnak: futball, vollej, kézilabda, biciklizés, sakkozás, bolti társasjátékok, sízés, korcsolyázás, papírbubázás, boltozás, tanítózás, gyertek haza libuskáim, adj király katonát, földlopózás, hintázás, talaborozás, tek-nözés, feketeemberezés, kártyázás, telefonos játékok, húzd meg, ereszd meg, kekszezés, budokálás, gumizás, anyázás, eldugtuk az aranykulacsot, szegényemberezés, tüzet viszek, fát vágok, stb. Itt a legegyszerűbb játékszereket, játékokat soroltam fel. Szembeötlő, hogy egyes játékok megtalálhatóak mind a három generációnál.

A történelem szele besuhint az önfeledten kacagó gyermekek közé is. A háború után a gyermekek háborús játékokkal töltötték az időt, játszották a saját kis háborúikat, amelyben voltak egymással szemben álló, viaskodó orosz, német, amerikai, román és persze magyar hadseregek. A juhok mellett azzal szórakoztak, hogy agyag-katonáknak díszes temetéseket rendeztek, mini sírokba temették őket, mini keresztekkel. Morbid játékok voltak ezek, rajtuk volt a korszak nyoma. Az ötvenes években, amikor koholt vádakkal embereket tüntettek el, akkor azt játszották, hogy megérkezik a fekete kocsi, valakit elvisznek, ki tudja hová és ki tudja miért?

A múlt század végén, amikor a vadregényes Gyimes-völgyén az első,

füstöt okádó ördögszekér, a gőzös végigpöfögött, a gyermekek új játékokat találtak ki, a vonatozást. Egyesek, főleg a lányok, abban az időben soha nem ültek vonatra, de hallották a füttyögtetést, látták mint kapaszkodik, kanyarog, akár egy fekete kígyó a Tatros mentén. Egész napjainkig a kicsik kedvelt játéka: egymásután fogózva pöfékelnek a füves, pázsitos udvaron, az oldalakon mennek és nagyon bele tudtak feledkezni a játékba. Nem volt olyan adatközlő, aki nem kapott volna legalább szidást azért, hogy befeledkezett a játékba, és amire feleszmélt, a kicsi juhserege és a tehenei már hetedhét országon is túl jártak. Munkaközpontú volt mindig a gyimesi társadalom, és úgy érezzük a generációk vallomásaiból, hogy a játék egyfajta menekülés volt a silány valóságból. A játék is, akár az irodalom, képes az embert kimozdítani a silány valóságból. A fentiek bizonyítására ide írom három adatközlő megjegyzéseit a játékról:

Tankó Katalin sz. 1905: „Én árva leányka voltam, sokat kellett dolgozni, hat-hét éves koromtól már pásztorkodtam, később szőttem, fontam, fejtem, mindent dolgoztam. De azért amikor egy csepp időnk volt, és még pásztorkodás közben is, sokat játszottunk, budokáltunk, szőrlabdáztunk, kergetőztünk, szánkóztunk, rongybubáztunk és még sok mindent folytattunk. Az iskolában is sokat játszottunk, de én csak két telet jártam iskolába. Otthon volt kicsi guzsalyam, fontam, nyáron meg volt előre csak úgy játékból kicsi gereblyém, azzal takartam, gyűjtöttem én is a szénát, utánoztam a nagyokat, amíg csak én is felnőttem. Rövidre volt szabva a gyermekkorom, mert 16 évesen férjhez adtak. Nagy ünnepeken, emlékszem, a fiúk egy csürkapura hintát köttek, s ott hintáztunk. Nyáron cserkabaláztunk, egynek béköttük a szemét és hívtuk: erre vak, erre! 1916-ban egy anyaországi magyar tiszt lakott nálunk, amikor el kellett menjenek, behívott és a bőröndjéből kivett egy gyönyörű szép porcelán babát, és így mondta: Na, Kis Kató, ezt neked hagyom!” Életemben sem azelőtt, sem azután úgy meg nem örvendtem. Engem senki így nem szólított. Ilyen szép babája itt senkinek nem volt. Mert itt ha volt arra idő, mi varrtunk rongybabát, vagy ruhacskából (zseb-kendő) csináltunk ilyen-olyan figurákat. Erőst szerettem ezt a babát, beszéltem vele, este bétakartam, hogy ne fázzon. Amikor bójóttek az oroszok, akkor menekültünk, s elveszett. Háború hozta, háború vitte. Ilyenek voltak a mi játékaink.”

Tankó Károly sz. 1936: „1945—50 körül gyermekeskedtem. Sokat dolgoztunk, de volt időnk játszani is. A legtöbbit pásztorkodás közben játszottunk. Mi, főleg a fiúk háborús játékokat játszottunk, mert a nagyok örökké a

háborúról beszéltek. Játszottuk a régi játékokat is, talaboroztunk, cserkabáláztunk, ostorcsapóztunk, földlopóztunk, kicsikenyereztünk, szánkóztunk.

Volt famotorbiciglink, ilyeneket láttunk a németeknél, csak azok rendesek voltak. Még talaboroztunk, hintáztunk, ipi-apacsóztunk, sokat játszottunk a szénában, a hijúban. A cefrékkel az iskolában olyan énekes játékokat üztünk. Lovasztunk, adj király katonáztunk és rendeztünk serketáncot és gyermeklakodalmat.

Egész nap ha dolgoztunk is, elig vártuk estét, összegyűltünk egy udvarra és a szép sötét este vetett véget a vidámságunknak. Elfelejtettünk minden fáradtságot. Szépek voltak ezek az esték.”

Póra Szabolcs 13 éves: „Nagyapámtól ötven játékot írtam le, édesapámtól harmincat. De mi azokból már keveset ismerünk. A nagyapám egy néhány játéka: bicskázás, cikkezés, szőrlabdázás, földlopózás, faághinta, lábhinta, kutyakalanga, csürkézés. Apám kedvenc játéka: kecskézés, sirülj kicsiszék, ostorcsapózás, talaborozás, hintózás, adj király katonát, zsírozás, korcsolyázás, és a futball. Még ismertek énekes játékokat is. Én már bolti játékokkal játszom: műanyag-autó, traktor, ásó és más szerszámok, egész autó gyűjteményem van. Még kártyázunk, szánkázunk, korcsolyázunk és sokat biciglizünk. De a legtöbbet futballozunk. Igaz, én nem nagyon szeretem, de a legtöbb gyermek csak ezt játsszana. Aztán sokat nézzük a televíziót és itt is megjelentek az elektromos játékok. A leánykák gumiznak, babáznak, fekete-embereznek.”

Ma óriásit fejlődött a játékipar. Sok ötletes, gondolkoztató játék létezik. De rengeteg otromba mesehős és furcsa állatfigurák találhatóak a kereskedelemben drága pénzért. Én azt szerettem volna felvillantani, hogy milyen szép, ötletes, gazdag volt a régi gyermekek játékvilága.

Lenyűgöző, mennyi fantázia van minden gyermekben. A játék hangulatát nehéz leírni, de mindenki ott zsong a gondtalan, boldog, játszó gyermekkor.

Sport, erőfitogtató, versenyző játékok akkor is voltak. De a gyermekek nem éltek ennyire az agresszív felnőtt világ hatása alatt. Nagyon sok gyermekfilm tele van agresszivitással, úgy, hogy már hallottam apró gyermeket így felsóhajtani: „Bárcsak lenne egy jó kis csendes film, amiben nincs verekedés!”

Összehasonlítva a gyimesi gyermekjátéktárat más vidékek játékkincstárával, szembeötlő, hogy ezek a játékok a folklór más termékeihez hasonlóan mennyire nem ismernek határokat. Az világos, hogy a forrás közös.

Csak meg az nem tisztázódott, hogy a század elején hogyan juthatott ide, ebbe az elszigetelt világba a csíki, háromszéki, bihari szöveg, verses mondóka, játék? Hisz a gyimesi gyermek nem mozdult ki a völgyből. Olvasom Gazda Klára: Gyermekvilág Esztelneken című könyvében, hogy Esztelnekre egy Pesten szolgáló esztelneki leány hozott egy sor német eredetű, elmagyarosodott énekes-táncos játékot. Gyimesből soha nem engedték a lányokat szolgálni. Valószínű akkor, hogy ezek a játékok az iskolán keresztül terjedtek el. És az is biztos, hogy 200—250 évvel ezelőtt, amikor ide meghúzódtak az elesárgált átyafiak, akkor magukkal hozták az új otthonba a régi játékokat. Innen ered a nagy összecsengés, ez volt a közös forrás.

Arra gondoltam, hogy az adattár összeállításánál én is, valami rendszerbe kellene foglaljam a játék-anyagot. De érdemes egyáltalán? Az igazi életizű hagyomány-átadás ott történik játék, tánc, éneklés közben. De így leírva a lapok majd ott sárgulnak egy múzeum adattárában. Nagyrészt kihalt anyag, úgy ahogyan lassan kihálnak a táncaink és sok-sok szokásunk.

Adattár

A három korosztály adatközlői szerint Gyimesben a következő mondókák, táncos-zenés és más játékokat ismerték. Mivel elől nagyrészüket valamilyen vonatkozásban bemutattuk, itt csak felsoroljuk azokat.

I. Verses mondókák, kiolvasók

1. Gyertek, gyertek, gyermekek / Kását főztem, egyetek!
2. Kása, az Isten áldása / Ha Máté meglássa / Hasadból es kiássa.
3. Péter pete polcon / Kéri macska nyolcon / Ha nem adja nyolcon / Maradjon a polcon.
4. Én lementem a pincébe túrótsipegetni...
5. Én, te, ő / Mi, ti, ők / Ki a nagyobb...
6. Elöl megy az Úr / Ki a szarba túr / Utána a kapitán / Ki a tyúkszarba pipál.
7. Kedden kedvem kerekedett kocsikázni / Kocsikázás közben kitörött...
8. Hétfő hetibe, kedd kedvibe, szereda szeribe, csütörtök csűribe...
9. Budapesten volt egy bolt / Abban mindenféle volt...
10. Egy üvegben ül egy törpe / Megkérdeztem...

11. Fát vágok, fát / Fehér magyarát / Régi rakottját...
12. An, ta, ténusz / Sző, reke, ténusz...
13. Elment a pap almát lopni / Elfelejtett zacskót vinni...
14. Ettem, ittam, jól laktam / Jó hogy ki nem hasadtam...
15. Macskabeszéd...
16. Tü, ptü, ptü / Ekere, mekere... ráolvasó, falat ellen.
17. Nyuszi, nyuszi, nyulacska / Ne félj tőlem nincs puskám...
18. Egy, kettő, három, négy / Bandi Józsi hová megy / Én a boltba...
19. Mit látsz, Ignác / Eget, földet, vaskarikát...
20. Csere, bere, fogadom / Többet vissza nem adom...
21. Jó napot / Adjanak egy kalapot...
22. Madarak voltunk, földre szálltunk / Búza szemet kapirgáltunk...
23. Madarak szálltak szárnyak nélkül / Ágra ültek lábak nélkül...
24. Áleluja, szent furulya / Apám fujja nem a fija...
25. Sűrű erdő / kopac mező / Pillogtató / Szimmogtató...

Csúfolódók, civakodók

26. Aki reám haragszik / Egyék békát tavaszig...
27. Árulkodó Júdás / Kell-e kotlott tojás?
28. Csóré purdi vaskandér / Künn a segged takard bé...
29. Híd alatt szekereznek / Neked kutyaszart keresnek...
30. Sirülj, sirülj papmacska...
31. Csángó, bángó...
32. Segítsetek, segítsetek...
33. Magyar, magyar macskaszar tengerített...
34. Nagy számár, két fülével kalapál...
35. Ádám s Éva / Két szem szilva...
36. Annacska / Papnitt való vénmacska...
37. Búlátott asszonynak / Búlátott gyermeke...
38. Aladár / Neked szarik a madár...
39. Gyurka, Gyurka / Elfogyott a hurka...
40. Péter, Péter, Péterke / A pad alá bédergete...
41. Jóska, Jóska, baboska / Kert oldalát lefosta...
42. Mihály, Mihály itt ne hálj / Ha itt hálsz es lábtól hálj...
43. János, megfőtt a bálmos...
44. Síró, bőgő masina / Sír vala, kacag vala...

45. Elül túróművesek / Hátul sebestejések...
46. Istán, Pista kapitán / Fut a disznó szar után...
47. Utánozó majom, a szájadba tojom...
48. Én vagyok én / Te vagy te / Ki a nagyobb számár / Én-e vagy te?
49. Ketten vagytok édes egyek / Ketten sem értek meg egyet...
50. Hinta, palinta / Három véka pityóka...
51. Izé megízélte izét az izé kapujában...
52. Jó napot / Adjanak egy kalapot...
53. Hallgass, hallgass / Megecszen a farkas...
54. Úgy kellett / Káposztába hús kellett...
55. Jó gurucsa tekerd meg / Fokhagymával csíptesd meg...
56. Bolond Baliga Pista Péter...
57. Így nézünk mi ki, Miki!
58. Holnap után délután / Fut a pap a lé után / A kántor es utána...
59. Ilyen cica mellett / Aludni es lehet...
60. Mit játszodjunk, csenget, bongot, békalábot / Akinek leghamarább...
61. Nyúl-e vagy bőr? / Isten adta kicsi fül...
62. Ég szakadás, föld indulás / A fejedben egy koppanás...
63. Csípős túró-t vegyenek...
64. Egyenek, egyenek / Meg ne csemereljenek / Inkább ne es egyenek...
65. Nem hiszed? Másszál fel a Hiszemfára / Tekints bé a Vén Hiszemné...
66. Mi lennél inkább?
67. Mibe esnél bele inkább?
68. Mit keresel? Egy alkalmas helyet, ahol megcsókolhatod...
69. Erre kakas, erre tyúk / Erre visz az igaz út...
70. Ide ki a gödörbe / Kilenc kutya dögölve...
71. Csipp, csipp csóka / Vakvarjúcska...
72. Gyí, gyí lovam Barassóba...
73. Ez elment vadászni / Ez meglötte / Ez haza vitte...
74. Eccer vótam nálatok / Letörött az ágyatok / Ripp, ropp ropogott...
75. Tisza, Duna, Dráva, Száva / Törjék el a lábodszára...

II . Énekes-táncos játékok

1. Hegyek között, völgyek között...
2. Beültettem kiskertemet a tavasszal / Rózsa, szegfű, liliom és...
3. Körbe áll egy kislányka / Lássuk ki lesz a párja...

4. Dombon törik a diót, a diót...
5. Elvesztettem zsebkendőmet, megver anyám érte...
6. Zöld fű, zöld fű a lábam alatt / aki a legszebb lesz...
7. Most viszik, most viszik Danikáné lányát...
8. Nyuszi ül a fűben...
9. Bújj, bújj zöld ág, zöld levelecske...
10. Lánc, lánc, eszter lánc...
11. Tüzet viszek ne lássátok / Ha lássátok se mondjátok...
12. Hetven éves öreg apám most házasodik...
13. A gazda rétre megy / A gazda rétre megy...

III. Felnőtt utánzó játékok

1. A gazdálkodás különböző fázisait utánzó játékok (pásztorkodás, kaszálás, szénahordás, kicsiszekerezés, fonás, szövés).
2. Gyermeklakodalom.
3. Serketánc.
4. Apázás, anyázás, családozás.
5. Tanyítózás.
6. Boltozás.
7. Orvosozás, csendőrizés.
8. Papozás.
9. Katonázás.
10. Részeg emberezés.
11. Bubázás: rongy- és papírbubázás.
12. Háborúzás: csalóka és számháború.
13. A törvénybíró és a rab.
14. Partizánzás.

IV. Mozdás- és testedző játékok

1. Szórlabdázás
2. Rongylabdázás
3. Gumilabdázás
4. Földlopózás
5. Ostorcsapózás
6. Adj király katonát
7. Benn a bárány...
8. Gyertek haza libuskáim...
9. Diófára tekeredni...
10. Diótörés...
11. Budokálás...
12. Kergetőzés...
13. Űsd a harmadikat...
14. Hátsó pár előre fuss...
15. Ipi-apacsozás...
16. Kutyakalangya...
17. Cserejáték...
18. Lábhintá...
19. Cserkabalá...
20. Hintá...
21. Lipinkázás...
22. Seregfosztó...
23. Cskalárom,

őkepecc... 24. Pittyezés... 25. Ég a szék... 26. Fáramászás... 27. Talaborozás... 28. Szánkózás... 29. Gilicsezés... 30. Korcsolyázás... 31. Csürbehintázás... 32. Faághintázás... 33. Vargalábozás... 34. Seggbálozás... 35. Dungózás... 36. Cikkezés... 37. Cicázás... 38. Piri- Teri- Sári... 39. Pappmacskázás... 40. Vonatozás... 41. Gumizás... 42. Iszánkódás... 43. Sótörés... 44. Mit eszel, báránka... 45. Kertben jártál-e? 46. Erre, erre... 47. Hess ki kakas, másé... 48. Futószabózás... 49. Fuccsozás... 50. Cikkezés... 51. Nyilazás-ostorral... 52. Nyílaspuska... 53. Sízés... 54. Fomotorbiciglizés... 55. Biciglizés... 56. Ülözés... 57. Bakkfütytyőzés... 58. Cujozás... 59. Ördöghám-búzás... 60. Fahasítás... 61. Bicskázás... 62. Bicskalóditás... 63. Csürkézés... 64. Lovazás... 65. Ostorcsatogtatás... 66. Parittyázás... 67. Kinn az ördög, benn az... 68. Berbécsverseny... 69. Bakkozás... 70. Tollaslabdázás... 71. Tojásvivés... 72. Höngörgözés... 73. Szamarazás (labdával)... 74. Kötélhúzás... 75. Szénabuglya, kalangya... 76. Kutyakalangya...

V. Értelmező, szórakoztató játékok

1. Virágozás... 2. Itt zörög az aranygyűrű... 3. Szegényemberezés... 4. Feketeemberezés... 5. Sirülj, kicsiszek... 6. Kicsikenyerezés 7. Gyufázás... 8. Ország-világozás... 9. Malmozás... 10. Ember ne mérgeledj... 11. Üvegezés... 12. Lúdláb-készítés... 13. Ördögkulcsoszás... 14. Itt zörög a... 15. Kicsikenyerezés... 16. Kicsikövezés... 17. Titirobizás... 18. Földbirtokozás... 19. Keljfeljancsi... 20. Mérges üvegezés... 21. Szeritezés... 22. Tyúkozás... 23. Telefonos játék... 24. Egérlyuk-dugás... 25. Csendkirályozás... 26. Húzd meg, ereszd meg (zálogos játék)... 27. Üvegezés... 28. Pilicselés... 29. Repül a... 30. Kégyórándító... 31. Kútba estem, ki vesz ki... 32. Pénzezés (sok változat)... 33. Sántaiskolázás... 34. Szabóbörözés... 35. Kerekvározás... 36. Rókázás... 37. Mit árok, héja? 38. Bírózás... 39. Átalvetőzés... 40. Bárányozás... 41. Kiskacsázás... 42. Kekszezés... 43. Tojás vivés... 44. Pityóka-indiánózás... 45. Forró vasfogás... 46. Rigófészkezés... 47. Me neked es, me neked es... 48. Trónülés... 49. Farokfogás... 50. Kihajtották az ördögöt... 51. Hálózás... 52. Nem én ettem meg a palacsintát... 53. Tyúkszarozás... 54. Kártyázás... 55. Megy a gyűrű vándor útra... 56. Erre, erre bakk... 57. Erre vak, erre... 58. Sánta-iskolázás... 59. Rómizés... 60. Keccsülés... 61. Biciglizés... 62. Pározás... 63. Tágyé-rica-babica... 64. Cukkozás... 65. Kirakós bolti játékok... 66. Kockázás... 67. Autózás... 68. Elektromos játékok... 69. Sakkozás... 70. Malmozás... 71. Játékok maguk-készítette hangszerekkel: síp, furulya, mozsika... 72. Csengettyűzés, ha-

rangozás... 73. Ostorfonás, csattogtatás... 74. Füttyülés ujjakkal... 75. Surrogatás... 76. Pergettyőzés... 77. Szélmalmozás... 78. Vízimalmozás... 79. Gyufapuskázás... 80. Verseny gyufás dobozzal... 81. Mit viszen a kicsi hajó...

VI. Bűvészkedő, becsapó játékok

1. Papvirág-forgatás... 2. Sáskaherélés... 3. Vonatozás... 4. Székrugás... 5. Füsteresztés... 6. Kormozás... 7. Égszakadás... 8. Jövöbenezés... 9. Gyermekláncfü-etetés... 10. Jóslás útilapuból... 11. Jóslás margarétából... 12. Vizet ereszt a szeméből... 13. Elmondjam-e a vereskakas meséjét? 14. Nyúl-e vagy bőr... 15. Ujjak kicsavarása...

Elöl még leírtunk egy sor olyan játékot, amelyekhez növények, állatok kellenek. Ezek lehetnek alkalmi, kitalált játékok, rögtönzések és tanuskodnak a gyermekek gazdag képzeletvilágáról.

A játékok nagy részét csoportosan játszották. És itt sokmindent megtanultak a gyermekek: az együttélés szabályait, mert a játéknak szabályai vannak és azokat be kellett tartani. Voltak itt is, akárcsak az életben csalók, de azokat a közösség megbüntette. A játék türelemre is megtanította a gyermekeket, kialakította a versengés szellemét és nagyon sok játék gondolkodásra, gyors döntésre is tanított.

...Szép és jó volt újra átélni ezeket a játékokat! Hány hangot, visítást hallottam újra, olyanokét is, akik már kinn pihennek a csutakosban! Jó volt újrajárni a gyermekkor ösvényeit.

Irodalom

Gazda Klára: Gyermekvilág Esztelneken. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980.

Bihari gyermekmondókák. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980

Barcasági magyar népköltészet és népszokások. Kriterion, 1984

A magyarság szellemi néprajza. Akadémia, IV. kötet

Utalások adatközlőkre és más munkákra

Tankó Gyula: Gyimesi szokásvilág. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, 1996
Kalibázás Gyimesben — Tankó Gyula (in) Művelődés — 1983. 8. sz.

Tankó Gyula: Új hagyományok születnek — Kriza János Néprajzi Társaság

Forrai Ibolya: Így volt... Élettörténet (in) Csángók a XX. században — Néprajzi Múzeum kiadása, 1994

Tankó Gyula: A nagy dologidő Gyimesben — Néprajzi Múzeum Adattára

Más adatközlők

Tankó Péter (Bitang) sz. 1898, Tankó József (Jáni) sz. 1916, Bodor Anna sz. 1909, Tankó Katalin sz. 1905, Gábor István sz. 1940, Tankó István sz. 1909, Tankó Károly sz. 1935, Póra Szabolcs sz. 1985, Blága András sz. 1943

Szómagyarázat

Babba — szép, bálmos — puliszka tejfől és puliszkalisztból, bernyoc — szöttes szalag, cefre — serdülő leány, cserkabala — körbejáró lipinka, málé — puliszka, kalibához — a nyári szállásra, feszt — állandóan, hazai — menyasszony, guzsalyoskodik — próbaházasság-féle, a fiú a leánynál hál, sutú- szeglet, bitang-gyermek — törvénytelen, sült egyedül — tiszta egyedül, talabor- sima deszka, csürke — csirke, sebestej — savanyútej, pendej — alsószoknya, zsendice — tejtermék, álivánka — tésztaféle, tejfől kukoricaliszt, kapor, cukor, duliga- nadrágnélkül, magyar — csíki székely, kicsi magyar üdő — 1940—1944, buba — baba, bicska — zsebkés, keccsü — kesztyű, csalóka — fenyődoboz, serke — tetülárva

ÉTKEZÉSI REND, ÉTKEZÉSI SZOKÁSOK A GYIMESIEKNÉL

A gyimesi csángók, a környező székely községekből és Moldvából telepedtek Gyimes vidékére, mégis a székelységtől eltérő hagyományokkal rendelkeznek és jobb hagyományörzőnek bizonyulnak. A székely konyha közismerten ízes, fűszeres. A csángók egy elszigetelt, pásztorkodó, állattartó népcsoport volt, jellegzetes táplálkozási szokásokat alakítottak ki:

A csángó asszonyok, s itt főleg az öregebbrendűekre gondolok, nem voltak a levesek, a mártások mesterei. A tejtermékek képezték étrendjük alapanyagát.

A gyimesi konyha egyik jellegzetessége, hogy kevés zöldségféléit és gyümölcsöt ettek, mert a tejtermékek mellé ez kevésbé ment. A zöldséglevesek nagyrésze ismeretlen volt, s az ötvenes évekig sokan a paradicsomot is alig ismerték.

A felső tatrosmenti föld pityókát, hagymát, kevés murkot néha-néha uborkát termelt, esetleg a meleg nyár zöldpaszullyal ajándékozta meg a gazdasszonyt, de már szemesre nem futotta, addig a dér lefonnyasztotta azt. Ezenkívül termelt kevés árpa, rozs. A búzát és a kukoricát úgy vásárolták vagy cserélték, az előbbi Csíkból, a törökbúzát a Tatros mentéről, Moldvából. Az osztrák monarchia idején még csempészték is a szép, sárga puliszkánakvalót, mert a gyimesiek fő eledele az volt. Nagyrészüknél naponta háromszor is terítékre került a „málé”, de legalább egyszer minden háznál azt ettek.

A csángó inkább puliszkaevő. Azonban minden szólás-mondás a kenyérvőre vall itt is, mint bárhol. Például „kenyérbe lépnek”, „kenyértörésre kerül sor”, „lekenyerezik” (nem lemálézzák), „a gyermek kenyérkeresni indul” a „kicsikenyeres” itt is gyermekjáték, van „kenyerespajtás”, „kenyér nélkül marad” stb.

A csángó menyecske nem volt mestere a főzicskélésnek. A mindenkori társadalom igyekezett ezen is segíteni. Így a falu mindenesei, a tanítók a 40-es évek elején főzőtanfolyamot szerveztek fiatal lányok és asszonyok részére. A most 69 éves Baliga Zenóbia szívesen emlékezik ezekre a tanfolyamokra: „Itt tanultam meg főzni húsnélküli tokányt, hamis húslevest stb. Később hasznát vettem, mert jött a háború s szűk világ volt. Bizony még most es jól fognak ezek a receptek”.

Az életfeltételek megváltozásával (ingázás, kapcsolat a világgal) változ-

nak az étkezési szokások is. Lehet, hogy a mai étkezés ésszerűbb, de semmi esetre sem kalóriadúsabb, mint 60 évvel ezelőtt.

Gyimes a szétágazó patakok földje. Nem ismerték a szétágazó patakokban a kisebb gyermekek a déli gyümölcsöket, bizonyíték erre az következő történet a hidegségi iskolánál. Az iskolában a gazdag télapó fejeként 2—3 narancsot osztott szét az összegyűlt gyermekeknek. A nagyobb, jártasabb gyermekek a nagy kavarodásban a rájuk jellemző szemfülességgel rá akarták tenni a kezüket a kicsik narancsaira. Elvenni nem merték, nem akarták, mert igen áttetsző lett volna a ravaszság. Ezért a tanárok figyelmességét kijátszva a kisebbekkel kóstoltatták a narancsaikat. De hogyan? Hámozatlan, mint az almát. A nagyobbak lesték a hatást, a kicsik a narancshéj ízétől összehúzott szájjal vagy valahová letették a narancsot, vagy a nagyobbaknak odanyújtották, akik „el tudták szenvedni ezt az ízt”, majd elhúzódva meghántották a gyümölcsöt és nyugodtan fogyasztották volna, ha a turpiság ki nem derül.

A század elején kevés gyümölcsfa volt az udvarokon. Egy-két almafa, aminek a gyümölcse csókra húzta a száját, apró fehér szilva, elég gyenge minőségű fekete szilva, nem valami húsos cseresznye. Ezenkívül gyakori volt az egres, egyetlen amiből télire is tettek el. Nagyobb gyümölcsösöket Felsőlokon, a Jano szerben (Sántatelek) ültettek az 1918—20-as években, ahol már nemesített fajták is megjelentek. Az első nemes almafát Tankó Gyuri Jáni hozta a menekülésből az első világégés alkalmával, s faiskolát létesített Géza fiával az 1920—1930-as években a ház körül.

A gyümölcsfa szaporítást elősegítette az országút mentének beültetése almafákkal, végig a Tatros völgyén. Ezeket 1900—1910 között ültették. Szépek voltak ezek a fák, számuk sok százra rúgott. Ezekből összesen 3—4 maradt, a civilizáció a szó szoros értelmében vett útnyomója tönkrezúzta őket, de az emberek kedvet kaptak almát termelni.

A harmincas években a Gyimesekben az örmény kereskedők telkeket vásároltak és szaporították a gyümölcsfákat. (Dájbukátok, Dobálók, Fejérek).

Az ötvenes évektől közel 26 évig Holló Gábor, a mindenes tanító szolgálta ezt az ügyet, ő volt a gyümölcsnemesítés mestere, a vadhajtasok nyesegetője. Ma fel sem lehet mérni munkája gyümölcsét, s ha egy kicsit szebb, gazdagabb Középlök, abban benne van a Gabi tanító bácsi munkája is. Legyen része számunkról elismerésben, megbecsülésben. Azt adhatjuk neki!

Felsőlokon Bodor Gyula postamester tevékenykedett a gyü-

möleshonosításban. A gyimesi csángók római katolikusok, ami az étkezés kialakulásában fontos szerepet játszott, mert alkalmazkodtak a szigorú böjtrendhez. Itt nem szándékszunk bemutatni a böjtös napok étrendjét, de megemlítjük, hogy a péntek főleg a nagyböjtben tej-hús nélküli nap, a szerda szintén, s nagyhéten a másik napok is böjtösek voltak.

Ezek a községek földrajzilag elég zárt csoportokat alkotnak, ami egy másik magyarázata az eltérő étkezési szokásaik kialakulásának. Itt ismételten hangsúlyoznunk kell a környezet, az életvitel meghatározó szerepét abban, hogy mit esznek, hogyan főznek. Mert nem vitás, hogy a csángók nagy része a XVIII. században a környező székely falvakból kirajzott székelységből származik, (persze többféle hagyomány van, hogy melyik család pontosan honnan jött) csak hogy itt más életkörülmények alakultak, más étkezési szokásokat honosítottak meg. Persze néhány statisztikai adat azt mutatja, hogy a népszaporulat elég jó arányú, s a bevándorlás sem szűnt meg.

Itt is, mint bárhol, az étkezés fontos mozzanata a család mindennapjainak. Ekkor lehet együtt az egész család, s bizony nem volt ritka a nagy család: „Kilencen voltunk, s mindenkinek jutott valami.” „Fiút akartam, hét lány született, csak a nyolcadik lett fiú.” Igaz nagy volt a gyermekhalandóság, gyakori volt a gusa stb. A család tagjainak meg volt a helye az asztalnál, de nem ragaszkodtak csökönnyösen bizonyos ceremóniákhoz, ünnepélyességhez, amikor magukban voltak. Változott a helyzet, ha megyezésről, idegenről volt szó. A gyermek helye a „sutuba”, tartotta a mondás. Általában nagyobb családokban két asztalnál terítettek. A terítettek szó kissé igényes a gyimesi ember számára, mert tulajdonképpen — főleg hétköznapokon — a konyhaasztalra különleges abroszt nem tettek. Volt egy nagy lapító, amire ha puliszkát főztek kiütötték azt, evés után a maradékot vagy a nagy asztal fiókjába tették, vagy letakarták egy takargatóval. A mindenes üstöt körbeülve, abból kanalazták a tejet és máját. Ezenkívül az étel milyenségétől függően osztották azt szét 2—3 tányérba, vagy „közöslábasból” (érelábasból) mártották a melegítést.

Az 50-es évek előtt minden háznál volt korondi cseréptányér (vagy dánfalvi), a fakanál is gyakori volt. Villát ritkán, kést csak kenyérvágni használtak. De hát a tejterméket nem kellett késsel falatokra szabdalni, már pedig az ételek zömét a tejtermékek alkották.

Minden háznál volt ünneplő evőfelszerelés is, de ezt csak vendégeskedéskor, nagy napokon vették elő a tisztelet jeléül; a nagy házban tartották.

ahová emberfia ritkán lépett be (esetleg a guzsalyashívó nagy lány). Vendégfogadáskor, úgynevezett megyézéskor abrosz is került az asztalra, szép háziszóttos munka.

A család apraja, a cefrék, nagyobbacska lányok, sőt az öregek is a kisasztalnál fogyasztották ételleiket, amely a kályhától és tálastól nem messze valamelyik szegletben állt.

Megemlítjük, hogy a konyhát háló, ebédlő és lakószobának is használták, s még napjainkban is ennek a helyiségnek van a legfőbb szerepe a lakásban.

A csángók egyik legkedveltebb eledele az üstbetej volt: az üstből, a keményre főtt puliszka kiütése után közösen körbeülve fogyasztottak, kanalazták a tejet. A kissé rápergelődött puliszka, amit korcnak hívnak, különleges jó ízet ad a tejnek. Egy anekdota is van ezzel kapcsolatban. Az egyik jómódú, népes családhoz toppan be a korondi barna menyecske cseréptányérokkal. Épp jókor jött, a család apraja-nagyja körbeülve kanalazott az üstből. Jó helyt járok — gondolta az árus — ezeknek nincs tányérjuk. Előszedi, kínálgatja portékáját, amire a családfő (a mi esetünkben az asszony, mert a házban főleg ilyen alkalommal az asszony a főnök) azt feleli, hogy ő valamivel szívesen lássa a nénit, de venni nem vesz cseréptányért, mert elég van.

— Hol van lelkem, sze mind egyhelyről esznek?

— Jaj há mű nem azért eszünk onnat, mert nincs nálunk, hanem met így jó.

A korondi asszonynak étel sem kellett, nagy fazékzergetve köszönés nélkül elment.

Általában a kicsi asztalt háziszóttos takargatóval terítették le nappalra, a lapítót a megmaradt puliszkával a nagy asztal mély fiókjába tették, ahol mindig volt egy tányérban turo, s aki hamarabb megéhezett, az csipegetett közben is. Ha az anya valahonnan hazatért, s a gyermekek éhességre panaszkodtak, így csillapította őket: „Én nem vittem el az asztalfiókját”.

A gyimesi embert mindig a lekötöttségtől való szaladás, a jó értelembbe vett függetlenség szeretete jellemezte. A hagyományok szerint sokan elődeik közül éppen a hatóságok (a katonaság, szolgaság) elől menekültek az akkor még vadregényes, erdős Gyimesbe. S ott is nem a Tatros mentén, hanem először a patakok mentén, fejénél telepedtek le. Majd lassan innen elszaporodtak. Innen a sok elnevezés, sok közös vezetéknev: például Antalok pataka, Tankók pataka.

Ez a függetlenségi vágy megmaradt bennük. Innen nem jártak városokra

szolgálni, s ezért nem sajátították el a konyhaművészetet. Jó ideig kevesen álltak állami hivatalokba, megéltek otthon. Egy igen használt mondás is igazolja mire értékelték az állami munkát.

„Fijam, az úrnak es úr parancsol.”

Kialakult itt egy szegényebb és egy módosabb réteg. Még ma is az öregebbek tartják magukat a „nemzethez”: ez jó nemzet, jó elő, ez hitvány. Így vannak Szölekek, Gyurkák, Gazdák, Szukák, Blágák, Monusok, Nyikák, Kukulácok, Timárok, Borik stb.

Az ételekben, életmódban ez a rétegződés nem mutatkozott, s ha netán a jobbmódúak szolgát fogadtak (árva gyermeket vagy idegent), akkor a gazdával egy lábasból mártotta a zsírt, sőt ha sokat ült nála férjhez adta, kiházásította és a legszükségesebb holmikkal ellátta. Hogy egyes gazdák az ételt a dolgozóknak szűkebbre szabták, ez már emberi hiba. „Spórlásból s nem szórásból lesz a vagyon” tartották. A szegénység itt egy kicsit szégyen is volt, mert a könnyelműség, pazarlás, dorbézolás, léhaság, lustaság iker-testvéreinek tartották. Innen azok a szólások, hogy: „Ujan hitván, még inge sincs”, „örökké a sánca ül, mint a libavárosiak”, vagy „nagygazdáson hántja a pityókát” — ami azt jelenti, hogy vastag héjat hámoz le a krump-liról, „nagygazdáson szeletet szelt” azaz vastag szelet kenyeret.

Akinek ősszel nem volt legalább 20 zsák élelme (törökbúza, búza, árpa, rozs) az „hitvány” volt, mert az „iporok” (szorgos) „iporkodtak” valamilyen módon beszerezni az élelmet ősszel, mert Gyimes eléggé elzárt vidék volt. A fűrészüzemek létrejöttével elszaporodtak Gyimesben az örmény és zsidó kereskedők, akik ipari cikkekkel és az iparilag előállított élelmiszerekkel igyekeztek ellátni a lakosságot. Így ismerték meg a kását s még ma is mondják: „Kása az Isten áldása”, „Ha Máté meglássa a beledből es kiássa”.

A népi táplálkozás elárulja az illető népcsoport ötletességét, ezenkívül megismertet számos társadalmi viszonyt, mint a felnőtt gyermek viszonya, az anya szerepe a házban, háziak-vendégek kapcsolata, megmutatja a gondoskodást, szeretetet, megbecsülést, szíves fogadtatást esetleg tartózkodást. Ezenkívül itt is, mint mindenhol, az étkezés alkalom az intő nevelésre, ilyen megjegyzésekkel: „egyél szépen”, „ne motzálj”, „ne csemcsej”, „ne szür-esölj”, „evés közben ne beszélj”, „ne forgolódj”, „ne edd forrón a levest”, „forróra ne igyál hideget”, „ne válogass”, „még megennéd koldus korodban”. Aztán gyakoriak a tréfás, élcelődő megjegyzések evés közben:

„Szívesen látjuk jönni-menni”,

„Egyék nálunk s faljon otthon”.

„Egyenek, egyenek csak meg ne csemereljenek, inkább ne is egyenek”.
 „Még vegyenek, ha nem tudják, hogy mennyi az elég.”

Ha valaki elejti a falását, szeretője, anyósa éhes, ha evés előtt érkezik valaki a házba, annak „az anyósa fiatal”, ha késve jön „hold fottyára érkezéssel”. Említettük, hogy nem voltak nagy zöldségevők a gyimesiek. „Ha a káposzta, faszulyka jó volna, a kutya megenné a kertben” tartotta egy jó öreg közmondás. A kisszámú család vagy csak a kicsi asztalnál, vagy mind a nagy asztalnál ettek. A kicsi babákat etették, mindenből kaphattak, főleg elválasztás után. A háziasszony először a családfőnek rakott az ételből, de a legjobb falatokat itt is, mint bárhol, a gyermekek kapták. Az apa helyét, habár említettük, hogy nem volt szigorú ülésrend, nem foglalták el. Az asztalt úgy helyezték el a konyhában, hogy két oldalról karos, fedeles padra ülve ettek, a másik oldalra széket tettek. A lámpa az asztal fölé került, hogy fejükkel le ne verjék. A gazdasszony egy szabadabb helyen ült, mert nem volt ideje végigenni a családtagokkal, mindig valaki valamit kért.

„Úgy kell mozogni, mint a nyist s vetöllő.”

A gyermekek, ha a nagy asztal mellett kaptak helyet, lábon állva ettek, s aki így felérte az asztalt, nagyocskának számított. Voltak, akik a karos padra (kanapéra) térdelve falatoztak.

A már említett üstbetejet székre tették, körbeülték és onnan kanalazták. Az utóbbi időben villa jár az asztalhoz, de ma is a fő evőeszköz a kalán (kanál). Ezzel mindent megehetnek, a nagyobb húsosabb csontokat (ami inkább télen, disznóvágáskor fordul elő) kézzel fogják. A kaszálóra, kalibához mindennek csak kanalat visznek. Még az ötvenes években is a lakodalomban fakanállal ettek. A kanalakat vagy fonott kanálosban, vagy a nagy asztal fiókjában tartották a kalibánál, nyári szálláson pedig egy borona repedésébe szurkálták. Kést a gazdasszony használt, bicskát a gazda szalonnát enni, kenyeret vágni. A legtöbbet használt edény a puliszkafőző üst, amelyet a kályha fölé akasztottak, vagy a kemencén leborítva tartották, később ennek állandó helye a rej teteje. Ezenkívül volt egy mindenes érc-lábas, amiben a rántottákat, tojásrántottát, melegítést stb. készítettek. A puliszkakeverő nem alkalmi tárgy volt, hanem bútordarab, amit bükkfából (vagy fenyőágból, ne legyen szurkos) készítettek, éppen mint a laskasírtót úgy hozta hozományul a fiatal menyecske. (Hogy másra is felhasználták közben az más kérdés; „forog a hátadon a málékeverő”).

A túrót dézsában, budéban, fenyőfakéregben, esteleg disznóhólyagban tartósították, rövid időre pedig fedelesbe pakolták, ami a közeli székely-

ségnél is megtalálható. A savanyútejet, amely minden ház velejárója volt, légében (lepej), esetleg nagy fekete fazékban tartották. Ezenkívül minden gazdaságban volt kúpülő, amikor vajat vertek, tejfeltartó, a sósordát budében, az eresztett vajat pedig bolti edénybe tették. Az eresztett vajat olvasztották, kavarták, a tetejére felgyült ucsut pedig nagy fakanállal időnként leszedték, amíg mézszínű folyékony anyagot kaptak, azt edénybe töltötték, lekötötték és eltették télire, amely sokáig eltartott, későre avasodott. Az ucsuból pogácsát sütöttek.

Már említettük, hogy ételeikhez savanyúságot keveset használtak. A káposztáskádakat a legújabb építkezések óta a pincében tartják, az ezelőtti csángó házaknak nem volt pincéje, azért az istállóban, színben tartották vagy a ház kamarájában.

Egy izletes, télen használt savanyúság a ménisóra, amelyet a pásztorgyermekek, asszonyok gyűjtenek nyáron, edényekbe vízzel elteszik télire és kissé édesítve tálalják. Nyáron a dörzsölt salátát ecetezik, ezt használták főleg tojásrántotta mellé, ezenkívül a saját termesztésű uborkát is. De a nagy melegben hűsítőként hatott a sebessavó (savanyú savó, amelyet légében tartottak) és a savanyú tej is (sebeste). Az előbbieken említettük, hogy pincét nem tereztek az építők. A pityókat vermekben tartották, amelyet nem messze a háztól oldalba ásták, ezen kívül a legtöbb ház alatt is volt verem.

Máskülönben a lakodalmi bekiáltóban is gyakori a verem szó:

„Túl a vizen jégverem, abban van a szerelem,
Kinyitanám, nem merem, kirepül a szerelem.”

Mivel a régi házaknak nem volt kéménye, hanem először szabadfüstölő, majd fűtőszipka (kályhacső) a disznókőcséget mindenki vagy a ház híjába (elég veszélyes volt) vagy a szapuló kaibában füstölték. Füstölés után is itt hagyták a köcséget, egész a nagy melegekig, rúdakra aggatva. A kamarából vagy a régi házak bejáratánál volt egy lappancs, amelyet felemeltek, ha húst akartak lehozni. Állandó létra a feljárókról nem volt s ezért nem kedvük szerint kóstolgatták a kolbászt, csak amit a gazdasszony vágásokra kimért.

A kaszálóba vagy takaróba, takargatóba borították a puliszkát, kenyeret, szalonnát, kantáros fazékba a levest, tejet, csicses cserép korsóba a vizet s a rántottát egy lábosba. A takargatóra terítették az ételt, szólítgatva a kaszásokat, hogy ne hüljön ki.

Milyen falás készül a tejből?

A gyimesiek főleg tehenet és juhot tartanak. Bivalyt egyáltalán, kecskét pedig imitt-amott látni. Ez így volt a múltban is, annyi különbséggel, hogy juhból többet tartottak mint ma. Igaz akkor az volt a fő foglalkozás. A gazdák nagy része nyáron kalibázik, amiről már írtunk. A reggeli fejés már lámpavilágnál megtörténik, néhol az asszony, máshol az ember a fejő. Minden fejésnyi tejet külön edénybe szűrnék és összegyűjtenek az idő hűvöségétől függően 4—5 fejest. A tejet lefelezik, majd összetöltve bornyú, bárány vagy disznópacal oltóval megoltják. Így a megaludt tejet brigigyóval jól „elkeverik”, amíg a tejdarabok egy homogén anyaggá válnak. Ezt összegyűjtik lassú kevergetéssel (fő a lassú, egyenletes mozgás) s így nyerik a sajtot. Eddig a munkafázisig tejként használhatják az édes tejet, tejfőlet, sajtot, vajat, írót, savanyútejet. A tejfőlet meggyűjtik, majd a vajköpüllőben „kiverik”, így vajat és írót nyernek. Ötliteres korsóba rázzák a tejfőlet és így verik a vajat, s eközben vicces megjegyzéseket tesznek: „tedd be az ajtót, mert kimegy a tejfől”. Hogy milyen sajt kerül az asztalra, annak is sok fogása van: „ne legyen hideg a tej”, „ne legyen forró a tej”, „jó legyen az ótó”, „jól el kell verni a tejet”, „a sajtot sokáig kell zsendulyozni”. A savót amiből a sajtot kiemelte, a sajtesináló főni teszi, s így nyerik a zsendicét, szintén étel, s ha a savó lefolyik róla ordát kapunk. Az ordát eszik édesen, sósan, cukrosan, télire eltéve savanyón. Még tejtermék a sebestej (savanyútej) amiről már volt szó, sebeszsendice (orda és savanyú savó, tejfől keveréke) sebesavó, zsendice hab, író (a tejfől kiküppülése után nyerik). Még ismert tejtermék a kotászla, amelyet úgy nyernek, hogy a kicsiborjús tehén tejét felfőzik, az összement tejet lehűtik és így fogyasztják.

A tejtermékekből a következő ételeket készítették: nyerstej vagy édestej, forralt tej főleg puliszkával, de kenyérral is ették és eszik naponta. Amint említettük az üstbetej mindennapi eledel volt. Az öregek úgy tartották, hogy „a húst egyhamar megunod, de a tejet soha”.

Más ételek:

Üstbe tejet tettek főni s akkor grízt vagy puliszkalisztet kavartak, cukrozták.

Bálmos: ugyanúgy fő, mint a kemény puliszka, csak víz helyett tejfől rotyog az üstben. Manapság gyakori a tejbegríz, tejbekása, tejbelaska.

Tejfeles tojásrántotta: érc vagy más edényben melegedni teszik a tejfőlet, szaporahagymát vágnak bele, 1—2 tojástartót belelütnek s addig keverik,

amíg megsűrűsödik. Kicsi kanállal eszik, szükön puliszkával.

Sebesteje: (savanyú tej) légejbe vagy „budlánba” tejet fognak, felfogva vagy főzve sűrűsödik, főleg puliszkával fogyasztják. Eltérve az édestejtől, itt a puliszkát nem teszik bele a sebestejebe. Kenyérrel nem eszik, de főtt és sült pityókával jó falás.

Sebeszendice: Az édes ordát összegyúrják egy mély tálban, sebessavót és tejfőlet töltenek rá. Összekavarják, főleg hideg puliszkával fogyasztják a pásztorgyermekek délben, ebédre. Megjegyzendő, hogy a tejtermékekből készült ételeket a férfiak is elkészítik, főleg a kalibánál, ha nincs asszony a szálláson.

Zsendice: Miután a vert tejből kiemelik a sajtot, savó marad vissza, azt főzik, amíg bugyborékolni kezd, savanyú ecetet vagy savót töltenek rá, amely „összekapja” a még savóban maradt lényegét, ezt nagy felezőlyukas fakanállal leszedik, így nyerik a zsendicét, amit puliszkával és kenyérrel egyaránt fogyasztanak. „A jó zsendicében a kalán megáll.” Ha a zsendicét kenderzacskóba töltik, a savó lefolyik s így visszamarad az orda.

A megérett, jó, puha sajtból túrót gyúrnak, amelyből túrópuliszkát is készítenek. A télire eltett túrót dézsában, fakéregben, disznóhólyagban, fedelesben, borítóban tartják, amelyek nagyságukban különböznek egymástól. A gyúrás régebb kézzel, brájjal történt, ma őrlék fűrőőrlővel (húsőrlő), majd a fenti edényekbe keményen beleverik, szinte légmentesen zárják. A dézsák abroncsa régen fa volt (mogyoró), ma vas. Gyakori volt minden háznál az egy törzsből kiásott budé (kisebb dézsa- alakú).

Egy-egy „túróművésznek” kipróbált receptjei vannak: 9 kg érett sajt, ehhez hozzáadunk 1/4-es kanna sót (vagy ahány kiló sajt, annyi kanál só) s gyúrjuk, brájjal jól beleverjük. A közeli regáti piacokon ismertek voltak egyes jó túrót készítőik. S innen származott az élcelődés is:

„Elöl túróművesek,
Hátul sebestejesek.”

A sajtot a fontos tállal mérték.

A különlegességekhez tartozott, hogy a túró közé rétegesen sótalan szelet sajtot tettek s rá verték a túrót, a sajt átvette a sót, de szép szeletekben maradt. Még ismeretes a sózott sajt, jól zsendélyezve. Az ősszel vagy télen férjhezmenő leányok egy dézsa túrót is kaptak az élet megkezdéséhez. Olyan ház is volt, ahol 5—6 dézsa sorakozott túróval tele, a család számára a szükséges mennyiség, a többi csereáruként. A régiek a pénzt csak annyira értékelték, amennyi földet tudtak vele megváltani a csíki közbirtokosságtól vagy egyénektől.

Más ételek:

— Túrómelegítés vagy tapyitott: zsír, hagyma, túró összekavarva, érc-lábasban összemelegítve. Puliszkával, kenyérral eszik.

— Túrós-ordás-tojásos melegítés.

— Túrómálé vagy bóc: gömbalakú, túróval töltött puliszka, régen széken, ma meleg kályhán sítik.

— Túró, sült vagy főtt pityókával.

— Túróslaska, makaróni, túrósbéles, túrósrétes.

— Magyarmálé: rakott túrópuliszka, vajjal.

A csángók legismertebb tésztájának az álivánkának is alapanyaga a tejföl, tej és vaj. A vaját — akár a zsírt — félévig is képesek voltak tárolni, „eresztve” eresztett vaj néven, a vaját amint említettük addig főzték, amíg „kítisztult” az „ucsu”-ját leszedték.

A tejtermékek egyúttal szépitőszerek is voltak: szélfújta, szárította kezüket, arcukat, szájukat tejföllel, vajjal kenték be, hajukat eresztett vajjal fényesítették, ingüket is abba áztatták, néha savóban mosdottak. Nagy gondot kellett fordítaniuk a tejesevények tisztántartására, máskülönben „megkeseredett” a tej és nem volt jó a sajtja, az ordát „nem is adta fel”. Az edényeket: tejes kád, ordafőző üst, forrázták, a forró vízbe málnalevet is tettek s így kellemes illatuk volt.

Az étkezések száma, módja, rendje és ideje függött az évszakoktól, az időjárástól, a munka jellegétől, a naptól. Télen a nap rövidebb volt, a munka könnyebb s ezért általában háromszor ettek. A reggeli, bajlátás, itatás után volt, 9 óra körül. Általában az asszony magázta a férjét, de érdekes módon a „he” tegezőszót is odaszúrta, s így hívta hitvesét:

„Jöjjön bé, hé enni kéne”, „Jöjjön na, mert meghül az étel”, „Kendet örökké istálni kell hallá-e?”

Ilyenkor mindig puliszkát főztek, disznóvágás után a gazdasszony mindenki részére előzőleg felvagdalt 3—4 vágás kolbászt, húst, hurkát. Azt vagy kiosztotta, vagy a közös érc-lábasból mártották, csípték kézzel (ma villával). Mindenki nyomtatéknak túrósbócot csinált, amelynek a nagysága arányos volt a gazdája nagyságával vagy „bevételeivel”. „Jó bevétele van” — azaz jól eszik, mondogatták. A gyermekek túrómáléját az anya „csinálta”. „Csinálj túrómálét!”, „Nem tudok anya, csináljon maga!”. Ezt a forró kályhára tették, ahol az alja „megkorosodott” s jó íze volt. A nagyhéten málélevet, cukros tésztát, morzsoltat, olajos káposztát, sült pityókát, főtt pityókát ettek, de anélkül, hogy egyszer is jóllaktak volna. Az utóbbi időben

idézik a Bibliát: „Nem az a bűn, amit beteszél a szádba, hanem ami kijön a szádon”.

Reggel még ettek: tojásrántottát, szalonnát, főtt tojást, melegítéseket. Egy darab füstölt húsos csontot vágtak, rendszerint a favágón, fejszével, egy csontból átlag annyi darabra, ahányan voltak. Megfőzték, levébe ptyókát, faszulykát, kását tettek. Tálaláskor a húst külön ették, s ez volt a második. Kenyérrel ették savanyúság nélkül. Nyomtatéknak esetleg túrót s kenyeret csipkedtek. Igaz az előbb leírt levest is ecettel savanyították. Ha a gazda is otthon volt egész nap, egy könnyebb vacsora dukált: ptyókarántott, tepertyős ptyókarántott, forralt tej, puliszka, sebestej, túrómálé. Ha a gazda estére került haza, az ebéd és vacsora felecserélődött. A téli vasárnap is a gazdálkodónak dolgozó nap, de étrendje azért ünnepélyesebb volt, a fentiek mellett köttespalacsinta, pánkó, néha galuskáskáposzta, álivánka készült. Napközben, ha valaki megéhezett, akkor hideg málét falt tejjel, túrót csipegetett (azért mondom csipegetett, mert sokszor a markukból csipegették a túrót, főleg az idősek) vagy gombolyag ptyókát süített szénen, később a rejben vagy kályhán, amit ptyókapalacsintának is hívnak.

„Anyám haragudott, mert amikor hazajöttem Szeredából az iskolából, ő álivánkával várt, s én inkább ptyókapalacsintát sütttem”: T. Gy. Az emberek adtak arra, hogy a kívülállók hogy könyvelik el evés szempontjából is. Így egy téli estefelé beszélgetett a kapuban két szomszéd. Ínyét csiklandozó szag jött valahonnan. A gazda elkérkedi, hogy húsos tokány készül. Erre belerikkant a csendbe a kislánya: „Jöjjön bé édesapám, megfőtt a ptyókaleves”. A kérkedő csak annyit mondott, a maga megnyugtatóására: „Na”.

A leggyakrabban főzött leves a ptyókaleves. Az lehetett hússal, amint az előbb leírtuk, ezenkívül tárkonyos ptyókaleves, („Édes jó Istenem sugárod meg nekem, a tárkonyos levesbe kell-e petrezselyem?”) túrós ptyókaleves, tejszeles ptyókaleves, amit főleg ha üstben főzték, kevés hagymával ízesítve, jó falat volt. Még létezett a szüziptyókaleves, böjtös alkalmakra, vagy ha nem volt amit rátenni. Ilyent adhatott a kisbíró a munkásnak, amikor evés közben mind dicsérte a levesét:

— Egye Péter bá, én szeretem a szegény jó ptyókalevest!

— Szegény az bíró úr, szegény elég szegény.

— Amáli, Amáli tégy túrót a Péterbám levesire (Nagyszombat délután).

Amint látjuk, nem nagyon változnak az ételek napok szerint. A legszigorúbb böjtös ételek, amint említettük: cukros laska (tojás nélkül), sültpi-

tyóka, olajas káposzta len és kender olajjal, amit Csíkban „ültettek” az olájtűtetőkben. A fenti nem olajas ételeket a háziasszony forgatta, pótolta motzsoittal, tejbélaskával, laskalevessel. Tésztafélékből nem volt bő a választék, s azt süteménynek hívták. Ismerték a pánkót (fánk), palacsintát, higpalacsintát, álivánkát, pogácsát, tepertyűspogácsát és kitűnő peracet süttek. A krémesek ismeretlenek voltak egészen napjainkig. Maga a tészta is más jelentésben fungált s erre adoma is létezik. Az egyik peres csángó amint járta a törvényszéket hallotta a székely atyafiakat: „Jere szomszéd falj tésztát, gyere végy tésztát.” Elhatározta, hogy a következő peres ügyére ő is tésztát tetet, amit jó előre bejelentett az asszonnak, aki csodálkozott a dolgon, s meg is kérdezte: „De hallá-e kend...” „Azt mondom tégy tésztát!” — vágta el a szavát a gazda. Az asszony felkészült a dologra s pakol az ura tarisnyácskájába, s mivel a törvényszék minden szegletét jól ismerte, jó helyre letette a tarisnyát, amíg a pere folyt. Közbe hallott egy-egy csattanást, de hát a zaj a város féltestvére. A per jól dőlt el, gondolta az ügyvédjét s még két tanúját megkínálja tésztával. De mit lát? Mintha az Úr megszorította volna, a csángós tarisnyából, mivel nem zárt légmentesen, folyt, fortyogott, csattogott a köttes tészta, ugyanis azt pakolt a jóakarató felesége.

Ha télen szénabozó vagy ganyézó (trágyahordó) kaláka volt, akkor reggel 3—4 óra körül indultak (szénáért főleg) mert távolról hordták a szénát, faltak valami hideget: szalonnát, kenyeret, 1—2 pohár pálinkát. A gazdasszony mire hazaértek galuskás-töltelékes káposztát főzött, a töltelék inkább kukorica-derce, később kása és darabosra őrölt kukorica keveréke volt-hússal. Ha nem ezt, akkor magyarmálét főzött. Előételnek szalonnát, esetleg 3—4 kis szelet kolbászt és kenyeret szolgáltak. Érdekes módon a szintén kukoricából készült galuskás káposzta mellé is málét főztek. A ganyézó kalákásokat étellel nem, legfeljebb 1—2 pohár pálinkával kínálták meg, s este szívesen látták a táncba. Az emberi összetartás szép példája volt a kalákák sokasága: szövő, fonó, ganyézó, nyíró, szénahozó, fahordó, pityókalopó, kenderlopó kaláka, de ezek más témához tartoznak. Egy bizonyos: az emberek összetartottak, szerették egymást, s minden megmozdulásért nem vártak pénzt.

A nyári étkezés eltér a téli evésrendtől. Ha egész nap húzza a kaszát az ember s elég kevés húst fogyaszt, bizony még ötször is ennie kell naponta, hogy bírja a sokszor szinte emberfölötti munkát.

Egy munkanap szezonidőben étrenddel

Reggel háromkor kel a kaszás, hogy pitymallatig a helyre érjen. Ha van kedve, induláskor falatozik, legtöbbször nem. Ott kaszál megállás nélkül, de 9 óra körül, amikor ölnyire van a nap, már várja az „ebéd”-et s ilyenkor ha késik a gazdasszony vagy a nagyleány az ebéddel, egymást ilyen megjegyzésekkel ugratják: „Jól feljött a nap”, „Péter bá kiájtották, hogy kész az étel, menjen bé”. S az érkezőt pedig így bezgetik: „Mét hoztál ételt, sze Jánosnak (apádnak, a férjednek) az előbb egy más menyecske hozott már. Eppe most ment el.”

Egy kaszás ebédje — mert mint mondtuk a kilencórai az ebéd, s ez időtámpontnak is számít — a következő: puliszka, magyarmálé (rakott puliszka) vagy a legtöbbször „kiütött” nagy puliszka (mellé) egyik sarkába készítenek mint a túrósbócot, egy túrósmálét vagy valamilyen jó zsíros melegítést (orda, túró, tejföl, tojás) szalonnás tojásrántottát és a nagy melegben hűsítőként ható savanyú öntött salátát. Tejet, főleg édes tejet ritkán visznek a mezőre két okból is: mert a gazdasszony ha otthon készíti az ételt, a tej messze van, a kalibánál, s ahogy a férfiak mondják „az locsog a hasadban”. Ha magukban vannak, ritkán, de ha kaszást fogadnak vagy segítség van, mindig pálinka is jár. A nap folyamán ez a legtartalmasabb evés, igaz, amit eddig kaszálnak, úgy tartják pótolhatatlan a későbbi pokolmeleg időben. Az evésnek egy megfelelő helyet, gödröt keresnek, az asszony takargatóra, a tarisznya fedelére vagy az átalvető félszárnyára pakolja az ételt, félkönyökre dőlnek, vagy lábuk közé veszik az ételt, a legkisebb gyermek vizet hoz, ha már kijött, s ha nem később feltétlen itt ez a munkája. Talán azért hívják a legkisebb gyermeket, de a legkisebb malacot is vízhozónak. A vizet csicses cserépkorsóban, mostanában üveg vagy pléhedényben hozza, s ivás után igyekeznek rend alá rejteni a nap elől. A gyermek értéke nő az apa szemében, amikor már vizet tud hozni: „Felhasználom, ma vizet hoz”. Talán igen is felhasználták télen, nyáron s ezért nem tekintették fontosnak az iskolát, ahogy Orbán Balázs is írja.

A következő evés időpontja 2 óra körül van, szintén a mezőn ez a „Delebed”, s általában a kaszálóba levesételt hoztak: zöldpaspuzulylevest, szemespaspuzulylevest, füstölt disznócsontot és hússal főtt ptyókalevest. Ezeket kenyérral fogyasztják. Az uzsonna 5 óra körül van, s ilyenkor az asszony vagy gyermek nem visz ételt a mezőre a kaszásoknak, hanem a megmaradt ételből falatoznak kenyeret, szalonnát, sajtot, retket, hagymát, mostanában,

hogy „jobban csússzon” paradicsomot esznek. Naplementéig kaszálnak: tehát 8 óráig, 3-tól 8-ig, ez a „nyitászrend” — az 17 óra, írva s mondva. Sokszor a hátralévő 7 óra alatt vontatnak, boglyát húzatnak, ha szép holdvilág van, mert nappal „bogároznak” a tehének, nem lehet befogni. Sokan közülük ipari munkát is végeznek a nyugdíj reményében. Ez a kételtőség nyáron tönkreteszi az embereket. Idillikus az a felfogás, hogy egy vállalati munka után a kaszálás, kapálás pihentet. Sokszor holtfáradtak, s egyik helyen sem adják a várt eredményt. S főleg az állami szektorban igyekeznek a könnyebb felét választani, hisz ide csak a nyugdíjért járnak.

A nyári étkezés változik aszerint is, hogy az illető a kalibánál van-e vagy otthon. A kaliba az a nyári szállás, ahol a csángók állataikat etetik, fejik, gondozzák s amely sokszor 10 km távolságra is lehet a lakástól. Az itt tartózkodók inkább tejtermékeket esznek, kevés főzőcskélő eszközt visznek magukkal: egy üst, érclábos, 2—3 kalán, 1—2 cseréptál vagy pléhtál megteszi a magáét. Innen a mondás is: „Üst, lábas, irány a másik város”.

Itt az üstben szabadtüznél (az utolsó időben rendes kályhán) megfőzték a puliszkát, a tokányt, a tejeles ptyókalevesi, a bálmost, a fejéretket, a lábosban pedig a túró, sajt, ordamelegítést, tejeles tojásrántottát készítenek. Ezek voltak tehát a mindennap használt eszközei az ételkészítésnek. Még elmaradhatatlan volt a kicsi tekenyő, a szita, a kaus, a málészelő és málékeverő.

Délre, mivel nem volt idő főzni, a kalibánál hideget ettek: zsendicét, sebeszsendicét, sebestejet, ordát, sajtot. Estére puliszkát főztek, üstbe tejet ettek. A kalibánál a főzés nem a nők privilégiuma. Érdekes, otthon a háznál csak az asszony főz minden esetben, de a kalibánál az, aki éppen ott volt, tehát a férfi is. Az otthoniak nem bővelkednek nyáron a tejtermékben, de a kalibától hoztak egy-egy kantárosfazék tejet, sebestejet, ordát, sajtot. A kalibánál az ügyesebbje 2—3 m² területet felásott hagymának, salátának és fokhagymának s így a kaliba önálló lett. Vasárnapra lehetőség szerint összegyűlt a család, az asszony csirkét rántott, puliszkával ízlott a csirkepaprikás. A téli vasárnapokra, amint említettük, galuskakáposztát készítettek füstölt hússal. Nagyobb állatot ritkán, csak nagy napokra vágtak. Ha vágtak, hírül ment a környéken s más is részesült a húsból. A kalibánál más jó falat, a gomba. Nagyon megválasztják, mivel ismerik azt a mondást: „Minden gomba jó gomba, csak az ember goromba”.

Az ének szerint: „Tegnap a Gyimesbe jártam, / Bolond gombát vacso-
ráztam, / Úgy megbolondultam tőle / Elszerettem aki főzte.”

Évésre használt gombák:

- riskó (fenyőalj) sütve
- faszógomba (kucsmagomba) sütve, rántva
- tinótortya — rántva
- tejes riskó — sütve, sószordával
- rómagomba — rántva
- kakastaréj — rántva
- szegfűgomba — rántva

A galambgombát már „erőst válogatják”, mert sokszor becsapta egy ahhoz hasonló gomba. A galambgomba szárát nyersen is eszik. Egy olyan étel, amit máshol nem tapasztaltam: a puliszkába belekevernek 2—3 szelet szalonnát, az megfő, a puliszkaszelésnél előkerül és ízletes falat.

A húst általában főzték vagy apróra vágva rántották, de ritkán sütötték. Mivel bőségesen volt tej, teát ritkán főzték, a legismertebb tea a kokozatea: a szárát lapistól (levelestől), gyümölcsöstől szedték, gerezdekbe kötve szárították, télen felhasználták. Így a pulykafű tea fojlás ellen használt, a csihán tea vértisztító és köhögéscsillapító. A májfű teától a májfájdalom alábbhagyott és jól pihent tőle. A málnalapiteának jó íze volt, de ezzel főzték ki a tejes edényeket is, oltás után.

A gyermekkor ízei sokszor egész életünkön végigkísérnek. Az ízek csodásak, a színeknek nincsen ma lehető párjai, sőt még a jég is csúszósabb volt.

A fiatal asszony gyakran forralt tejet ifjú férjecskéjének, aki sehogyan sem volt a tej ízével megelégedve, mondván, hogy az édesanya teje jobb volt. Egyik alkalomkor az asszony odaégette a tejet, mert más dolga is volt s szégyenkezve várta haza férjét az esetért. Amikor az ifjú külön megkóstolta a kozmás tejet, ölbe kapta s megcsókolta a kicsi hitvesét, mondván: „na végre te is megtanultál tejet forralni”. Egy másik alkalommal az ifjú menyecske sűrőg-forog szigorú apósa körül, akinek laskalevest főzött. Megkérdezte az öreg: tetszik-e a főztéje? — Hogyne, mondja a furfangos öreg — csak elfelejtettél ecetet tenni belé. — Jaj hozom apa — ugrik a menyecske, — el is vágta maga alatt a fát, mert hát a laskalevesbe nem jár ecet.

A nagyobb ünnepek, legjelesebb alkalmak étrendje

Nyári névnapok közül főleg a Jánost és Pétert tartották. Ilyenkor „megyéztek” (ünneplés, mulatozás), általában bárányt vágtak és a tokány volt az ünnepi eledel. A „ház öregje” ilyen alkalommal összehívta a szétrajzott fiait és lányait. A legtöbb családban volt Péter, János, István s ilyenkor,

főleg a kalibánál a szabadba terítettek, zengett erdő-mező a jókedvtől, a gyermekek szájától. A gyermekek játéka sokszor utánozta a nagyobbak viselkedését: külön húzódtak, asszony-emberesdit játszottak, „ittak”, hangoskodtak, akár a nagyok. De az úgynevezett megyezés nemcsak ezeken a napokon volt. A család összetartásának szép példája a nagy ünnepek előestéinek a megyézései: karácsony, újév előestje, húsvét másodnapján, húshagyó kedden esté összegyűlt a nagy család, ki mit tudott hozott, a háziak pedig a főttételt, italt állták. A háziak az évszaknak megfelelő ételmeztálaltak: laskalevest, galuskáskáposztát, főtt húst, töltött bárányt, tokányt. Vacsorára, éjjelre pedig a szárasztást és kolbászt, szalonnát, disznófő-sajtot vagdaltak. A dífánásabb, viccesebb öregek húshagyó kedden látni vélték, Cibre vajda és Kone király harcát (a bőjt és a hús harca).

De térjünk vissza a megyezőinkhez! Reggel feléig csendesen beszélgettek, iddögáltak, falatoztak. Mi régi történet, háborús élmény elhangzik itt. Az idő megáll. Nem években, csak így említik az éveket: amikor leán voltam, kölyöklegény koromban, katonaság előtt, a helyek is már elmosódnak: leggyakrabban Galícia, Tirol, Doberdó hangzik el. S ilyenkor az öregek el-el énekelnek nagyon csendesen, reszkető hangon egy-egy olyan dalt mint: „Ott esett el 120 ezer magyar / Eltemette gyászos Galícia” — aztán nagyokat hallgatnak, más témába kezdenek. A modern kor kirekesztette ezeket a meleghangú megyézéseket. Itt több az étel, ital, de valami hiányzik. A lélek, az igazi melegség. Elidegenednek, idegesek, fáradtak az emberek. Még most is élnek igazi mesélők, akik lelkei ezeknek az összejöveteleknak. Csakhogy a fiatalabbak már nem figyelnek. Mások a gondok, bajok. Végeredményben ezek a megyézések helyettesítették leegyszerűsítve a más magyar helyeken híres farsangi mulatozásokat.

A gyermekek a sutuból elő-előbújtak, szájátva hallgatták a mesélőt. Ezeket az estéket a mesélés magas iskoláinak nevezném. „Mű es tudunk hazudni, nagybátyámék, Blága Pista Andrásék átöljönnek, akkor mű hallgatásra szorulunk, mert ők jobbakat hazudnak”. A hazugság mesélést, elbeszélést, fabulációt, előadókészséget jelent, sok-sok színes történet felelevenítését. Apám is ilyen nagy mesélő hírében állt, közel száz népdalt s egy csomó történetet tudott s hagyott rám örököül.

Reggel egy kevés „gombolyagon alvás” után (azaz felöltözve a földön, padon, ki hol tudott) hazaindult a rokonság.

A Gyimes völgyében van két búcsú, amelyek az őszinte vendégszeretés, barátság, közösségi szellem megnyilatkoztatásai: a középloki, megállói Mag-

dolna, és a felsőloki Szent András „búcsúkról” beszélünk. Főleg Magdolnakor, nyár közepén sok százan népi viseletben, fehérbe öltözve, rózsás, piros kendőkkel özönlük a nép.

Itt először is a távolról jött rokont lesik, hogy meggyéztessék, de az idegent is jó szemmel nézik. Nem hiába beszélt Orbán Balázs a jó szívükről, hangsúlyozva, hogy itt koldus nem volt, de ha betoppant, az üres kézzel nem hagyta el a falvakat. Ezekre a búcsúkra bárányt, majorságot vágnak, levest, tokányt készítenek. A meggyezés a táncoló ház (ma kultúrház) környékén folyik, a fiatalság, de a középkorúak is közbe be-belépnek a táncba „egyet serülni”.

A farsang idején a kosaras és hívogatott bálókát rendeztek. Ezt „patak” házasesberei (néha legények is) szervezték, és egy nagyobb „vén házban” tartották. Mindenki fedeles kosárral vagy más kosárral érkezett és a következő elemőzsiákat hozta: kenyér, kolbász, kalács, száraztészta, pálinka vagy bor. Éjfél körül mindenki előszedte az ételmet és a tánc után ettek, ittak kínálgatva egymást is. Ha legény volt, az sem maradt étlen, valamelyik szomszéd őt is megkínálta.

A lakodalom után mindig megkérdezték a résztvevőket, azok akik nem voltak ott: na, milyen lakodalom volt? A válaszok ilyenek voltak: „Egy kicsit híg tokányt, egy csepp pálinkát adtak, s aztán semmit” vagy „Jó volt, elég volt minden”.

De mit is tálaltak a lakodalomra, mit is evett a vendégsereg? A közönséges vendég magával vitt a kosárban, amelyek szebbnél-szebb kendővel, takaratóval voltak leterítve: tésztát, (3 kisebb kalács) „Egy kalácsból ette, a többit az új párnak hagyta” (Baliga Zenóbia 68 éves), 10—11 órára érkeztek a legényes házhoz, ott lerakták a kosarakat, csak a kulacsot vitték magukkal. Innen a legény násznagyához mentek, aki ebédet adott, jó sűrű tokányt marha vagy növendék húsból. Innen indultak a leányos házhoz, a kivézési-kikérési ceremónia után a kulacsokból szabad volt inni, addig nem, mert „akkor kikapós lesz a menyecske”. Itt esetleg egy-egy darab deuszt (tészta) kaptak, vagy a násztás asszonyok, násznagynék kötőlékikből tésztát, mert ők azt is visznek. Az út hosszú, legtöbbször a leánnyal a legényes házig, s jó éhesen érkeztek. Vacsorára tokányt kaptak sok hússal, s éjfélkor a laskát. Reggel felé galuskáskáposztát, egész reggel beadták a „savanyúlevest vagy korhelylevest”. A jobb házaknál sültet is szoktak adni: majorság, disznó. Közben a menyasszony és a vőlegény 2—3-szor nagy korsókkal körbe jártak és mindenki üvegébe töltöttek. Ma az étrend egészen más.

Amikor éjfélkor egy szűkkörű csoport kontyolni megy, a menyasszony mákoskaláccsal és kontypálinkával kínálta az ottlevőket. A násznagy magával vitte a lakodalmas házhoz a következőket: 3 sültestálba sült magas kerek kalács, 5 nagy perec, nagyobb fajta kürtök, nekitámogatva a pereceknek, s tetején mindezeknek „székelt” a sülttyúk. Mindezt lerakták díszesen az asztalra, s még pálinkával tetőzték. Ezenkívül a legközelebbi rokonok, testvérek, násztások voltak. Ők vitték a 3—4 szentjános (nagy kalács) lepényt, nagy kalács más formájú mint a szentjános, és kicsi madarakkal díszítették, kisebb pereceket, mint a násznagy és kevesebbet, valamint pálinkát. Tehát a megrakott asztalon a legnagyobb halom a násznagy előtt állt, következtek a násztások és a vendégek. Igaz, az ajándék is ilyen lépcsőzetes volt. A vendég hozott három kalácsot, 1 liter pálinkát. Egy kalácsból evett, a többit az új párnak adta. Mindent füles kosárban hoztak, a násztás, násznagy csak ilyen alkalmakra használt kalácsos kasba hozta a sok jót. Reggel felé szokás ellopni a násznagy sült tyúkját, azt a legközelebbi magas fára felvitte egy jó mászó, alatta tüzelnek és egy egész csapat kukorékol. Ezt pálinkával lehet visszaváltani.

Éjfél után szokás volt a kalácsgyűjtés a zenész részére. Megindult egy vendég zsákkal, a zenész és felesége, asztaltól-asztalra járt, húzta a „felfogadom, felfogadom juhászbojtár nem leszek” kezdetű dalt, az emberek adták a kalácsot.

Radina: a mai névadó, keresztelő utáni mulatságnak felel meg és kétféle radinát ismertek: kicsi radina és nagy radina. A kicsi radinába csak tésztát, palacsintát és pálinkát fogyasztottak, nem táncoltak. A nagy radinában viszont annyi mindent vittek a komák, mint a násztások a lakodalomba. Sőt a minden háznál használt kast is nem lakodalmas, hanem radinás kasnak hívták. A keresztelő komák száma néha a 15—20 párat is elérte, s ezenkívül még mások is voltak hivatalosak, úgy hogy egy kisebb lakodalommal veteledett. Íme a komák mit vittek nagy kasokban a radinás házhoz: négy tálba sültet (magas, recésszélű kerek cseréptálakban sütötték, ma nem sütnék ilyent), két szentjánost, melyet nagyobb fajta és mélyebb kászróba sütöttek, egy rakott lepény-kalácsot madárkákkal díszítve, egy tyúkot és egy liter pálinkát. Aztán a háztól kikerült olyan étrend, amit a lakodalomnál láttunk.

A kéretésre is felkészültek, tyúkot vettek, vagy a szezonnak megfelelő ételt raktak elő.

Karácsony napjára mindig a nagy korondi vagy dánfalvi fekete fazékban rotyogott a galuskákáposzta. Kalácsot, tésztát sütöttek és pánkót sütöttek.

Húsvétra mindenkinek kijárt a bárány sültve, töltött bárány, kalács és köttespalacsinta. Húsvét napján nem ették meg a tojást, mert azt tartották, hogy ettől szagos lesz a szájuk. Másodnapján viszont ez volt a főeledel.

Az ünnepek első napján (húsvét, karácsony, újév) nem illett megyézni, ezek voltak a család intim ünnepei. A megyezés előző vagy más este történt.

A locsolás nem volt szokás, azt az utolsó évtizedekben vezették be, de húsvét és húsvét másodnapján kinn a szabadban játszadozott a fiatalság; hintát köttek egy csűrbe, és zúgott a visítástól, a vidámságtól a környék.

Halottak napján, halottas cipót osztogattak: nagyon kerek perechez hasonlítottak, kenyértésztából sütötték.

Már említettük, hogy ünnepnapra rétest sütöttek, ami már kiment szokásból: a kalácsrésztát bekenték vajjal, zsírral s a kemencébe vetették, nem tálba, hanem káposztalapira, szép pirosropogósra sült.

A bélest kenyértésztából sütötték, de „megbélelték” orda, túró, kapor és cukor keverékével.

A puliszka annyira elmaradhatatlan volt a mindennapi étkezésben, hogy ha nem került törökbúzaliszt, árpalisztból is főztek puliszkát, igaz kissé ragacsos volt, és világosbarna.

Családias étkezési alkalom volt a disznóvágás is. Nem volt szokás a disznótör, a vágás már kora hajnalban megtörtént, a disznót 4—5 szomszéd lefogta, akiket előtte 1—2 pohár pálinkával és kenyérral kínáltak meg, „hogy fogjon a köröm”. Virradatkor már a gyermekcsereg is ott lábatlanzkodott, lesve a fület, farkat, perzselt bőrt. Régebb szalmával, ma egy fűvös szerkezetű tűzokádóval perzselik. A feldarabolt disznóból reggelire rántanak egy jó lábossal, amelyhez savanyú káposztacikát tesznek. Azután még egyszer falatoznak, de már nem húst, mert ahogy mondják „a szagjától jóllaktak”. A segítség és a család miután végeztek a munka nagyjával s csak a zsírolvasztás marad, újra esznek és borral, esetleg káposztalével öntözik le az ételt, sok egészséget kívánva a hús elfogyasztásához. Azután következik a kóstolók kiporciózása: a segítségnek, a szomszédoknak, akik megérdemlik s akiktől majd visszkapják a kóstolót. A máshol divatos disznótör itt nem szokás.

A disznóöléssel kapcsolatban ide kell iktatnunk egy adomát: a sok földdel rendelkező, de elég gyengén gazdálkodó csángó egy nagy lapos disznót vágott. Nem nagyon hízlalta fel, mert nem volt hintője. A csíki ravasz komája meglátogatta és megkóstolta a szalonnát, nem tudta döfés nélkül megállni: — Jó nagy bőrt vágtaál komám! — Nagyocskát — válaszolta a gazda és gyorsan elkezdett egyébről beszélni.

Halál esetén is szarvasmarhát vágta, kenyeret, kalácsot, köttes palacsintát sütöttek. A halál második napján, koporsótételkor mindenkinek osztanak 1—2 pohár pálinkát és egy szelet kalácsot vagy kenyeret. Ezen kívül a virrasztás estéjén köttespalacsintával kínálják a virrasztókat. A háziaknak nem szabad halál esetén semmilyen étlemhez nyúlniuk, csak amit befalnak. Mindent a szomszédokból álló fennjárók rendeztek.

A fennjárók naponta háromszor esznek tokányt, túrót, kenyeret, szalonnát. A temetés után a torba terelik a temetésen résztvevőket. A terelők, jóbeszédű, erőszakos emberek, akiktől nem szabadul meg egykönnyen az ember. Egy ilyen toron néha 200 ember is résztvesz, akik a következő ételeket kapják: kenyér, hústokány, pityókával, 2—3 pohár pálinka. A sírásóknak, a gödörösóknak a fizetésen kívül (ami lehet személyenként egy juh vagy pénz) még jár: egy fél liter pálinka, kenyér, tokány délben, este pedig külön asztalhoz ültetik és tokánnyal vagy más főtt étellel etetik. Szép, ahogy a halottaikat tisztelik a csángók, de sokszor ivászatba fullad a tiszteletadás, a tor pedig versengés tárgya lett manapság.

Az iskolás gyermekek régebb tízóráira túrósbócot, mások szalonnát, kenyeret vittek. Ma édességet, lekváros kenyeret vagy pénzt visznek.

Az utolsó időben tanyát vert Gyimesben az alkohol. Egy csomó új szokás honosult meg, amikor az eszem-iszomból főleg a másodikra esik a hangsúly. Ilyen alkalmak: bérmálás, elsőáldozás, kicsengetés, katonabúcsúztató stb. Szép az együvé tartozás kinyilvánítása, de sajnos ezek az alkalmak rongyozására, pénz és kirakat-fitogtatássá váltak, s elmarad a meleg, emberi oldaluk, nem jelképei az összefogásnak, a közösségi gondoskodásnak, mert a tét az, hogy ki mit adott.

A csángóknál régebb nem használták a fogkefét. A fogait szurokrágással tisztították. Fenyőfáról szedték, persze nem minden szurok alkalmas rágásra, csak a csiperkeszurok, amelynek gyöngyszíne és alakja van. Ezt órák hosszat lehet rágni, s télen segít nyálat gyűjteni a fonáshoz.

Az étkezéshez, ételekhez kapcsolódó szokások, babonák,
történetek, mondák, hiedelmek

Ezek műfailag is változatosak. Így találunk bekiáltásokat, amit az egyik legjellegzetesebb helyi tánc, a kettős jártatójánál kiáltanak a férfiak.

„A cipőmnek a sarka
Málével van kirakva

Ha a babám meglássa
Túróval fut utána."

vagy:

„Elöl túróművesek
Hátul sebestejesek."

Szolgakcseregő lehetett a következő szöveg:

„Bús életem, bánat napom
Bánom, hogy az úrnál lakom
Este, reggel csak a lé
S így az élet lefelé."

Népdalok:

„Piritusból (spirt) csinálják a pálinkát
Azért nem lát senki rajtam jó ruhát
Csinálnák csak sebesteből s ecetből
Jóska Kálmán ne éljen a zsebemből."

„Nem ettem én ma egyebet
Csak egy kicsi sebestejet
Azt is csak úgy kicsi kalán nélkül
Megélek a babám nélkül."

„Édesanyám hol van az az édestej,
Mivel ingem katonának nevelt fel.
Azt a tejet adtad volna lányodnak
Mert a lányod nem viszik katonának."

Tréfásdal:

„Tegnap a Gyimesben jártam,
Bolond gombát vacsoráztam,
Úgy megbolondultam tőle,
Elszerettem aki főzte."

Intő szólások:

„Húsvét napján a tojást ne edd meg, mert a szájad bűdös lesz."

„Ne egyél lábad közül, mert megeszed a szerencsédet."

„Evés közben ne beszélj, mert bolond lesz a feleséged (urad)!"

Hiedelmek:

A gazdasszony ha kutyát, macskát akasztott, hiába dagaszt tésztát, az nem kel meg.

Ha az üst alja égett, rossz idő lesz.

A meleg kenyeret nem szabad megszelni, nincs lelke, aki a meleg kenyeret megszeli (nincs is a késnek).

Szólások:

Fokhagyma azt mondja: Ne sajt meg, egyél meg. Hétféle betegségtől mentelek meg.

A vereshagyma azt mondja: Sózz meg, egyél meg, s a szemedvilágától mentelek meg.

Főzünk hamis levest, s hazugsággal rárántunk.

Botlik, mint Garas Gáborné a faszulykától.

Szürcsöli, mint Andris a laskát.

Megszakadt a szíve, mint a Dobondi kutyájának a savóért.

Ujan legén, mint a fazak író feldölve.

Nem fenékig tejfel az élet.

Egyes ételekhez kapcsolódó szokásoknak jóvendőmondó szerepük van:

Óesztendő estéjén a lányok kicsi sóstésztát — gombócot sütöttek, fele só, fele liszt összetételben és megették. Aki álmukban vizet adott (kellett a sósra a víz!), az lesz a jóvendőbelijük.

Ugyanilyen tésztába, ugyancsak óesztendő estéjén három papírt tettek nevekkel három gombócba, főzték s amelyik hamarabb feljött, az lesz a férjnekvaló.

A lányok óesztendő estéjén a pohárba a patakról vizet hoztak, tojást ütöttek bele, s ha reggelre gyöngyös volt a teteje, rakott fejjel (nem terhesen, nem ellopott lány) ment férjhez.

Ha az úton eszel, megeszed a szerencsédet.

A tyúk első tojását be kell kenni hamuval, hogy annyit tojjon, mint a hamu.

Csúfolódó versikék:

„Gyurka, hurka, jófaszulyka.”

„Réz a sajka, bádóg a fedele

Táncol a faszulyka benne.”

„Kása az Isten áldása
Ha Máté meglássa
A beledből es kiássa.”

Más szövegek, történetek:

Kell-e kávé Ferenc? — örökké a kávéért kívánta, s ezért 18 évesen önkéntes katonának ment, hogy ehessen kávé. Fogságba esett s csak 8 év múlva került haza. Rászzenvedett a kávéra.

Feltapasztja, mint Kukulá a málét — a felesége ragacsos málét talált főzni, s ő ahová érte, még az asszonyra is rátapasztotta.

Kénálja, mint Gönc a vendéget — nagy hantás ember volt, mindig kérkedett s vendégeket hívott. Sajnos nemigen akadt amivel megetesse, csak kénálta, s örökké a láda kulcsát kereste, mert úgymond ott az élelem.

Napjainkban a csángók világjárók lettek. Modernizálódtak az étkezési szokásaik.

Adatközlők:

Tankó József (Jáni) 65 éves

Baliga Zenóbia 69 éves

Tankó Géza (Jáni) 56 éves

Tankó Péter (A) 86 éves

Bara Péter 87 éves

Irodalom

A gyermekek élete Lovétén századunk első harmadában (Közös gyűjtés) Korunk évkönyv. Kolozsvár, 1982.

Szabó Bálint: Az étkezés rendje Nyárádszentimrén. Népismereti dolgozatok. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1981.

Radován István: Bánsági magyar népi étkezés a századforduló táján. Népismereti dolgozatok. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1983.

Kovács Éva: Táplálkozási kultúra Dobron. Korunk 1982/XII.

Kövi Pál: Erdélyi lakoma. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1980.

FEKETE MÁGIA GYIMESBEN

„Ingem anyám elátkozott
 Mikor a világra hozott
 Azt az átkot mondta reám
 Ország-világ legyen hazám.”

Egy anyai átokkal indítom írásomat. De Istenem, mennyit beszélnek itt, Gyimesben az átokról. És főleg mennyit átkozódnak! Pedig félnek az átoktól és hiszik azt, hogy az átok megfoghat valakit. Ha véletlenül a sors úgy hozza, hogy valaki sokat betegeskedik, akkor már megvan rá az ok: „Igen, mert megátkozta volt valaki”. Micsoda átkokat lehet itt hallani! Ezekről később fogunk beszélni. De felvetődik a kérdés: hogy kívánhat valaki embertársának ennyi rosszat? És akkor igazságként zuhan agyunkra a felismert tény: az ember keserviben, haragjában, bajában elvakul, mintha az agyát elöntené a vér. A jóság eltűnik az emberből és mindenképpen ártani akar, átkoz vagy segítségül hív természetfölötti lényeket. Rosszat tenni valakinek, feltétlen rosszat tenni! De ha közvetlenül ez nem sikerül, akkor szövetkezni kell valakivel abban, hogy embertársunknak árthassunk. Így születik meg a fekete mágia. És kivel lehet szövetkezni: a világmindenség két óriásával, a Jóval és a Rosszal. A fehérrel és a feketével, mert van fehér és fekete mágia. Igaz, az átkozódás nem mai keletű. Már az Ótestamentumban — Mózes-könyvében igen-igen kemény átkokkal találkozunk az Átok és ígéret fejezetben: „Nehezen szülsz és férjed uralkodik feletted.” A férfit pedig így átkozza ki az Úr: „átkozott legyen a Föld temiattad!” Ha nem hallgatsz az Úrra, átkozott leszel, átkozott leszen a Te méhednek gyümölcse... „szétszór az Úr téged minden nép közé...” Jób pedig átkot szór arra a napra is, amikor született, de végkicsengés, hogy „Isten nem büntet ártatlan”. A fenti idézetekből legalább két dolog körvonalazódik: a fekete mágia, az átok nagyon rég született és ha valakit büntet a fekete mágia, az valami bünt követett el. Tehát a fekete mágia nem jön csak úgy a semmiből. Vegyük csak sorba, kit is hívunk segítőül, ha jót vagy rosszat kívánunk valakinek, a mindenható Istent és az ellenpólust, a rossz képviselőjét, az elkárhozott angyalt, a Sátánt. De a kérdés nem ilyen egyszerű, mert bizony az Isten nem mindig jót tesz, főleg ha bünt követünk el, hanem keményen büntet is. Gondoljunk csak a vízözönre, vagy az ember kikergetésére a paradicsomból. Rögtön próbáljuk megnyugtanni magunkat: rosszak vagyunk, megérdemeljük. De már itt az elején érdemes volna leszögezni, egyáltalán létezik-e megalapozatlan, rossz-

indulatú fekete mágia csak úgy, valaki ellen? Hát mi is tulajdonképpen a fekete mágia indítéka, miért, miért átkoztatnak ki a Sámán ikertestvérenek dák utódjával valakit? Erre minden háznál tudnak itt Gyimesben felelni, van egy csomó eset, ismert változat: „Mert ellopták a lisztjét, disznóját, pénzét, ökrét stb.”, „Mert a testvére a törvényszéken jogtalanul kapott a szülői oszló birtokból, s így akart igazságot keresni a sérelemért”, „Mert a szomszédja mindig elkaszál a fűviből s még meg is verte”. Végeredményben tehát meg akarta büntetni a vétkest, igazságot akart tenni. Vagy meg akarta tudni, ki az, aki ártott valamilyenképpen neki. Akkor tehát a fekete mágiával bünt büntettünk. És valahogy úgy érzem, hogy ha így nézzük a fekete mágiát, akkor az nemcsak feketeségében mutatkozik. Hisz akkor fekete mágiát űz a törvénybíró is, amikor elítél, igazságot tesz. Mert ő is valamilyen bűnért büntet... De ne vágjunk a dolgok elébe. Vizsgáljuk meg konkrétan, mi is a helyzet Gyimesben a témával kapcsolatban.

Hiedelemvilág Gyimesben

A gyimesi csángók hiedelemvilága roppant gazdag. Ki hinné el, hogy még ma is sokan vannak, akik hisznek a boszorkány, kísértet, szépasszonyok létezésében, fermekálásban, szerelmi megrontásban. Dr. Balázs Lajos egyik felcsiki adatközlője így inti le a falusi babonás hiedelmet: „Óh, ezek olyan csángó mesterségek!” Valóban, Gyimes mindenképpen elzárt világ volt, a csángó még a század elején sem értékelte az iskolát, élték a maguk természetes világát. Nagyon magukra hagyottak voltak, írásos kultúrájuk helyett ott voltak a mesék, csodás történetek. Igyekeztek mindenre magyarázatot keresni a körülöttük lévő csodás, sok mindenben ismeretlen világból. Egy biztos: a természet számukra nyitott könyv volt, gondoljunk csak a gyógyítási módokra, a gyógynövényekre, amelyeket úgy az állatok, mint az emberek betegségeinél előszeretettel és nagy hozzáértéssel használtak. De nem mindenre akadt gyógyír, s akkor okot és főleg okozót kerestek a bajra és valamilyen kiutat. Aztán a jövőbe látás is mindig izgatta a gyimesiek fantáziáját. A gyógymódjaik, az időjárás-jóslás valahol a valóság szomszédságából származnak, mert ezek nem csodás elemekhez kötődnek, hanem évszázados megfigyelésekre alapoznak. Inkább a valóságon kívül helyezkedő csodalényekről szeretnék beszélni, az ezekhez kötődő hiedelem-világukról, és főleg az átokról és mágiáról, amelyek átszövik a gyimesi csángó egész életét. Hisz máig is sokan hisznek olyan csodás, természetfeletti lényekben, mint a lüderc:

„A lüderc este, setétedés után indult meg. Ujanyokhoz járt, akik erőst búsultak valakit. Így gyermekkoromban láttuk, hogy oda fel a fejben, egy fényesség, mint egy gyertya, ami úgy reszketett, hát átoltment felettünk. Aszongya nannám, hogy: — Na ez menyen Kusti Jánosnéhoz, mert őt járja. Az urát elvitték volt katonának. Még ujan es volt, hogyha erőst búsult a legény vagy a leány valakit, a szeretejit, ha elhagyta, akkor annak a képibe jelent meg a lüderc. Csak a lábáról lehetett megüsmerni, mert az vagy lúd, vagy disznyláb volt. Biza, itt a szomszédunkban es volt egy legény, aki erőst szeretett egy leányt, de az nagygazda, büszke leány volt, egy darabig igen, de azután reja se hederített a legényre. Na s egy este a legény fejt a kalibánál, s utána benn a kalibába le volt kucorodva, hogy a szabadtüzelőbe felpizkálja a tüzet. Ahogy visszatekint a lábaközt, hát látja, hogy ott áll a leány.

— Na, eljöttem...

Hirtelen megörvendett, de lássa, hogy a lába lúd vagy disznyláb, má nem es tudom melyik. Felkapott egy égő üszköt, gyorsan keresztet vetett és elkergette a lüdercet.” Ezek úgy hangzanak, mint valami mesék, de a 83 éves Hosszú Fülöp bácsi, aki száz meg száz ilyen történetet mesél, tisztán visszaemlékezik, hogy ő is látott lüdercet. Kérdésekre, hogy ma hol rejtőzködnek ezek a lüdercek, meg a többiek, akikről ezután szólunk, elgondolkozva válaszol:

— Hát ha megölne, akkor sem tudnám megmondani! De hogy voltak, az biztos. A szépasszonyok, az adatközlők szerint, boszorkányos, vidám, táncoló lények voltak és a falu asszonyai közül kerültek ki. Ők táncoltatták, lovagolták éjjel a lovakat, kínozták a marhákat és megkísértették az embereket. Reggelre ezek az állatok csuromvizesek voltak. Különböző ráolvasásokkal, imákkal, jelekkel védték az állatokat. Így bizonyos éjjelekre (Szent István) keresztet rajzoltak az istálló ajtajára. Szintén Hosszú Fülöp meséli: „Kajtár Géza gyermekkori pajtásom volt. Ő mondta, hogy eccer éjjel egy nagy mozsikaszót hallatt, jött egy csomó cifra fejrénep, egyet-kettőt meg is ismert közülük, Bece Tera is ott volt, őt szekérbe fogták, Palánkáig mentek. Én igaz nem láttam, de ő mondta.”

A gurucsa hiedelem szerint különféle praktikákkal elő lehet idézni vagy meg lehet szüntetni bizonyos dolgokat. Itt már jóban és rosszban az ember társul valamilyen megfoghatatlan szellemmel. A gurucsa eszközei: állatfej, tyúkláb, posztó darab, gyapjú, cérna. Ezeknek a hiedelem szerint varázse-rejük van, ha meg vannak fermekálva, gurucsálva. Egy ilyen eszköz a tiló

is. Hittek abban és eskü mellett állították, hogy vannak fejrénépek, akik képesek tilón járni, száguldozni besötétedés után. Ilyen asszonyok voltak a század elején név szerint Bece Tera — Hidegségről, Vén Csufekáné — Barackosból, a Vén Pálgyurka Józsiné — Ugráról, de akadt egy-két férfi is pl. Főcce Illés — Hidegségen. A gurucsát, elvarázslást, megrontást valamilyen céllal végezték. Ha például egy fiút akartak meggurucsálni, hogy szeressen egy bizonyos lányt, akkor valamilyen bájitással megitatták. Ezt pálinkába keverték. Ha a megcsináltatás ellen akartak védekezni, akkor elmentek a mondó asszonyhoz, aki a varázslatot néha képes volt feloldani a hiedelem szerint. Napjainkban is, ha egy család nem akarja, hogy gyermekük összeházasodjon a szíve választottjával, és a fiatal nehezen adja be a derekát, megvannak győződve, hogy valamilyen megitatták gyermeküket, pedig az szegény csak éppen fülig szerelmes és a szerelem a legtöbb esetben vak, mellőz minden rációt. Gyimesben, Ugrán egy olyanról is tudnak, névszerint Baconi, akinek bizony ördöge volt.

A varázslásnak, amint említettük, vannak jellegzetes eszközei: állatfej, láb, csontok, tiló amin valaki jár, varasbéka (varangyos) piros szalággal, vízborjú, hajtincs, összetekert cérna, a tehén poklája, amiben világra jött a borjú, piros gyapjú-botikó, lábnyom, por stb. Ezeken kívül még a vas tárgyak is valamilyen varázserővel bírnak. Így, amikor tavasszal, Szent György napja körül kiköltöznek a kalibához, az állatokat a kapuban keresztbetett láncon hajtják át, s az a havason megvédi az állatokat a rontástól, tejelvevéstől és a vadtól. Szent András hetén pedig bekötik a juhnyíró ollót, s ezzel, úgymond, bekötik a farkas száját. A nyári szállásra valamilyen vastárgyat, patkót szegeznek s így távol tartják a fermekás asszony varázsló erejét, aki elszokta venni a tej zsírját. Ugyanakkor távol tartják a boszorkányos szépasszonyokat is, akik meglovagolják a lovakat, kínozzák az állatokat.

A hiedelemvilág felvillantása, mert az említettek csak csepp a tengerben, csak előszó akar lenni ahhoz, hogy a mágiának, legyen az fehér vagy fekete mágia, ma is az emberek lelkületében van ereje és valami megmagyarázhatatlan félelem ül az emberek lelkére, amikor erről beszélnek. Ha száz adatközlőtől, fiataltól, öregtől érdeklődünk arról, hogy ma létezik-e fekete mágia, a válasz egyöntetűen igenlő. Az előbbieken felsorolt hiedelmekről íme milyen mély meggyőződéssel beszél Ambrus Fülöp (Hosszú) 1905-ben született adatközlő: „A dédnagyanyámat a havazó ölte meg. De hogy? Novemberben váratlanul egy nagy havazó jött, amilyent nem látott a világ,

Dédnagyanyám hajtotta vóna haza a johokat, de a csúf üdö elszórta őket. Elig látott az orra hegyéig, fújta, kavarta. Eleget akarta esszeszedni, de má nem birta ő sem, az üdö béverte a Csáki Sándor szállásaiba. Keresték, keresték, csak eppe azokban az épületekbe nem tekintettek bé. Pedig a kuttyák erőst fogtak az épületek körül, de már setétedett, s hazajöttek. Nyole hétre reja kapták meg. Érdekes, Cirják Jánoska es eppeg ott halt meg. Valami kellett, hogy legyen azon a helyen. Még mit mondjak magának? Régebb voltak olyan boszorkányfélék, a szépasszonyok. Még nagyapámnak a házban volt a kemence, előtte a kürtő. Az öreg özvegyember volt, sokat gondolkozott s beszélgetett egyedül. Este befekszik a pucokba. Eoccer csak nyílik az ajtó s egy fajka cifra fejeznép nagy mozsika szóval bétódnak. Nagyapám felkönyökölt, a priccs alól kihúzta a kicsi fészit és azt mondta:

— Aki közel merészkedik, azt levágom! Egyet meg es üsmert közülük, a szomszédasszony volt, Ciher Erzsí. Reggel lement hézik s kérdi:

— Erzsí, mit kerestél az este nálam?

— Én nem, Józsibá...

— Ne beszélj nekem a műiatyánkodat, sze láttalak!

— Na, Józsibá, az Isten megfizeti, ne mondja senkinek...

A tejet es el tudták venni. Erről én magam győződtem meg. A zsírját a tejnek. Vót magyarüdőben egy asszony, pénzzel tartoztunk neki. Elvittem egy este a pénzt, hogy adjam meg. Ott ülök, beszélgetünk, s hát egyszer ballom: kurty, kurty vaj ötször. Hát ennek varasbékája vót, azzal vette el a tej zsírját, ott tartotta az ágy alatt.

Még egy esetet elmondok. Az én leányom, aki most es él, korán kellett induljon iskolába. Hát egy reggel lássa, hogy Bece Tera menyen fejni. Egyik kezében vót a tejessétár, a másikban egy veres pántikás varasbéka. Ez ujan fermekás asszony vót. A lüdercet én magam es láttam”.

Néha a mesélő egy-egy hajmeresztő történet mesélésekor, odateszi, ha nem vele történt: „Igaz, én nem láttam”. Máskor megerősíti: „ezzel a két szememmel láttam”. Legtöbbször úgy hallották, meseszerű, orális történetek ezek. Érdekes módon az adatközlőim között akadtak igazi materialista-kommunista szemléletű egyének is, akik akarva nem akarva, hittek ezekben a csodákban. Gondolom sok évszázados hiedelemvilág még mindig erősebb, mint egy néhány évtized erőltetett materializmusa.

Íme két történet: „Blága P. nagy kommunista volt. Meggyőződéses kommunista. Néptanács elnök volt, egy késő este jövögetett hazafelé, a Megállón lakott. A felesége mondta, hogy olyan megijedve érkezett haza, hogy csak

úgy bécselt az ajtón, fehér volt mint a fal és hallgatott. A felesége mind faggatta, hogy mi van vele. Egyszer csak annyit mondott, hogy amikor jött hazafelé, a paphelye iránt, hát hallja, hogy valami kaffogtat, mintha tilolnának. De hát ki tiloljon ilyenkor? Nézi a holdvilágban, s hát Uram Isten mit lát. Látja, hogy Bece Tera úgy menyen tilón, mint más lóháton. Nagy boszorkányos fehérnép volt ez a Bece Tera.” (Ambrus F.)

Egy másik „történetet” a feket mágiáról Tankó P. J. 1916-ban született adatközlő mesél el, aki egy sokat olvasott, felvilágosult egyén:

„Édesapámék, de mások is örökké mise után bementek egy kicsit a korcsomába, vagy a táncba. Estefelé mentek fel a patakon hazafelé, s anyám valami fejrénep dolgon eszeveszett a Cs. K. anyjával. Apám vágott egy pufot az öregasszonynak s az béperelte. A tanú Kicsi Pista Erzsi volt, az tanúsította a törvényszéken, hogy apám legalább 100 kujakot nyomott a vénasszony fejire. Apám tagadta és a pert elnapolták. Akkor apámék elmentek az oláh papokhoz Tarkoba, az ott lennebb van, Moduva felé. Azt kérdezi egy kaluger:

— Mit akar? Meghaljon, vagy mit?

— Nem, csak az Isten úgy segítse meg, amilyen igazat beszél. Megfizette, amit a pap mondott, gyertyát vett, otthagya, s hazajöttek, várták az eredményt. Mikor mentek a második tárgyalásra, járt itt egy fabusz, a szépvízi Kiss Dénesé volt, akartak felülni arra, s ha hiszi, ha nem, az asszony megsikodott, s eltörött a lába. Úgy megijedtek, hogy a pert visszavonták. Én az ilyeneket nem erőst hiszem, de ez velünk történt meg.”

A sok adatközlő annyi ilyen konkrét véletlenről beszél, közöttünk élő emberekről, betegekről, részegesekről, agyalágyultakról és annyira „tudják” bajaik okát, hogy bármilyen racionálisan gondolkozás óriási falba ütközik. Érdeemes lenne statisztikát állítani arról, hogy az adatközlőknek milyen iskolai végzettségük van. Azért hogy megnyugtassam az olvasót, be kell vallanom, hogy én is láttam kóborgó lelket. Olyan tíz éves lehettem, amikor éjjel tizenkettő fele, anyám felébreszt mindenikünket, a hátsó ablakra mutat, ahonnan láthattuk a szomszéd csűrét (gazdasági épület), ott egy sárga gyertyafény imbolyogva járt, keresett valamit. Egy lepedővel és egy karincával igyekezett az ablakot befedni, de bármit tett az ablakra, a gyertyafény átlátszott. Csak annyit mondott: Gyurka János Fülöp meghótt! Reggel a 23 éves Fülöp halott volt. Egy hetet betegeskedett.

Az átoktól és egyéni lázadástól a fekete mágiáig

Először egy érdekes kettősségről kell szólnunk, amely jelen van a legegyszerűbb átkoktól a gyógyítási varázsló szövegeken át a régi imákig, majd minden szövegben.

Vegyünk egy megszokott átkot, amit naponta lehet hallani: „Nekem életemben ő csak rosszat tett. A drága jó Isten engedje meg, hogy az ágyból rothadjon le”. Most lássuk egy varázsló ráolvasását: „Igizés ellen: Elindult a boldogságos Szűz Mária az ő áldott Szent fiával. Megtalálta az igizetet. Kérdé: Hová mész, igizet? Menyek a kicsi borjú fejére. — Térj meg, igizet, ne menj a kicsi borjú fejire, menj el a magas kösziklákba, ahol fekete kakasok nem szólnak, harangszó nem hallszik, kovásznéküli kenyeret sütnék, térj meg...” (Molnár E. Jávárdi patak — Gyimesközéplek)

Egy vihar eltérítő imádságban így van jelen ez a párhuzam:

„Elindult a Boldogságos Szűz Mária

Az ő áldott szentfijával

Megtalálkoztak a záporosökök

Kérdé: Hova mentek, hova mentek záporosök?

Mű menyünk élőknek élő kenyere rontására.

Ne menjetek élőknek élő kenyere rontására

Menjete el oda az erős kösziklára,

Ugra hegye tetejére

Hol a fekete kutyák nem ugatnak

Feket macskák nem nyávognak

Feket lovak nem nyerítenek

Hetvenhét felé szakadjatok az erős kösziklákön

S a hasztalan helyekre hulljatok.” (Galaci Erzsébet Ugra — Gyimesfelsőlok sz. 1929)

Mindhárom szövegben összefonódik a világi, mindennapi baj, jelenség az isteni kitekintéssel, a vallásossal. Mert amint látni fogjuk, a fekete mágiában is a csúnya földi dolgainkat felettünk álló erőkkel akarjuk rendeztetni, akkor, amikor a körülöttünk járó tudós asszonyokban, emberekben már nem bízunk eléggé. Akkor úgy érzik az emberek, hogy segítséget nyújt, Isten felé közvetít a román popa, kaluger, a fekete csuhás. Hogy miért éppen ő közvetít és nem a mi katolikus papunk, erre is a későbbiekben választ kapunk, ha jól megfigyeljük, senki először nem a fekete mágiához fordul. Azt megelőzték a mondóasszonyok (emberek) és az egyéni átok.

Néhány gondolat az átokról

Az ember nagy elkeseredésében képes rosszat tenni vagy legalább rosszat kívánni embertársainak. Ilyenkor átkoz, átkozódik. Sokszor annyira megszokottá válik az átkozás, hogy egyeseknél már elválaszthatatlan a mindennapi beszédétől. Pl. Egy nagyon csúnya átok itt: A ráksúly (sánkér) egye ki a belit! Átment a mindennapi beszédbe, de most már nem mint átok: Hol a ráksúlyba jársz ilyenkor? Az átok, éppen úgy mint a fekete mágia, soha nem születik a semmiből. Úgy hiszik, van foganatja, „az Isten meghallgatja”: „Rossz ember vót, nemcsak a családjához, hanem mindenkihez. Mindenki átkozta, de meg es fogta az átok, kilenc esztendeje nyomja az ágyat”. A legendyhebb átkokat naponta szórják egymás fejére a családtagok is: „Hogy a nyavalya kölyket törjön, mindent felforgattak” vagy „A ráksúly egye ki a belit, aki ellopta a murkomat”.

Megkérdeztem a 84 éves Tankó Anna nénit, mi is az a „ráksúly”: „Így hallottam már cefrekoromtól. Én nem tudom, úgy lehet, valamilyen rossz-betegség, ejsze”. Más gyakori átkok: „Az ördög vigyen el!”, „A sánkér egye ki a két szemedet”, „A szemed szökjék ki!”, „Ne lássa meg a fényes napot!”, „Hogy törjék el mind a két lábad, az Isten engedje meg!”.

Van ön-átkozódás is szép számmal: „Törött volna el mind a két lábam, amikor férjhez indultam!”. Egyes átkoknál segítségül hívják a mindenség urait, a jót és igazságot megtestesítő Szenteket, jó Istent, Babba Máriát de a gonoszra is rábízzák a fekete munkát. Sok átok úgy kezdődik, hogy „a jó Isten engedje meg”. Ez néha az átok végére kerül: „A jó Isten engedje meg, soha se legyen szerencséje, mert...” vagy „Száradjon meg a két keze, az Isten engedje meg”.

„Valamikor, az ötvenes években a vén Bitang Pistacsokáné ült az út mellett a vetegetőn. Jött vagy három fiatal suhanc és azt gondolták, nem hallja a vénasszony, amit beszélnek: „Jaj, be csúf lett ez az Erzsínén, be vén!” Az öregasszony így átkozta meg őket, amit pillanatnyilag meg sem értettek: „A jó Isten engedje meg, soha ne vénüljete meg!” Csak később értették meg, hogy ez átok volt, amikor közülük Fülöp 22 évesen meghalt. (Tankó Péter-Bitang 85 éves)

Egy átok sem szép, de egyesek egyenesen ördögiesek, mintha az ember kivetkőzne az emberi mivoltából. Íme egy sor ilyen átok: „Hogy a nyüvek egyék ki a belit”. Ezzel a motívummal később találkozunk a fekete mágianál, a kiimádkoztatásnál is. Más átok: „Hogy az ördögök vigyék el”. Itt említem

meg, hogy a lélek elfoglalása az ördög által, a gyimesi hiedelemvilágban is jelen van. Ismeretes egy olyan szájhagyomány, hogy a gyimesfelsőlöki, Ugrapataki Baconinak, aki valós személy volt és a század elején élt, ördöge volt. Az ördög, akitől nem tudott megszabadulni, soha életében rosszat nem tett Baconinak, mindenben segített abban a reményben, hogy halála után az övé a lelke.

Lássunk még néhány átkot: „Hogy a hollók ássák ki a szemeit!”, „Ne lássa meg a gyermekcit!”, „Szökjék ki a két szeme!”, „Száradjanak meg a kezei, amelyekkel...”, „Váljék tüzes-varasbékáé!” A varasbéka (varangyos) a varázslás, főleg a tej zsírjának az elvevésénél hasznos. Hogy miért „tüzes varasbéka”, azt még nem tudjuk. Aztán vannak humoros átkok is: „Úgy nyikorogjon a bele, mint az asztalfiókja!”. Sőt olyant is hallottam, hogy „Legyen egyenes az E.K.G.-ja!”.

El lehet-e ítélni azt, aki átkozódik vagy átkoz? Minden esetre a falu szája megszólja: „Ujan szája van, hogy az Isten őrizzen tőle; Nem szabadulsz a szájától!” — mondják ilyen esetben. De ki tud beletápní az ember lelkébe? Ilyenkor mindig Jób, a bibliai alak jut eszembe, akit igaztalanul bevádolt a Sátán-Angyal az Úr előtt és aki keservében a napot is elátkozta, amikor született. És milyen szépen mondja a népdal. „Édesanyám, mért szültél a világra / Dobtál volna a zavaros Tiszába...” Az önuralomról keveset tudnak ezek az emberek. És hátha ilyenkor az illető megnyugszik, erre tanít a modern lélektan. Mert láttam én halottak napján olyan asszonyt, aki este felé, amikor elhúzódtak a halottak vendégei a temetőből, akkor legalább két órát hangosan sírt és beszélgetett a rég halott férjével. És elmondta, hogy milyen nehéz volt ez a nyár, mennyit kínlódott egyös-egyedül. Talán, a végére meg is nyugodott. Mert az emberi lélek kiismerhetetlen.

Az átok bevonult sok keserves népdalba is, amelyeket itt kesergőknek hívnak. Csak néhányat említek, amelyekben a család tagjai egymást átkozták valamiért:

„Ingem anyám elátkozott / Mikor a világra hozott
Azt az átkot mondta reám / Egész világ legyen hazám.”
„Verje meg az Isten / Azt a jó édesanyát, galambom
Aki katonának / Nem egy barna lánynak / Nevelte a fiát.”
„Ne átkozzon ingem / Senki édesanyja
Mert én azt a jóra való büszke fiát nem szerettem soha.”
„Jártam hézád kerek három évet, minden szombaton este
Aki tőlem elidegenyített, babám, verje meg az Isten.”

„Aki tőlem azt az egyet elveszi / Megátkozom s a jó Isten megveri.”

...Lassan közeledünk a fekete mágiához. Csak ott érdekes szerepváltás lesz a büntetés, bünhődés jegyében. A jó szimbóluma az igazság nevében büntetni is képes.

A fekete mágiáról

Amikor a csángó úgy gondolta, hogy sem a csurufára, sem az átok, sőt a tudós mondóasszony sem tud már segíteni, akkor vette a tarisznyáját és lement Moldvába az oláh papokhoz, kalugerekhez. Hogy miért éppen oda? „Tudja, így örököltük. Már korpa és só szentelni is régebb odamentünk. Azok többet imádkoztak, mint a mieink. Gyertyákat gyújtottak s olyan különös volt, pedig sokszor nem is értettük, mit berbetyílnak, de úgy éreztük, fogott a szavuk”. „Egyrésze magyarul is megtanult”. Tehát az egyszerű ember szemében „fogott a szavuk” „többet imádkoztak”, „gyertyát gyújtottak” sőt a kliens kedvéért néha magyarul is tudtak. És mit jelent az, hogy „olyan különös volt”? Az embereket mindig vonzotta a titokzatosság, a misztérium. Hiszen még itt is beszélnek arról, milyen nehéz volt átállni a latin miséről a magyarra. Ha nem értették is, az érdekesebbnek tűnt. Van is erre egy érdekes adoma: Ugra fejéből az öregasszony lemegy misére a központba. Amikor hazajön, kérdi a férje, hogy volt a mise?

Jaj, olyan szép volt, de amikor prédikált annyit sírtunk!

— Hát mit mondott?

— Én nem értettem, de amikor azt mondta, hogy Me-zo-po-tá-mia, mindenki sírt.

Valahogy így lehettek a román kalugerekkel is. Ezen kívül a katolikus papjaik soha nem vállalták volna azt, hogy kiimádkozzanak valakit ugyanabból az egyházközösségből csak azért, mert azok valamiért haragba voltak.

A román pópák, mint valami kereskedők, ma is rendszeresen megjelennek Palánkán a vasárnapi vásáron, ahová több ezer ember gyűl össze hetente. Egy látható helyen ül, ölében egy füzet és aki misérevalót akar adni, azt beírja, nyilvántartásba veszi, bejegyezve az összeget is. Tehát ők is az árujukkal eljöttek a sokadalomba. Régebb itt is jártak a faluban és ugyancsak felvállalták a fehér és fekete mágiát. Az emberek napjainkban is eljárnak a román pópákhoz, kalugerekhez Moldvába és az említett helyekre, de mára már erős központot építettek ki, valódi kolostorral Gyimesfelsőlokon is tiszta római katolikus környezetben. Négy kaluger tevékenykedik

itt, ahol pedig alig van ortodox vallású ember. Sajnos ennek politikai színézete van, az építkezésekben állami segítséget kapnak és az elrománosítás fontos eszközei ők. Ha fehérnépek mentek vagy mennek a román pópákhoz, akkor néha tolmácsot is visznek, mert nagyrészüik alig tud románul.

Az adatközlők szerint egy egyszerű embert lenyűgözi a hely, a dekor: színek, égő gyertyák, félhomály, istenes nagy könyvek, amelyekben minden titok ott rejlik. A pap pedig tud beszélni és főleg megtud hallgatni: „Mit kíván, jószándékú misét vagy fekete misét, hány gyertyát égessünk el, kiről akar valamit megtudni, mit kíván annak?” És jön a ceremónia: könyvnyitás, az egyszerű ember egy-egy felvillanó képből ráismer saját sorsára, egy-egy szereplőre. Hallgassuk csak meg, mit mond erről Tankó P. János, 1916-ban született, átlagosnál olvasottabb adatközlő:

„Az Emre Péter Gyuri felesége elment, ő nem Moldovába, hanem valahová Gyergyó mellé, úgy lehet Vaslábra vagy Toplicára, mert csak ott voltak románok. Valahol ott volt egy vén román pap, ahhoz sokan jártak akkorjában, a régi román világ elején. Elment oda a néniével. Künn vártak, vártak, még nem beszéltek volt az öreg szakállas pappal. Eccer csak nyílik az ajtó, s a pap rejamutat az Emre Péter Gyuri feleségére s azt mondja, magyarul:

— Anna, gyere bé!

Csak elesudálkoztanak, honnan tudja a nevét. Ott elmondta, hogy az állatok mind döglenek, nem tudják, valami rontás, vagy mi van. Egy olyan setét szoba volt, egy-két gyertya égett, volt az asztalon egy nagy-nagy könyv. Abba belenézett és úgy kezdett beszélni Annával. De mondja meg maga, honnan tudta a nevét, amikor addig nem látta? Na, ott még volt egy nagy pad, olyan padágy feleség és abba is mind beszélt bele. Mintha valakivel beszélgetett volna.

— Na, menjetek, nézzétek meg!

Vártak, vártak egy darabig s egyszer a vén szakállas megint kezdett beszélgetni valakivel. Egy kicsit eltévedtek volt az enyének, de most már tiszta a dolog. Úgy-e nektek a házatok elején, a tornácban van egy polc s arra sajtok vannak rakva?

— Igen... s csodálkozott, mert tényleg így volt.

— Na, menjetek haza s az istálló padlását szedjétek fel, onnan mindent takarítsatok ki, mert ott valami tisztátalan van. Nem baj, ha nem is kapjátok meg, csak jól kitakarítsatok mindent. Úgy is csináltak s az állatok többet nem pusztultak el. Na, ehhez konnyítson hézza. Itt ezt mindenkinek elmondták s az emberek sokan felkeresték a vén papot.”

Amikor átnéztem az adatközlőktől hallott, lejegyzett adatokat, elfogott a szorongás két-három okból is: ha sok minden kimaradt is a csángók hiedelemvilágából, annak ellenére a mágia, legyen az fehér vagy fekete, tovább él napjainkban is. Minden adatközlő igazolta, hogy ma is járnak úgy a moldvai, mint a bükkloki román szerzetesekhez, pópákhoz. Igaz, erről az illető sem a múltban, sem ma nem beszél szívesen. Ez olyan tabuszerűség. Ma már olyan is akad, aki azért megy, hogy megakadályozza az ellene adott misérevaló erejét, hatását. Tudja, hogy valamilyen rossz fát tett a tűzre. Igaz az is, hogy a pápa sokszor felhívja a mágiát kérő figyelmét: vigyázzon, mert ha az illető nem hibás, abból baj is származhat. Arra is sok példa akad, hogy a fekete mágiának nemvárt hatása lett, nem azt büntette, akire gondolt a kiimádkoztató. Erre sok történetet tudnak és ezek a sok mondástól és persze az idő múlásától mesészerű történetekké csiszolódnak, mesecelékkel:

„Nannyám mesélte, hogy gyermekkorában történt, a szomszédban élt egy öregasszony. Özvegy volt, csak a fia élt, de az házasember volt, már gyermekei is voltak. Ő járt az erdőbe faragni, favágni, erdei munkára. Egyik alkalomkor nem vitt haza semmi pénzt. Az édesanyja és felesége hiába követelték, azt mondta, az egyik munkatársa ellopta. Az öregasszony lement a román pópához, valahol ott Tarkucába és gyertyás misét rendelt, vett 20 gyertyát és az volt az óhaja, hogy aki ellopta, az száradjon meg és csak akkor tudjon meghalni, amikor kimondja, hogy ő lopta el a pénzt. De bizony az öregasszony nem tudta, szegény, hogy a pénzt a saját fia itta el. Telt, múlt az idő, a fiú egyszer csak lebetegedett, hazavitték az erdőből, ágynak esett és úgy elszáradt, mint egy kóró. Végül kimondta, hogy ő tette el a pénzt és akkor csendesesen meghalt.” (Gyűjtötte Póra Szabolcs 14 éves)

„Volt egy asszony Hidegségen, valaki a pincéből ellopta a bort. Ez nem is volt olyan régen. Na, gondolta az asszony, majd megkapod te a bort! Lement a román pópákhoz. Úgy adta a misére valót, hogy aki ellopta a bort, azt a nyüvek a nyújtópádon egyék meg. Volt az asszonynak egy fia, kinn volt a kalibánál. Egyedül volt s valahogy meghótt. Három napra reja kapták meg. Nagy meleg volt, amikor behozták s nyújtópádra tették, a nyüvek már mozgatták. Úgy, hogy az asszony a saját fiát imádkoztatta ki. Mert a szomszéd legényeknek hordta el és együtt itták meg. De a fia hordta oda, azt büntette meg a jó Isten.” (Tankó Anna-Náló 62 éves)

Átolvasva az anyagot, a sok elmesélt történetet, amelyeknek csak egy töredékét tudom ideírni, valami nyugtalanság fog el. Úgy tolonganak az

érdekesnél-érdekesebb esetek, annyi titokzatosság és megmagyarázhatatlan van bennük, hogy képtelen vagyok szép sorban megmagyarázni, hogy mi is zavar. Nem tudom, hogy aki rosszat tett, nem-e éppen azért bolondult bele, idegileg kikészült, beteg lett, mert félt valamitől, mert bűntudata volt? És hogyan fogadják azt a szakemberek, ha én itt és most menteni próbálom, rehabilitálom a fekete mágiát? Pedig sok mindenből, apró tényekből összeáll bennem a döntés, amit az emberek is mondanak: a fekete mágia igazságtéves felsőbb erők segítségével. Az a világos, hogy a fehér mágiában valami jóért, egészségért, családi békéért, a családtagok szerencséjéért, sikeres felvételi vizsgáért imádkoztattak. Esetleg azért, hogy a hűtlen férj, asszony, szerető térjen vissza. Hogy a világban csavargó fiú jöjjön haza. És ez igazán senki ellen nem irányul. De mivel rosszabb ennél, ha jól meggondoljuk a fekete mágia? Mert mire is használják még ma is a csángók a fekete mágiát? Hangsúlyozom még egyszer, igazságtételre. Említenék erre egy néhány példát: Amikor egy asszony hamis tanúval megnyert egy pert, akkor a pervesztett a regáti pópáknál keresett igazságtételt. Amikor a szegény szakácsnéra fogták a lakodalom végén, hogy ellopta az ajándékpénzt, a fekete mágiához fordult bosszúból, de igazságtétel céljából is. Tehát lopás, föld igazságtalan eltulajdonítása, az anyós állandó rosszmájúsága, az igazság kiderítése, az elcsábított családapa visszaszerzése, íme a fő okok, amiért a gyimesi csángóné — mert a legtöbbször a nők folyamodtak a fekete mágiához —, segítségért fordult a moldvai román pópákhoz. Mert csak ők üzték a fekete mágiát, a katolikus papok nem. Egy normális világban nem, de ebben a mai elromlott világban hasznos az is, hogy az emberek félnek a fekete mágiától. Tudom, jönnek a replikák: hol van az emberi méltóság, de ezek csak néha jelszavak, persze egy adott korban. Mert, visszatérve a félelemre, az emberek, véletlen egybeesések nyomán meggyőződtek, hogy a fekete mágiának ereje van. Íme erre egy történet:

„1990 tavaszán, az úgynevezett forradalom után itt Romániában mindenki lopott, amit csak megfoghatott. Egy reggel arra ébredtem, hogy ellopták a fásszínből a vízpumpámat, egy jó teljesítményű motorpumpát. Mi tévő legyek? A szomszédasszony rábeszélte, hogy adjak gyertyás-misérevalót s meglátom, hogy kiderül ki is a tolvaj. Hát én nem adtam misérevalót, de elhíreszteltem, hogy lemegyek három nap múlva az ágasi pópához és azért fogok gyertyás-misést mondani, hogy aki ellopta, addig nyugta ne legyen, amíg nem fogja a faluban kiabálni, hogy „én loptam el a motort”. Másnap reggel, nagy nylon zsákba bebugyolálva, az udvar egyik sarkában találtam

a villanymotromat. Megijedt az illető, pedig nem volt szándékomban a fekete mágiához fordulni.” (Tankó Gyula — a szerző)

Számtalan ilyen példát lehetne felsorolni, amelyek mind azt igazolják, hogy az emberek ma is félnek a fekete mágia erejétől. Meggyőződésem, hogy a fekete mágiának haszna is van.

Tulajdonképpen mi is az a fekete mágia? A fekete mágiáról kevés könyvészeti anyag található magyar nyelven. Ami keveset találtam, azokban arra kerestem feleletet, hogy vajon más vidékeken is ilyen kitartóan hisznek a mágia erejében? Vajon miből ered az, hogy itt még mindig erős ez a hit és végül, miért éppen az oláh pópákhoz mentek? És arra is válaszolnom kellene, hogyan minősíti egy adott népcsoport magát a fekete mágiát?

Gyimesben a fekete mágia a kiátkozás, kiimádkoztatás, megcsináltatás, fekete mise, gyertyás mise néven ismeretes. Az emberek nem büszkélkednek azzal, ha valakit megmiséztettek, sem azzal, ha őket miséztették ki. Valahogyan tartózkodnak erről beszélni és habár a legtöbben úgy fogják fel, mint bűnhődés a rossz tettért, azért érzik, hogy itt valami nem tiszta, nem éppen keresztényi dolog. Nem éppen kenyérrel válaszoltak a rájuk dobott köre. Főleg a fekete mágia az bizony rossz tevés, rossz szándék valamiért. Igaz, elismerik: megérdemelte az illető, mert sok rosszat tett. De valahol halkán, titokzatosan beszélnek erről a dologról, mintha félnének valamitől. Ki tudja, ma ő, holnap meg én! Ki tudja mi vár ránk? Egy biztos: a hiedelemvilág gazdaságán belül is a fekete és fehér mágia ma is fontos helyet foglal el a gyimesi csángók mindennapjaiban. Ma is román pópákhoz, kalugerekhez mennek Ágasba, Bükkbe, Palánkára, Buszturoszába, Tarkucába, és két éve már Felsőlokra is, Bükklokába.

Ebbe a tiszta római katolikus környezetbe, egy erős ortodox-kolostor központ épült. Már a régi román időben, létezett itt egy apró kolostor, és benne visszahúzódva a világtól éldegélt egy pópa, aki megtanulta a helyiek nyelvét, foglalkozott fehér és fekete mágiával, öntéssel és könyvnyitással. Nehéz egy kívülállónak megállapítani, mennyi iskolája lehet ezeknek a pópáknak, de kevesen végezték el a teológiát, nem úgy van ez, mint a katolikus papoknál. Máskülönbén mindenik román pópa, ha igénylik az asszonyok, ma is könyvet nyit, onnan jósol, bizonyít. Az a pletyka terjedt el, hogy a régi román pópa, akiről szóltunk, itt, Bükklokában, kapcsolatba állt a fogadósnéval, aki éppen a templommal szemben tevékenykedett régi módi faluvégi fogadójában. Akik a paphoz jöttek, azok is először betértek a fogadóba, leöblíteni az út porát, többen ott aludtak, hogy reggel pihenten

járuhassanak a kaluger színe elé. A fogadósné kihallgatta a vendégeket, mert ahogyan az lenni szokott, azok egymásnak mesélgették bajos dolgaikat, jövetelük célját. Állítólag reggel korán a fogadósné már továbbadta a tényeket ilyenformán: a kövér, zöld szvetteres földet perel a testvérével, a fekete kalaposnak ellopták két gyönyörű ökrét stb. Elámulva hallgatták a táltos pópa szavait, aki már sok mindent tudott, pedig csodák-csodája, soha nem beszéltek vele eddig. De az emberek féltek a pópától, nem mint embertől, hanem a fekete mágiától. Ki tudja, mire képes? És a fentiekről csak suttogva beszéltek. Aztán 1950 táján egy szép hajnalon valakik patkó csatogást hallottak a kis templom előtti két fenyőfán. És ott lógott a pópa, felakasztotta magát. Vagy úgy akasztotta fel oda valaki? Ki tudná megmondani? Magával vitte a titkát és a tudományát...

A fekete mágia praktikája jelen volt és van a székely községekben is. Erről dr. Balázs Lajos néprajzkutató két könyvében is említést tesz. Tőle tudjuk meg, hogy a nagy felcsiki községben, Csíkszentdomokoson, akárcsak Gyimesben, a fekete mágia neve megcsináltatás, és ugyancsak Moldvába jártak a román pópákhoz. Szerinte a fekete mágia körébe „olyan cselekvések tartoznak, amelyek az eseményeket rossz irányba próbálják befolyásolni”. A többi csiki községben is ugyanaz a helyzet, mint Gyimesben. Hogy itt tovább él ez a praktika, az nemcsak a fekete mágia esetében érvényes, hanem általában a hiedelem-világ ebben az archaikus, valamikor elszigetelt községben erősebb volt és tovább élt. A hiedelemvilágon kívül ez érvényes a táncokra, népzeneire sőt a szókészletükre is, itt őrizték meg napjainkig a legrégebb szavainkat, kifejezéseinket. Valamikori nagy elszigeteltségükben a természetfeletti nagy erőkre voltak utalva, jóban, rosszban hozzájuk fordultak. A mai fiatalok már kitekintettek a világba, de az évszázados hagyományoknak olyan mély gyökerei vannak, hogy ma is minden adatközlő vallja, hogy sokan igénybe veszik a fekete mágiát, mint szolgáltatási formát. Mert amint már említettük, nemcsak a kalugerek, hanem Moldva felé az egész ortodox papság és az is, aki igényli, szinte szervezett szolgáltatásként fogja fel a fekete mágiát. Könyvelnek, neveket, óhajokat írnak, adnak, vesznek, cserélnek, tehát pénzért esetleg élelemért, ruházatért szolgáltatást nyújtanak. De „árujukkal” a szerzetesek már megjelennek a palánkai és más nagy vásárokon, sőt végigjárják a falvakat is.

Gondolom, itt a Gyimessel határos vidékeken azért virágzik ez az intézményesített mágia, mert van rá igény. De az idegen könyvészeti anyag szerint, más nemzeteknél, például a franciáknál is a fekete mágiát soha

vagy nagyon ritkán végeztették a saját papjaikkal a hívek, sőt ha lehetett más felekezetűekhez fordultak. Már elől szoltunk arról, hogy a csángók szerint, ha román pópa végzi a misét, fehér vagy fekete mágiát, „jobban fog a szava”, „többet imádkozik”, „nem olyan igényes”, és a mi véleményünk szerint ehhez társul a misztérium, a titokzatosság, hang- és fényeffektusok, érintés, különböző tárgyak, könyvek használata és a sok véletlen egybeesése a valódi helyzettel. De a legfontosabbnak azt tekintem, hogy a román pópák válogatás nélkül elfogadnak mindennemű kiimádkozást, mágiát. A katolikus papjaik csak olyan misére valót fogadnak el, ami jószándékú könyörgés valamiért és vallásos jellegű. Itt talán arról is kellene szólnunk, hogy a magyar vidékeken és itt először is azokra a vidékekre gondolok, ahol hatott a reformáció, miért is halványul el a fekete mágiába vetett hit. Egy biztos: a nyugat-európai katolikus országokban az inkvizíciónak, majd a reformációnak furcsa ötvözött hatásuk volt a boszorkányos mágiákra, mágikusokra. De a román ortodox egyház soha nem ment át semmilyen reformáción. A papok lehettek az Isten nevében mágikusok is. Ezért fogadják a gyimesi „megrendelőket” nemcsak a szerzetesek de a pópák is.

Ha a mágia jelenlétét vizsgáljuk Magyarországon, érdekes adatokról szerezhetünk tudomást. A ráolvasás, a mágia jelen volt a középkori Magyarországon is, akárcsak egész Európában. Ma Kelet- és Közép-Európában a mágia elterjedését tekintve, nagy eltérések vannak és inkább a paraszti társadalmakat jellemzi azok gyakorlása. A közelmúltban, majdnem mindenre létezett ráolvasás: féregüzés, szerelmi báj, boszorkányüzés, átok stb. Nagyon sok világi és egyházi szöveg párhuzamosan élnek. Sőt az egyház, a benedikció-gyakorlat a hívek lelki gondozása mellett felvállalta a földi gondjaik ápolását is, mint megtisztulás, betegségek kiűzése a testből, élőködők elűzése. Ezek pedig mágiás praktikák. Talán innen származik a gyimesi, az archaikus gyimesi imák és ráolvasások világi és vallási kettőssége, amiről már szoltunk. Ilyenszerű szövegekről tesz említést két kutató: Prodel 1907 körül és Heim 1981-ben. Magyarországon ilyen szövegeket a kódexek tartalmaznak pl. a Peer-kódex. A középkor századaiban is hivatásos varázsló, a tudós mágia gyakorlójának szerepét nagymértékben az egyház, illetve papság töltötte be. Ezt a szerepet napjainkig környékünkön igazából csak a román kalugerek, pópák, tehát az ortodox egyház őrizte meg. És ők kiterjesztették praktikájukat a fekete mágiára is. A mágia egyrésze mindig egy ráolvasó szöveg. De tulajdonképpen mi is az a ráolvasás? A német-folklorista és kutató Jakob Grimm szerint a „ráolvasás olyan egyházon

kívüli szöveg, amelynek természetfölötti, többnyire óvó és gyógyító hatást tulajdonítanak”. Ezt a meghatározást át kell értékelnünk a középkori Magyarország esetében. Itt, a benedikció esetében lehet egyházon belül használt szöveg is. Ez főleg a fehér mágiára vonatkozik, amely tulajdonképpen csak óvó, elhárító varázsolás. Ennek voltak, úgymond civil művelői is. Gondoljunk csak a sok bábaasszonyra, orvosra, akik a mágia eszközeit is használták vagy a lélektanban jártas jósokra. Ma is világszerte a sarlatánok serege „segít” a rászorult embereken. Vagy még sincs igazam? Őszintén szólva, magam sem tudom. Magyarországon a fekete mágia gyakorlása ma már alig lelhető fel. Úgy gondoljuk, itt léteztek tiltások, művelőit boszorkányoknak tekintették. Ott voltak a nagy boszorkányperek. Mit tudhattak erről a később idehúzódo gyimesiek? A fekete mágiát a hivatalos katolikus egyház soha nem nézte jó szemmel. Ezért üldözték is a fekete mágia üzőit, boszorkányoknak tekintették és nyakukba varrtak egy-egy boszorkány-pert. Persze az elmondottakra paradoxoként hangzik, de a papság, amely tiltotta a népies, mondhatni világi mágiát, annak sok eszközét átvette, sőt a benedikció ezeket tovább fejlesztette. Egy időben valósággal versengtek az érdekszférák megszerzéséért. Látszólag a középkort végigkíséri a varázslók mágikus eljárásainak tiltása, az egyháznak ezekkel való szembehelyezkedése. De mondom, ez csak látszólagos volt. Ilyen lehetett például egy falusi gyógyász-mágikus-orvos, de sok hasonló mágikus eszközt használt az egyház is, gondoljunk csak az érintésre, tömjén füstre, hangeffektusra stb., és ezeket nem tiltották. Tehát a hivatalos egyház komoly ellenfelének tekintette a világi „csodatevőket”, de ő maga is használta a mágia eszközeit. Roppant érdekes gondolatok ezek, amelyeket *Thomas Keith: Religion and the Decline of Magic* című könyve bőven tárgyal, és azt olvasva megértjük a magyar vallási mágia, a benedikció ténykedését is. És ez már tapogatási szempont ahhoz is, miként maradt a mágia a román hivatalos egyház kezében a mai napig. De amikor a gyimesiek mindenféle kiátkozásra kihasználják egy bizonyos egyház tevékenységét, a román pópákat, akkor egy kicsit elkeseredünk, mert a Krisztus igéjét hirdető nem tehetnek ennyi rosszat a nagybetűs EMBERNEK még akkor sem, ha az tévedett, mert inkább elfogadja az Isten a megírt lelket, mintsem valakinek a szörnyű elkeseredésében fogantatott rosszakarátát, átkát teljesítse. Ezért vagyunk büszkék a mi katolikus egyházunkra, mert az nem vállal ilyen szolgáltatást. Ezért mennek a csángók ma is a román pópákhoz. A fehér mágiából vett át egy néhányat a katolikus egyház. Egyetlen dolgot említenék: Szent György napja előestéjén, mielőtt a csángók

kiköltöznének a nyári szállásra, a kalibához, száz évre visszaemlékezve, apáról fiúra, sőt és korpát szenteltettek ott, ahol a fekete mágiát is végeztetik, mint a mesében, valahol Moldvában. Mindezt azért, hogy az állatot, amely a betevő falatot jelentette a csángónak, vad elkerülje, szem ne verje, dög ne érje. És bíztak a mágiában. Az állatok felnyalták a sót, korpát és bátran mentek neki a nyárnak. És ha mégis valami történt? Akkor valami nem jól sikerült, de jövő tavasszal ugyanolyan bizalommal fordultak a román pópához. A hetvenes években egy élelmes középloki pap kihirdette, hogy ő is képes megszentelni a sót és a korpát éppen úgy, mint az ortodox pópák. És imádkozik az állatokért. Előbb bizalmatlanok voltak a hívek, erősebbnek vélték a román pápa szavát. De mára már mindenki egy bizonyos, kijelölt napon itt helyben, a katolikus papnál szentelteti a sót és a korpát.

Visszatérve a világi és egyházi kettősséghez, a középkor dualisztikus világmépéből maradt ránk a fehér és fekete mágia. Vissza-visszatér az a tény, hogy az egyház egyes rétegei, vagy egyénileg a papok, elfogadták, együttműködtek a jótakaró profán mágikusokkal. De a hivatalos katolikus és később a reformált egyházak mindig ellene voltak a fekete mágiának, mert az az ördög műve. Középkori szövegekben ez így jelentkezik: „Elle-
netek, esküszöm, alvilág angyalai!”. Gyimesben is, a varázsló, gyógyító, „nagyüdő-elüző”, eltérítő szövegekben, amelyek nagyon archaikusnak tű-
nek, párhuzamosan létezik a JÓ (Isten, Szent, Jézus, Mária) és a GONOSZ (Sátán, boszorkány).

A XIII. században Pócs Éva néprajzkutató szerint szakadás áll be a kettősségben (világi és egyházi) és a papok közül, akiknek hajlamuk volt a mágiára, csak magánemberként működhetett, egyházon kívül. Ilyenforma nálunk a román pópák helyzete, félhivatalosan végzik a fekete mágiát!

Gyimesben az emberek fehér és fekete mágiával igyekeztek rendezni problémáikat. Amikor nagy dolgok előtt álltak (katonaság, házasság, egyetem, műtét, betegség, válás stb.), nagy félelmükben segítségért fordultak és saját papjaikhoz, akik ezért imádkoztak. Ez a misérevaló, egyfajta jóirányú mágia. A fekete mágia, ami itt történik, valamelyest eltér az előbb látott európai praktikáktól, hisz a büntetést, kiátkozást nem a Gonosztól, az Ördögtől, a fekete világtól várják, hanem magától az Istentől, aki ha kell tud büntetni is. Itt mintha a világ nem volna két nagy pólusra osztva: Szentek és Ördögök, Jó és Gonosz. Az emberek így rendezik a problémáikat, valamiért könyörögnek, valakit kiátkoztatnak, kiimádkoztatnak, megcsináltatnak. S ez a fekete mágia! Az ember néha megbánja a tettét, vissza akarja

vonni a fekete mágiát. „Amikor az asszony meghallotta otthon, hogy a tolvaj, akit kiimádkoztatott, a saját fia, hamar lefutott a román paphoz s könyörgött, vonja vissza a gyertyásmisét.

— Már késő, leimádkoztam, a gyertyák elégték, a bűnösnek vége... Hamar menjen haza!

— Mire az asszony hazament, a fia már meg volt halva.” (Ambrus Fülöp Hosszú sz. 1907.)

A következőkben eseteket sorolunk fel, amelyeket napjainkban is mesélnek. Talán jobban megértjük az eddig feltett kérdéseket, kételyeket.

Tankó Póra János sz. 1916: „A mű papjaink nem foglalkoztak a kiimádkozással. Voltak kalugerek. Valahol Tarhavas-patakán felmentek Terkucába, ott félre voltak a világtól. Volt valami kolostor is. Akkor mentek, ha valami bajuk volt. Egyesek helyeket (birtokokat) pereltek, vagy valakinek ellopták a pénzét, de a fiatalok es jártak ha valami szerelmi problémájuk volt pl. ha a legény felcsinálta a leányt s a bitang gyermekkel otthagya, azt akarták visszatéríteni, s ha nem akkor kiimádkoztatni. Voltak, akik erőst súlyos dolgokat kértek: rothadjon le az ágyból a rossztevője, vagy bolonduljon meg s kiáltsa faluszerte, hogy ő lopta el a pénzt vagy egyebet. Édesapám es járt, már elébb elmeséltem, hogy a haragosának, aki hamisan esküdött a törvényszéken, eltörött a lába. Ő oda lejárt, Tarkóba. Azt kérdezte az oláh pap amikor kifizette s húsz gyertyát meggyújtatott:

— Na, mit akar, meghaljon vagy mi?

— Jaj, nem éppen annyira, csak a jó Isten úgy segítse meg, amilyen igazán esküdött. S meg es segítette, met a második tárgyalás előtt, biza, eltörött a lába. Mikor indult a tárgyalásra. Általában pénzt, köcséséget, ilyen szóttos dolgokat adtak: takargató, kendező, abrosz. Tudok olyanról is, hogy valaki lopott, s megelőzte a kiimádkoztatást, hamar lefutott a papokhoz és azért adott misérevalót, hogy őt ne fogja meg a fekete mágia. Mostanában es sokan járnak Targu-Oknára, Palánkára, a Bükkbe s ide Bükklokába es, ha valakit ki akarnak miséztetni. Régebb es, most es a pap könyvet nyit, imádkozik, misézik, meggyújtja a gyertyákat. Aztán azt mondja, hogy amikor elégnék a gyertyák, akkor bételjesül a kívánsága, ha igazi s nem hamis kívánság. Csak figyelje, akit kiimádkoztat! Olyan es megtörtént, hogy egy asszony nem tudta ki lopja a házát, s a saját fiát imádkoztatta ki.”

Megfigyeljük, hogy az adatközlő többször is a „kiimádkoztatta” szót használja és nem a „kiátkoz”, „elátkoz” szavakat. Tehát a gyimesiek felfogása szerint a fekete mágiát, akárcsak a fehér mágiát, isteni ténykedés-

ként, büntetésként fogják fel. Persze öreg adatközlőm gyermekkorában halott más varázslásokról, megrontásokról és gyógyításokról is: „Hidegségen élt Fócce Illés, Nyika Emrén alul lakott. Magas vékony, félszemű ember volt, értőembernek tartották, még Csíkból es jöttek, hogy valami bajt vagy rontást visszacsináljon, helyrehozzon. Azt mondják, hogy akinek elfermekálták a tejének a zsírját, ez vissza tudta csinálni. Volt egy olyan sötét szobája, mert akkorjában az ablakok kicsikék voltak, s ez még azt a kicsi ablakot es békírhangozta, hogy legyen még sötétebb. Én nem tudom ezek miért nem szerették a napfényt, de a román pópáknál es így volt. Inkább gyertyafénynél világítottak. Ennek es volt az asztalon négy pohár s abba beletett négy nagy gyertyát. Elővett egy nagy könyvet, lefújta egy gyertyát, jött-ment, valamit motyogott, beszélgetett, felnyitotta a könyvet. Valaki rosszmájú azt mondta, hogy nem es tudott olvasni, csak úgy kinyitotta a könyvet, hogy gondolják az emberek, hogy tud olvasni. Én igaz nem tudom tudott-e. Azt se tudom, volt-e ereje a szavának, de azt tudom, hogy rengetegen jártak hozzá.

Aztán még hallottam más gurucsálásról, fermekálásról es. Ha valakinek rosszat, nagy betegséget, halált akartak valami okból, akkor a gurucsáló egy halott körmei alól kipiszkálta a fekete mocskot, azt esszegyűjtötte egy félliter pálinkába tette, amit finomnak megédesítettek es megitatták az illetővel. Sokat tudnak, akik régen ilyenbe hóttak bele. Mostanában nem igen tudok ilyesmiről! Ha egy leány erőst haragudott a régi szeretejére, mert az felcsinálta s otthagya, akkor legelőször ő maga büntette meg az illetőt. Csinált csurufára levet (ez szarlé!), kileste az alkalmat, es azt az illető nyakába, fejire öntötte. Ez nagy szégyen volt, mindenki azt kacagta. Mások pedig mentek a kuruzslókhöz, román pópákhoz. Ki hogy érezte.

A cigánynék es értették az ilyen csiziókat, de ők ha csak tudták bécsapták akit lehetett. Eccer itt Kápolna-patak fejiben béállít két nagy rokojás cigányné a vén Baligánéhoz. Ott erőltetik, hogy kártyát vessenek-e, megmondják-e a szerencsájüket. Elkezdenek sajnálkozni, hogy így, meg úgy, de ők érzik, hogy itt valahol gurucsa van elrejtve. Egy rosszakaró dugta el valahova. Ha meg nem kapják, abból biza nagy baj származhat. A vénasszony es megijedt, s na, hogy meg kell keresni. Kezdi keresni a cigánynék s a vénasszony es. Mindenütt, minden szegletben, ágy alatt, truzsakban, mindenütt keresik. Eccer csak a kicsi ágy alól az egyik cigányné kihúzott egy kötőléket.

— Na, megkaptam! — mondja nagy meglegedve. Bontják ki, s hát

Uram Isten mi van benne? Egy lerágott tyúkláb, egy tyúkfej, ezek esze voltak kötözve, bogozva egy színes cérnával. Ilyen volt, úgy tudták itt a gurucsa. Ahova azt bétették, ott baj volt. De én azért úgy gondolom, azt a cigánynék lopták oda bé, hogy jól megfejlessék az öregasszonyt, mert az bizony erőt örvendett, hogy elhárították a reájuk leselkedő bajt. Megpakolta a cigánynéket disznyó köccséggel, sajttal, liszttel.”

„Akik jártak az oláh papokhoz, azok köccséggel, pénzzel, szöttesekkel fizettek. Most is járnak bé Moduvába és újabban itt fenn, Bükkloka mellé telepedtek meg valami kalugerek. Én nem tudom, mért telepedtek ide, met itt nincsenek románok. Ott úgy építkeznek, mint a csuda s az állam segíti őket. Ez tudja, valami politika.”

„Még olyant es hallottam itt a szomszédunkban, hogy a Vajdák ellopták az öregasszony pénzt, mert részegesek. Az anyjuktól lopták el. Éjjel már Zolti vagy melyik le is futott a román paphoz, hogy őket ne fogja meg a mise.”

Mihók Anna sz. 1916: „K. R. maga is jól ismeri, részeges, állandóan bolyog. De tudja-e miért? A lakodalma végén eltűnt egy csomó pénz amit ajándékba kapott. Hát az anyjáék reafogták, hogy csakis a szakácsné lophatta el. Amikor elbomlott a lakodalom s akart hazamenni a szakácsné, megmotolták, lám nála van-e a pénz. De biza nem volt nála. Az szegény szégyenében és haragjában lement az ágasi pópához s adott egy gyertyás misérevalót. Az volt a kérése, hogy aki ellopta a pénzt, soha ne legyen nyugta. Később kiderült, hogy a pénzt maga a menyasszony vette el, mert valakinek tartozott a szülei tudta nélkül. Azóta állandóan bolyog, ha részeg, nem ül helybe, hányódik. Pedig ha józan, erőt jó háziasszony, jól fog a keze.”

„Még tudok egy másik esetet is. K. E. nyolc kerek esztendeje fekszik. Él de megfordulni sem tud az ágyban magától. Ez azért van, mert régebb szeretkezett a szomszédjával, P. I.-vel. Az a feleségét sokat zaklatta miatta. A felesége már nem bírta, lement az ágasi pópához és kiimádkoztatta, fekete misét tartottak. Meg es fogta, ezt itt mindenki tudja. Eleget sajnálják, de most már nincs amit csinálni.”

„Még eszembe jutott egy dolog. Gyermekkoromban itt az állomás körül egy Vajda asszony ellopott egy malacot a szomszédból. Akitől ellopta, azok erőt szegények voltak. Az asszony fogta magát s szépen elment a tarkucai kalugerekhez s vett tíz gyertyát, hogy mondasson gyertyás misét. Az volt a kívánsága, hogy aki ellopta, kiabálja ki, hogy „Én loptam el ennek s ennek

a malacát!., Egyebet nem kívánt, hogy beteg legyen vagy ilyesmi. Nem volt olyan nagy érték. A pap könyvet nyitott s bém bizonyosodott, hogy tényleg ki lopta el. A gyertyákat meggyújtotta, misét mondott s azok otthon várták az eredményt, mert a pap azt mondta, nyugodtan csak várjanak. Még azt mondta, hogy a hetedik pénteken meglássák, mi lesz. Hát, meg is látták, mert egyszer csak az asszony kezdte kiabálni: »én loptam el a malacot, én loptam el«. Sokáig hóborgott, alig jött magához.”

Az 1989-es romániai fordulatot a törvénytelenység és anarchia jellemezte. Az emberek loptak, törvénytelenkedtek, egyedül a fekete mágiától féltek. Íme két eset:

Tankó Anna-Bigyó (sz. 1942): „A fiamnak gajtere (körfürész) van, sokan járnak az udvaron. Eccer észreveszi, hogy hiányzik egy motra. Az biza elég drága. Gondolta is ő, hogy ki vitte el. Elmentünk le Ágasba az ortodox paphoz, hogy adjunk misérevalót. Vettünk tizenöt szál nagy gyertyát a paptól, s azt mondta, amikor azok elégnék, kiderül, hogy ki vette el. Nem akartunk mi rosszat, csak azt, derüljön ki a tolvaj neve. Könyvet is nyitott s biza közel járt ahhoz, akit mi gondoltunk. Haragudtunk, mert itt biza az én gyermekkoromban ritka eset volt, hogy valaki lopjon. Valamikor rég-rég voltak olyan hegyi tolvajok, úgy jöttek fel a Regátból s itt a nagy erdőkben tanyáztak. Marhát, lovat loptak, be-be törtek egy-egy kalibába a havason és elvitték a köccséget. Ilyen volt a híres-neves Balán. Főleg lent, Gyimesben tevékenykedett, ott volt az ezeréves határ. De itt az emberek egymástól világé sem loptak volna! Na, most aztán megnézheted! Biza, a misérevaló béigazolta, hogy ki lopta el. Úgy volt, ahogyan mi gondoltuk. A sógora kapott Árpitól, a fiamtól két jó pufot a bodegában s az úgy mondta, mint a műatyánkat, hogy a sógora s az apja lopták el, később megijedtek s belévetették a Tatrosba.

Még azt tudom, hogy misére valót adtak a román papoknak, volt jószándékú és rosszszándékú misérevaló. Még volt gyertyás mise és egyszerű mise. A gyertyát ott vették a kaluger-papoktól, azok csinálták s árulták. Olyan sárga gyertyák voltak, ejsze viaszból csinálták, mert méheik is voltak. Minél több gyertyát vettél, annál jobban fogott a pap imádsága, mert többet es imádkozott. Olyan is volt, hogy harminc gyertyát vett! Nem voltak drágások a román papok. Húszezer lejért ma is annyi misét mond, amíg elfogy a sok gyertya. A mi papjaink igényesebbek, drágásabbak és ők el sem fogadnának olyan misét, hogy valakit kiimádkoztassanak. De van, aki ügyet se vet vele. Sokszor nagyobb a büntetés, mint amennyi kár volt, de milyen

az ember? Mérgibe mindent megcsinál. Látom a törvényen is addig perel egy darab földért, amíg tízszer annyit költ rá, csak hogy neki legyen igaza.

Még tudok egy esetet, amikor a szolgáló ellopott egy gazdasszony pénzéből. Azok reggel indultak volna misézteni le valahová a Regátba, de hát korán megkapták a párna alatt a pénzt. Azért az emberek biza félnek a misérealótól!”

A következőkben még leírunk néhány esetet.

Halmágyi Ilona 73 éves: „Biza van ereje ennek a kiimádkoztatásnak, hogyne vóna! A múlt nyáron Sz. P. felesége Borospatakán abba hótt bele szegény. Pedig az nem volt rosszakarója senkinek. Örökké vót véve Felsőlokon s én meg nem mondom métt, de örökké haragba vótak, ahogy férjhez ment. Azok megcsináltatták a román pópákkal, s örökké betegeskedett. A papok könyvet nyitnak, s má lássák, lehet-e segíteni rajta, vissza lehet-e fordítani a kiimádkozást. Ez es szegény lement a Regátba, nézi a pap s azt mondja, gyorsan menjen haza. Már látta, hogy a gyertyák el vannak égve s akkor nem lehet segíteni. Az asszony ügyekezett hamar haza, az ura valahol kinn dolgozott. Ecccér csak menyen bé s hát a felesége halott. A román papnál a gyertyái el voltak égve. Azért mondta, hogy hamar menjen haza, mert látta. Tudja meg, a román papnak erősebb valamiért a szava. És ő akármilyen mocskos dolgot elvállal, legyen az testvéred, apád, neki mindegy csak pénzt kapjon. De meggyőződöttünk, hogy erősebb a szava!”

Tankó Péter 74 éves: „Gyermekkoromban annyiféle gurucsa, megcsináltatás volt, hogy el sem tudom mondani. Akkor inkább erről beszéljünk, a kiimádkoztatásról. Lementek a román papokhoz vagy kalugerekhez, misére valót adtak, hogy akire haragudtak, annak legyen valami baja. De az nem csak úgy ment, mert az hibás kellett, hogy legyen. Ártatlanul nem ment. Az valami rosszat tett. Ennek bizony volt eredménye s még a mai napig is járnak. Sokszor ki is mondják, a szomszédok is tudják, hogy ez s ez megmiséztette ezt s ezt. De főleg az eredményt beszélik, s mindenki tudja, ha valaki megjárta. Az illetők, akik benne vannak, azok nemigen beszélnek, sem egyik sem a másik. A bűnös, ha meghallja, hogy őt megmiséztették, biza féleget. Nem mutassa, de fél. Én azt mondom, sokszor abba betegedik belé!”

Gábor Anna 76 éves: „Tarkóba, Békásba, Bákóba mentek a román papokhoz, hogy az Isten valakit büntessen meg. De sokszor mentek magukért is, hogy valamibe legyen szerencsájük. A fiamék kétszer is jártak, de nem rosszból. Egyszer amikor a gyermek ment felvételizni az egyetemre. Mert

egész nyáron kaszált, nem volt ideje tanulni. Ezt a misére valót hiába adták, mert nem sikerült. De a másik, amikor ment katonának, az igen. Akkor szerencséje volt. Régebb még többen jártak, pénzzel, sajttal, tejfellel és más köccséggel fizettek. Ma nem kell olyan messze menni, itt, Bükklokában is kerültek kalugerek s Bükkben ott van a román pap. Régebb olyan es megtörtént sokszor, hogy a papok jöttek ide a faluba s felírták, aki ilyen misérevalót fizetett. Ezt erőst nem szerették a mű papjaink. A román pap imádkozott jóért es, és rosszért es, hogy tegye el lábálól a haragosát, aki ilyen misét lefizetett. Volt eredménye, egyrésze beteg lett, másik meghalt, volt aki megbolondult, részeges lett. A román papok jósoltak, könyvet nyitottak. Egyrésze magyarul es tudogatott, de ha nem, akkor vittek tolmácsot, aki értett románul."

Molnár Ilona 58 éves: „Azért mentek, hogy legyen szerencséjük, mások misére valót adtak, ha valakire valamiért haragudtak, hogy annak legyen baja. Ott voltak kolostorok s kalugerek, de a rendes papok is elvégezték az ilyen szolgálatot. Ma is járnak Palánkára, Bükkbe, Tarkucába, Ágasba és valahova Bákó mellé. Az állattartó emberek minden tavasszal, Szent György napja előtt sőt és korpát szenteltettek a papoknál, hogy a havason, a kalibánál ne érje baj azon a nyáron az állatokat. Tíz éve, ezt a szentelést a papunk végzi. Előre csak a román papban bíztak, de hát a miénk is tud imádkozni."

Tankó Gizella 67 éves: „Leginkább kedden s pénteken mennek. Tarkóba, Argyéluçába, bé oda a Regátba. Ott a pap könyvet nyit, misét mond. Hallottam, hogy régebb a bükkloki kaluger még ónt es öntött. Ma inkább Sántatelekibe és Bükkbe járnak. Még elégeti a gyertyákat, mindenki annyit vesz, amennyit gondol. Vásznat, törülközőt, szőttéseket, köccséget vittek. Ma inkább pénzzel fizetnek. Voltak, akik vizet szenteltettek és bélocsolták a rosszemberek házát, hogy térjenek meg a gonoszságtól. Az ilyen embert mindenki rossznak tartotta, mert csak lopott, verekedett, ivott. Gondolták ezzel segítenek."

Antal Katalin (sz. 1924): „Az emberek mentek s ma es mennek a román papokhoz bé Móduvába, mindenkinek volt valami panasza, valamit kért, vagy igazságot akart tenni. Emlékszem, leányka koromban élt Bükkhavason egy Ignác Péter nevű emberke, akinek volt egy fajka méhe. Tőlik nem messze lakott J. J. Emre, annak es volt sok méhe. Ez irigységből leéttette az Ignác méheit. Itt a méh valami különösnek, szinte szentnek számított, soha nem úgy mondják, hogy megdöglött a méh, mint a más állatok, hanem meghalt, kihalt, éppen mint az ember. Nahát, kihaltak az Ignác méhei, erőst

el volt keseredve s elment bé Tarkóba az oláh pópákhoz, vett egy csomó gyertyát, misére valót adott, hogy az Isten büntesse meg aki hibás. A pap azt mondta: Jöjjön csak vissza két hónap múlva. A J. J. Emre családja észrevette, hogy itt valami baj van, megijedtek, s könyörögtek, hogy Ignácék vegyék vissza a misét. Megsajnálta és lement a paphoz és mondta neki, hogy semmisítse meg a misét. Nem akarja, hogy a másiknak baja essen. Az már késő, mert leégtek a gyertyák. Maga mire hazaér, az az ember meg lesz halva! Tényleg, fel se indult Hidegségen, már valaki mondta, hogy J. J. Emre felakasztotta magát.

Egyrésze, hogy a misére való jobban fogjon, hát még böjtöt is fogad és tart közben, amíg leégnek a gyertyák, vagy tovább is. Én is jártam az oláh papokhoz. Olyan furcsa érzés volt, mintha irtóztam volna. Egy sötét kicsi szobába bementünk, nem is tudom volt-e ablak, csak két gyertya világított, volt egy csomó szentkép s egy kicsi asztalkán egy nagy-nagy könyv. Bé kellett oda térdelni, a pap imádkozott, kérdezősködött, ott mind babrált a nagy könyvvel, nyitogatta. A fejünket megérintette, arra mondta az evangéliumot. A könyvben mindent látott. Mikor kijöttem, rendesen el voltam szédülve. Én akkor jártam az oláh paphoz, amikor G. Gy. P. perelt, el akarta venni a helyet, a birtokot, ami nekünk járt öröklésképpen. Volt foganatja, mert a pert megnyertük Szeredában. Eccer azért is jártam, mert elszaggatták a szűrősdrot kerítést, amit a nyároló körül tettünk. Az a nyároló a mienk volt de a kommunisták közösítették, minden hitvány belé csapott, akinek azelőtt semmije sem volt. Annak a misérevalónak is volt foganatja, mert a főkolompos eccer részegen ment haza s egy akkoracska árokba, amit egy ember jó könnyen átlép, beléesett s ott meg is fulladt. Mostanába ide, Bükklokába járnak sokan s tudja-e nem csak öregek, hanem fiatalok is!"

F. M.: „Nem akartuk eleinte, hogy a fiam esszekerüljön M.-val. Elmentem le a tarkói kalugerekhez, s ott egy nagyszakállas mind nézett bele egy könyvbe, mert elmondtam neki az akaratomat. S egyszer csak azt mondja: „Muszáj engedjék, hogy vegye el, de az úgy is lábon fog megszáradni.” Tényleg szegény olyan sovány volt, hogy a szél keresztül futt rajta. De ahogy esszekerültek, jól voltak, megszerettük, de az ura biza félrejár. Pedig egy szép gyermekük született, mi is örvendtünk. Megint elmentem vagy kétszer is a román pópákhoz, hogy jöjjön helyre a házasságuk. És volt eredménye. Olyan jól éltek mostanában. Én mostanig nem mondtam senkinek, még a feleségemnek se, de úgy magamban féltem. A román pap most legutaján úgy mondta, hogy na, ezek együtt fognak meghalni. A nyáron,

amikor a csendőr korán reggel bényitott, már tudtam, hogy baj van. Autószerencsétlenségbe mind a kettő szörnyethalt. Hogyne hinne az ember az ilyesmiben!?”

T. Gézáné 81 éves: „Úgy 1954 körül volt Ugrán egy rosszféle erdész. Úgy büntette az embereket, hogy szépen ölte meg. Egyszer A. P. elment a saját erdejébe, ami régebb az övé volt, de most elvették a kommunisták, államosították. Hozott onnan egy szekér száraz fát, csapot, mit. Az erdész megfogta és szerencsétlennel bévitette a község házára. Szinte sírt mérgiben. A felesége lement a román paphoz és gyertyás misérevalót adott. Az volt a kívánsága, hogy az erdész a pénzt hagyja a patikában. Ezt el is mondta valakinek, s az visszamondta az erdésznek. De az csak röhögött. Egyszer csak fájni kezdtek a lábai. Jobban s jobban úgy, hogy ágnak esett. Halála előtt két pálcával járt. Az út mellett álldogált, s K.-né ment le az úton.

— Hát nem hittem volna, hogy igazad lesz Kata! De most már látom...”

A. Csaba: „Régebb az emberek többet foglalkoztak az ilyesmivel. És hitték is. Nagymamám mesélte, hogy az egyik szomszédasszony még az első háborúkor kapott egy magyar tisztől, aki náluk lakott, egy pár gyönyörű bőrkesztyűt. Itt ilyen szép senkinek nem volt. Elment egy kosaras bálba. Amikor hazamentek, nem volt kesztyű. Ő úgy emlékezett, hogy letette volt maga elé az asztalra. Gyanakodott, s tartott három hét fekete bőjtöt. Mit kívánt, mit nem, de a bőjt után nemsokára ágnak esett s meghalt. Amikor a tort rendezték s elő akarták venni a nagy vég vásznakat, hogy asztalt terítsenek, hát ott vannak a kesztyűk. Oda bedugta, s elfelejtette. Az emberek úgy gondolták, hogy saját magát bőjtölte ki.”

Antal Ilonka 17 éves: „Minden háznál tudtak a kimisézéstetésről, nincs olyan, hogy ne hallott volna. Én is tudok egy ilyen, úgy hallottam az öregektől. Sötétpatakán, fenn a legelőn eltűnt egy szép bika. Az ember kereste, kereste, de nem kapta meg. Akkor lement Bükbe az ortodox paphoz és misérevalót adott és elmondta mi a kívánsága. Nem akart rosszat csak azt, hogy az illető ismerje bé, hogy ő lopta el. Még csak nem is gondolt arra, hogy ki lophatta el. A román pápa azt mondta, nyugodtan menjen csak haza, mert amikor elégnék a gyertyák és elmondja a misét, egy hónapon belül kiderül. Úgy esett, hogy egy nagy lakodalom lett a patakon. Oda minden patakit meghívtak. Folyt a lakodalom s észrevette, hogy A. K. barátkozni szeretne vele. Harmadik szomszédja volt, de addig csak úgy köszönő-viszonyban voltak. Eccer úgy, kontyolás után, amikor már jókedve volt a vendégseregnek, hát odaül az ember mellé s azt mondja, hogy valamit

mondani szeretne, ha meghallgassa. És azt is megmondta, hogy egy hónapja nincs nyugta.

— Mondjad nyugodtan szomszéd, hátha tudnék valamit segíteni.

— Szomszéd, bé kell vallanom, hogy a bikát én loptam el. Levágtuk s megettük. De hallgasd meg, rossz falás volt ez! Van három jó tehenem, lakodalom után gyere fel s amelyiket választod, hajtsd el. Hátha így megnyugszok. Nem történt baja, mert nem így volt a mise adva. De kiderült a lopás.”

Molnár A. 60 éves: „Itt régebb divatba volt a guzsalyoskodás, az, hogy a legény a leánynál hált, ha a leány meghívta guzsalyasba, akkor, ha komolyan udvarolt. Megtörtént, hogy egy legény felcsinált egy leányt s később rea sem nézett. Így történt ez Nagypatakán is.

— Ne búsulj, leányom, mert lemegeyek az ágasi paphoz s elintézem. Úgy is lett. Lement, vett gyertyákat, gyertyás misérevalót adott, hogy intézze el a legényt. A román pópa azt mondta, hogy nyugodtan menjen haza, egy hét múlva meglesz a hatása, mert elégnek a gyertyák is. Így is lett. Egy hét múlva a legény lebetegedett, s ma is az ágyat nyomja.

A kimiséztetés nem fogja meg azt, aki nem hibás. Ezt a legtöbbször meg is mondja a pap. Egy ilyen esetet is elmondok. Itt a Megállónál egy asszony erőst veszekedett a menyivel. Fogta magát, lefutott a román kalugerekhez s adott egy misérevalót, hogy szabaduljon meg tőle. De ez nem valósult meg, mert a menyé még ma is ép és egészséges. Úgy, hogyha nem volt hibás, nem fogta meg!”

Gábor K. 47 éves: „Biza, rég-rég foglalkoztak ilyen kiimádkoztatással. Gáborok patakán két embernek határosak voltak a szántóföldjeik. Az egyik ember elszántott a másikéból. Az szépen fogta magát, s tavasszal visszaszántotta. Hát ez így ment, örökké veszekedtek. Aztán az egyik lement a Regátba, úgy érezte, neki van igaza, s adott egy fekete misérevalót. A másik ember úgy megijedt, hogy többet nem merte elszántani. Így aztán egyéb baja nem történt.”

Mihók Béláné 66 éves: „Megesett, hogy a misére való visszafelé sült el. A vén Ádámné erőst felejtett, mert már eltelt volt az idő. Gyűjtött volt egy kicsi pénzecskét, mert itt úgy szerették az emberek, hogy minden legyen előkészítve a saját temetésükre. Megvettek szemfedeleit, koporsót, gyertyákat, kendezőket, mindent. A pénzt valahová bészúrta. Szegény azt gondolta, hogy a menyé lopta el, aki biza szeretgette az italt. A vénasszony lement Bükkbe s misérevalót adott, hogy aki hibás, nyomja az ágyat. Elégtek a

gyertyák s még ő is bőjtölt három pénteken, s utána ágynak esett a vénasszony s rea két hétre meghalt, pedig addig nem volt beteg. Amikor a torra szedték elő a türetvászznakat, hát csak kiesik onnan egy bog pénz. Szegény öregasszony saját magát miséztette ki.”

Érdekes megfigyelni, hogy ezek a történetek úgy terjednek és keringenek a faluban, akárcsak valami mesék. Alig találtam olyan gyermeket, aki ne hallott volna ilyen eseteket. A továbbiakban három gyermeket szólaltatok meg:

Póra Edit 12 éves: „Nagymamáméknak, Felsőlokon valaki bosszúból felgyújtotta a házukat. Nem tudták ki lehetett az. Akkor nagymamám lement Palánkára, ott a piacon egy füzettel a kezében ült egy szakállas, fiatal kaluger. Nem tudták, honnan jöhetett, de úgy volt öltözve, mint a szerzetesek és román papok. Adott egy gyertyás misérevalót és azt kívánta, hogy aki felgyújtotta, legyen hat hónapig ágybanfekvő beteg. Nem tudott románul, de ott a piacon sokan voltak, kapott egy valakit, aki lefordította. Amikor hazajött, édesapámék gúnyolódtak, hogy ki tudja, milyen vagabondnak adta a pénzt, csak felöltözött papnak. De bévalósult a kívánsága, mert akire gondoltak az elbetegedett és később meg is halt. Pedig rokon volt, csak hát már rég osztották a vagyont.”

Nagy Endre 11 éves: „Édesanyámék beszéltek, hogy a szomszédban lakott egy peres, csúfszájú vénasszony. Mindenkivel haragban volt. De ő azt tartotta magáról, hogy ő jó. Nagy udvaruk volt, az udvaron három család lakott. Azok mind fiai, menyei, unokái voltak. Állandóan civódtak, ették egymást. Egyszer az öregasszony lemegy a bílki paphoz, s ad egy fekete misérevalót, vett húsz szál gyertyát és meggyújtotta azokat. Az volt a kívánsága, hogy a sok civódás okozója haljon meg. Egy hét múlva, amikor elégték a gyertyák, az asszony az istállóban ellátta a bajt, mert az ura nem élt, és indult a vecsernyére. El sem ért a templomig, az úton összeesett és meghalt. Azt beszélik, hogy őt fogta meg az imádság.”

Póra Szabolcs 14 éves: „Dédnagyanyám sokszor mesélte, hogy egy ember kinn kalibázott az állataival Fekete-Erdőn. Nem messze tőle a vasnál, ott ahol régebb volt a magyar-román határ, ott volt az esztenája egy román bácsinak. A csángó bácsinak elveszett egy szép csitkója. Megy a csobánhoz s hát látja, hogy ott a csitkó. A csobán égre-földre esküdött, hogy ezt a csitkót ő növelte, ez az övé. Az ember kérte a csobánt, hogy nézhesse meg közelről a csitkót. A pásztoraik megfogták és odahozták, hogy nézze. Az öreg akkor is erősködött, mert sok ismertető jelt vélt felfedezni. Akkor a

csobán felmérgeződött s a pásztoraival elkergette s még meg is verette a csángót. Mind a ketten erőt biztosak voltak a dolgukban. Akkor a csángó bement a Regátba, vett huszanöt szál gyertyát az ortodox pópánál s elmondta hegyitől-tövire a dolgot. A pap figyelmeztette, jól gondolja meg, igazsága van-e s csak akkor adjon fekete misérevalót, mert hanem neki gyűlik meg a baja. De az biztos volt a dolgában, lefizette a misét, amiben azt kérte, hogy égjen le a csobán esztenája s benne a csobán is. Dolga végeztével kiment a kalibához. Negyednapra jött a faluból a szomszédja, hogy a ménkő belecsapott a házába s az teljesen leégett. Tehát így megtudta, hogy a csitkó nem az övé volt.”

Tankó Zoltán 18 éves: „Édesanyám Ugráról származik s mesélte, hogy ott, Ugraszádában lakott egy ember, aki navétázott bé Szeredába. Nem tudták, milyen baja van, de amikor itthon volt, állandóan betegeskedett. Jártak orvoshoz s minden, de semmi eredmény. Akkor elmentek a palánkai paphoz és könyvet nyitattak. A pap azt mondta, hogy a legnagyobb szántóföldjük végiben van valami elásva s azt keressék meg. A szántóföld a paphelyén volt, megkeresték, s kaptak elásva egy disznó koponyát és rajta egy összebogzott madzagot, kötőt. Azt elégették s azóta az embernek semmi baja nincs. Azt mondják, ez gurucsa volt, valaki valamiért megfermekálta.”

Itt félbeszakítjuk az esetek felsorolását mert ezekre rúg a történetek száma. A felsoroltakból néhány kérdésre kellene válaszolnunk, vagy valamit szuggerálnunk. Rettenetesen nagy a konkrét véletlen egybeesések száma. Vajon ezek tényleg tiszta véletlenek? Érdekes azon is elgondolkozni, hogy nem játszanak-e közbe lélektani hatások. És voltak ilyen utalások. Mire gondolok? Az emberek félték az ismeretlen fekete vagy fehér mágiától. Tudatában voltak rossz cselekedetüknek, gyengébb idegzetük is lehettek, meghallották a fekete mágia megindítását és a bizonytalan, irtózatossá válás-várásban, a szervezetük felmondta a szolgálatot. Belebolondultak, felakasztották magukat. És ez rettenetesen egybeesett a fekete mágia erejével. S mint egy ballada sora, úgy vonult végig a patakokon, falvakon: „Hallották-e, Hidegségen mi történt?”

A mágiához csak az igen-igen könnyelműek fordultak azonnal. Másoknak ez csak második, harmadik lépés volt. Először megpróbálták átkokkal, ami egyéni dolog volt, senkit nem avattak bele. Azután jöttek a civil kuruzslók, tudók, akik mára már eltűntek. Végül jött a felettük uralkodók, hatalmak megidézése helytartóik, a papok, kalugerek által. Ez a fehér és fekete mágia.

Napjainkban a csángók gazdag hiedelemvilága nagyon foghíjas lett. De az átok, megcsináltatás, fehér és fekete mágia alig veszített erejéből. Nincs, vagy alig akad ember, aki, ha rákérdezel, nem tudna ilyen estekről.

Egy másik megállapítás, hogyha mindenki nem is hisz a fekete mágia erejében, de az emberek nagyrésze fél tőle, valahogy még a megrögzött tolvajt is gondolkodóba ejti az ismeretlen lehetőség.

Az elmesélt estek olyanok, mint valami csodás, színezett történetek, amelyeket az oralitás kerekre, gördülékenyre csiszolt. Úgy mint a népdalt és a mesét, ezt sem tanítja senki és paradox módon, mindenki tudja. Már az előadásmódjukban közel állnak a mesékhez, hátborzongatóan kavarog a valóság a fantasztikussal. Mindenki tudja név szerint, kivel történt, hol történt, melyik patakon. De a nagyon régi eseteknél már a szereplők neve lekopott (őregasszony, vén csobán) a csodapópák pedig ott élnek „valahol benn a Regátban, valahol a hegyek között kolostorok vannak”, aztán már halványul az időbecslés is: „egyszer, régen, valamikor, régi magyar üdöben”. De hiszen a régi magyar üdő sok száz évig tartott.

Találkozunk azonos tárgyú történettel, ami kiváltotta a fekete mágia hatását. Mert, hitük szerint a fekete mágia okozta bűnhődés nem jön csak úgy a semmiből. Előbb létezett a bűn, s aztán a megérdemelt bűnhődés. Igaz, azt is elismerik, hogy sokszor a bűnhődés igen kemény, talán az elkövetett rossz tett kisebb büntetést érdemelt volna... De a fekete mágia, a legtöbb esetben igazságtétel, ebben az Isten háta mögötti, eldugott világban. És később, ha úgy érezte az illető, hogy a törvénytevés nem igazságos, hisz az emberek döntenek így vagy úgy, akkor majd döntse el a fekete mágia. E fekete mágia erkölcsi rendet is igyekszik tartani a faluközösségek igényének, a „faluszájának” megfelelően. A közönség semlegesnek tűnik az áldozattal szemben, de elhangzik egy-egy olyan félig kiejtett, kettéhárapott mondat, hogy „biza, rossz ember volt, megérdemelte”. De ezt csak úgy halkán mondják, mert „ma rajta, holnap meg rajtam” a sor. Ki tudja?” A kiátkozóval szemben is semleges a faluközösség. Nyíltan nem ítélik el, mintha félnének tőle, de az biztos, hogy nem szimpatizálnak vele. A sokat átkozódó, fekete mágiát, misérevalót adó személlyel is úgy vannak, mint a mániákos, állandóan törvényt kereső, pereskedő egyénnel.

Megfigyelhetjük, hogy az ortodox papok és kalugerek is átvették a keleti, afrikai vagy délamerikai mágusok titkos világi vagy talán mágikus nyelvezetét, eszközeit. Gondoljunk csak itt a hanghordozásra, érintésre, titokzatos nyelvezetre, fényhatásra, könyvnyitásra, önöntésre, vastárgyakra stb.

Egy másik észrevételünk az, hogy a gyimesiek meg vannak győződve arról, hogy a román pópák és a kalugerek szava jobban fog, mint a saját papjaiké. És azt úgy magyarázzák, hogy „érdekesebb”. Ezen persze azt értjük, hogy vonzóbb mert a titokzatosság, a rejtélyes homályosság mindig is vonzotta az embereket.

Még gyermekkoromban itt is a katolikus templomokban latinul szolgált a pap. Sokat ministráltunk, de nem értettük a szöveget, mint ahogyan nem értette azt az egyszerű misehallgató sem. És mégis, visszaemlékszem milyen ellenállás, néma zúgolódás volt, amikor áttértünk a magyar misézésre. Mindig eszembe jut egy öreg szomszédom példázódása arra vonatkozólag, hogy igazából egy szöveget érezni kell-e vagy érteni? Mert a következő eset történt meg:

„Az öregasszony nagy misére járó volt. Minden vasárnap Ugra fejéből lement Középkokra misére, mert akkor még csak ott volt templom. Az öregje otthon gazdálkodott. Estefelé érkezik haza az öregasszony. Még kérdezni sincs ideje az öregnek, a másik már elkezd:

— Jaj, hallá-e, milyen gyönyörű szép mise lőn! S aztán, hogy milyent prédikált a plébános Úr!

— Milyent, mit mondott?

— Én nem tudom, hallá-e, de amikor odaért, hogy Mee-zoo-poo-táá-mii-jaa, akkor mindenki sírt.”

A titokzatosság, a misztérium vonzza az embereket. De ezenkívül, a saját bevallásuk szerint a román pópa „nem olyan igényes, többet imádkozik, sokat kérdezősködik”.

A románoknál, a kalugerek mellett ezt a praktikát elvégzik a felszentelt papok is. Sőt, amint már említettük, járják a falvakat is, és kiülnek a nagy vásárokra, piacokra is füzeteikkel.

Az emberek félnek a fekete mágiától. Ha valamelyik jelét érzik, pánikba esnek. Hisznek ma is az erejében. Büntetésként fogják fel a fekete mágiát, amely árán valaki valamilyen rossz tettéért bűnhődik. Néha meg is történik, hogy a kiátkoztatót elfogja a lelkiismeret-furdalás, megbánja a túl kemény büntetést és megpróbálja azt „visszacsinálni”. Legtöbbször ez már késő. Megvolt a bűn, bűnhődni kell.

Felvetődik a kérdés, itt és most szükséges-e felvenni a harcot, mint a középkorban a fekete mágia praktikái ellen? Ameddig valaki nem ajánl kézzelfogható jobbat, addig nem lesz itt haszna egy újabbkori boszorkánypernek. Mert a mágia az eszeveszett reménység megtestesítője. És szabad-e

belemagyarázásokkal elvenni valakitől a reménységet? A mágia elindítja az emberi agyban és lélekben a rejtett erőket, rejtett reményeket, valamit várunk, valamit remélünk, s ez nagyon fontos. Fantasztikusan egyszerű út ez, de megnyugtathat, lelkierőt adhat a továbbélésben. Hányszor lehetett és lehet itt hallani egy igazságtalan törvényszéki döntés után, a fogcsikorgatva kiejtett megnyugvást: „Elintéztém azt a gazembert!” És mindenki tudja ilyenkor, hogy a fekete mágiára gondol. Ilyen esetben egy kicsit elhagyja az embert a krisztusi tanítás a megbocsájtásról.

Én, a fekete mágia nyomába szegődve, itt, Gyimesben csak tudomásul veszem, rögzítem az emberek véleményét. És valahol a lelkem mélyén egy rejtett fájdalmat érzek azért, hogy ember embertársának, testvér a testvérnak, szomszéd a szomszédnak hogyan akarhat ennyi rosszat? Levezeti a nagy feszültséget, a nagy haragot, még akkor is, ha ezért egy másvalaki szenved. Hisz az emberi irigység, kapzsiság annyira növekvő irányt mutat, hogy szükséges a bűnhődés.

Ebből a valamikori mesevilágból, amelyet Gyimesnek hívnak, ahol annyira gazdag volt a hiedelemvilág, a kísértetek, lüdercek, boszorkányos szépasszonyok lassan elmenekültek. Sokkal szegényebb lett a képzelet-világunk. De az átok és a fekete mágia tovább él és uralkodik.

Jelentősebb adatközlők

Tankó Póra János sz. 1916

Antal Katalin sz. 1924

Mihók Anna sz. 1917

Halmágyi Ilona sz. 1926

Tankó Péter sz. 1927

Gábor Anna sz. 1926

Molnár Ilona sz. 1941

Antal Erzsébet sz. 1942

Ambrus Fülöp-Hosszú sz. 1905

Szómagyarázat

- bitang — törvénytelen gyermek
 botikó — színes gyapjú dísz
 csurufára — szarlé
 fajka — sok
 fermekál — megront, elvarázsol
 gurucsa — rontószer
 gurucsálás — megrontás
 kaluger — román szerzetes (călugăr)
 béfirhangozta — függőnyt tett
 bodega — kiskorcsonya
 fejben — a völgy felső fele
 cefre — 12–13 éves leányka
 kucorodva — leguggolva
 ejsze — talán
 rejahederít — törődik vele
 csobán — juhsgazda
 köccség — kenyér és puliszka mellé való: sajt, vaj, túró és húsfélék
 lüdérc — lidérc, bolygó szellem
 mazdag — spárta, kötő
 navétázik — ingázik a munkahelyére, városra (rom. naveta)
 pokla — burok, amiben az állat világra jön
 pucok — a kemence olyan része, ahova be lehet feküdni, de a peremét is jelenti
 ráksúly — átkozódás, rosszkívánság (a ráksúly egye meg). Gyakran használják.
 régi magyar üdő — itt használt történelmi korszak: a legrégebb időktől 1919-ig
 régi román világ — 1919–1940-ig
 sánkér — átkozódás (A sánkér egye ki a belit)
 szállás — épületek (a szállások a hegyen vannak, de itthon is)
 szépasszony — boszorkányos, tudós asszonyok, csoportokban, zenészővel járnak éjjel
 tiló — eszköz a kender feldolgozásához
 truzsak — szalmazsák
 vigyázkodik — nézelődik, tátja a száját, bámul

Irodalom

Dr. Balázs Lajos: *Az én első tisztességes napom*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1994.

A magyarság néprajza IV. kötet. Királyi Magyar Egyet. Nyomda. Budapest, 1935.

Táncos Vilmos: *Gyimesi archaikus imádságok és ráolvasások*. Csíkszereda, 1995.

Bosnyák Sándor: *A bukovinai magyarok hitvilága*. Folklór Archivum. XIV. Budapest, 1982.

Történeti antropológia. Tudományos ülésszak. Budapest, 1984 — MTK Kutatócsoport

Dr. Balázs Lajos: *A fekete mágia interetnikus vonatkozása Csíkszentdomokoson*. (Előadás a VI. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencián Békéscsaba — 1996) — (kézirat)

Thomas Keith: *Religion and the Decline of Magic*

Tankó Gyula: *Gyimesi szokásvilág*. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 1996.

TARTALOM

A GYIMESIEK UDVARAI, ÉPÜLETEIK ÉS LAKÁSAIK BERENDEZÉSE 5

HOGYAN BESZÉL A GYIMESI CSÁNGÓ? 18
Helyi sajátosságok, szókészlet, szómagyarázat 18

NÉVRENDSZER A GYIMESI CSÁNGÓKNÁL 44
Személynevek, melléknevek, gúnynevek, állatnevek 44
A keresztnevekről vagy utónevekről 46
Melléknevek, gúnynevek 49
A gúnynevekről 51

GYERMEKVILÁG GYIMESBEN 60
A gyimesi gyermek élete 60
A dologközpontú csángó család 72
A játszás ideje és helye 80
A játékszerekről és játékokról 86
A játék mint hagyományörzés 103
Énekes-táncos játékok 107
Észrevételek a játékok, játékszerek eredetéről,
elterjedéséről Gyimesben 108

ÉTKEZÉSI REND, ÉTKEZÉSI SZOKÁSOK
A GYIMESIEKNÉL 120
Milyen falás készül a tejből? 127
Egy munkanap szezonidőben étrenddel 132
A nagyobb ünnepek, legjelesebb alkalmak étrendje 134
Az étkezéshez, ételekhez kapcsolódó szokások, babonák,
történetek, mondák, hiedelmek 139

FEKETE MÁGIA GYIMESBEN 143
Hiedelemvilág Gyimesben 144
Az átoktól és egyéni lázadástól a fekete mágiáig 149
Néhány gondolat az átokról 150
A fekete mágiáról 152

ERDÉLYI GONDOLAT KÖNYVKIADÓ
A könyv szerkesztője: **GÁBOR DÉNES**
Nyomdai előkészítés: Erdélyi Gondolat Könyvkiadó
A szerkesztőség postacíme:
4150 Székelyudvarhely, Tamási Áron u. 87
Telefon/fax: 00-40-66-212703, 095-816600
e-mail: erdelyi_gondolat@sigmasoft.ro

ISBN 973-9269-63-X

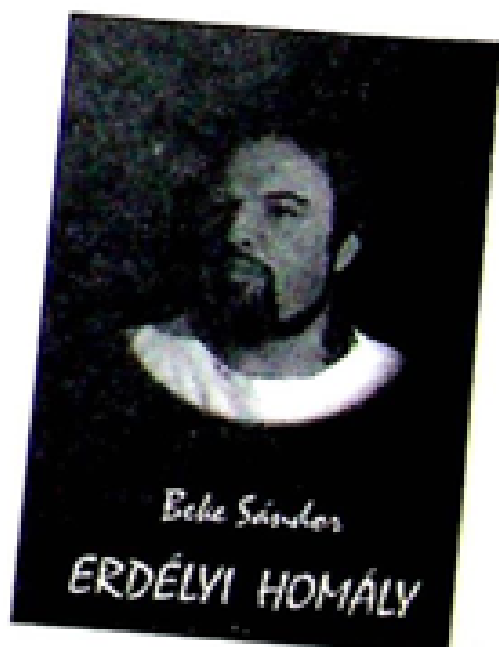
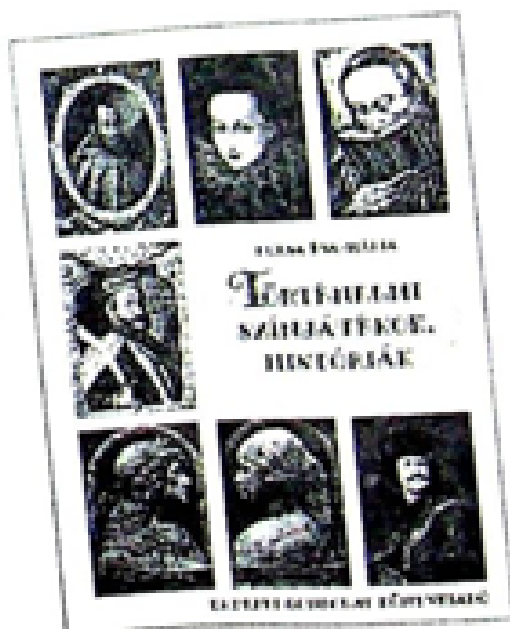
**Készült az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó Nyomdájában,
Székelyudvarhelyen
Felelős vezető: Beke Sándor igazgató**

Az
Erdélyi Gondolat Könyvkiadó

új könyvei:

- Beke Sándor: Erdélyi homály (Versek)
Ráduly János: Tündéri perpatvar (Irodalmi anekdoták)
Vöő Gabriella: Szaván fogjuk (Erdélyi magyar szólások)
Sebestyén Péter: Életutak (Szentek, egyházi ünnepek)
László László: Erdélyi fejedelmek
Lőrincz József: Tamási Áron hazatérése
Elek apó Cimborája (II. kiadás)
Murádin László: Egyházi településnevek Erdélyben
Ráduly János: Gyöngyvirág királyfi
Beke Sándor: Bohókás ábécé (II. kiadás)
Zsidó Ferenc: Szent Anna tavától a Bihari Asszonyszigetig
Németh Júlia: Kolozsvár - műhely és vonzásközpont
Ferenczi István: Adatok a nagyfejedelemség kori Kelet-
Magyarországi védelmi rendszer ismeretéhez
Zsidó Ferenc: Történetiség, sorsok, hiedelmek
a Felső-Nyikó mentén
Buksa Éva-Mária: Történelmi színjátékok, históriák
Nagy Olga: Egy botcsinálta riporter emlékei

Címünk: Tamási Áron u. 87, 4150 Székelyudvarhely, HR megye, RO.
Telefon/fax: 00-40-66-212703, 095-816600
e-mail: erdelyi_gondolat@sigmasoft.ro
internet: <http://www.sigmasoft.ro/>-Erdelyi_Gondolat_Konyvkiado

ISBN 973-9269-63-X